

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ БОШ ПРОКУРАТУРА
АКАДЕМИЯСИ**

Расулов Мероншоҳ Раҳимжон ўглининг

**БАНК-МОЛИЯ СОҲАСИДА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ
КУРАШИШНИНГ АЙРИМ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ
МУАММОЛАРИ МАВЗУСИДА**

Магистр академик даражасини олиш учун ёзилган

ДИ С С Е Р Т А Ц И Я С И

5A240123 – Коррупцияга қарши курашиш

Илмий раҳбар: Академия бошлиғи
ўринбосари У.У.Нигмаджанов

Мундарижа

КИРИШ	2
I.БОБ. БАНК – МОЛИЯ СОҲАСИДАГИ КОРРУПЦИЯВИЙ ХАВФ – ХАТАРЛАР ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ ТАВСИФИ	10
1.1. Банк–молия соҳасидаги коррупция, коррупциявий хавф–хатарлар тўғрисидаги ёндашувларнинг ўзига хос хусусиятлари.....	10
1.2. Банк–молия соҳасида коррупциявий ҳуқуқбузарликларнинг шакллари, таснифи, ўзига хос хусусиятлари	18
II.БОБ. БАНК–МОЛИЯ СОҲАСИДАГИ КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШДА ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР ВА ИЛҒОР ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА	32
2.1. Банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олишга қаратилган халқаро стандартлар	32
2.2. Банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олишга қаратилган Франция, Германия, Буюк Британия ва Грузия давлатларининг тажрибаси	46
III.БОБ. БАНК–МОЛИЯ СОҲАСИДА КОРРУПЦИЯВИЙ ҲОЛАТЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ	68
3.1. Ўзбекистон Республикасида банк-молия соҳасида коррупциянинг олдини олишнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари.....	68
3.2. Банк-молия соҳасида коррупция хатарларини бартараф этишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалалари.....	80
Хулоса	93
Фойдаланилган адабиётлар:	100
Иловалар	108

КИРИШ

Магистрлик диссертацияси мавзусининг асосланиши ва унинг долзарблиги. Халқаро иқтисодийга коррупцияга оид жиноятларнинг содир этилиши оқибатида етказилаётган зарарнинг тобора ортиб бораётганлиги жаҳон мамлакатларининг макроиқтисодий кўрсаткичларига жуда катта салбий таъсир кўрсатиши жаҳон молия секторининг 11,3 фоиз бозор капиталлашуви банкларнинг ҳисобига тўғри келиши (маълумот ўрнида, 2019 йилда глобал бозор капиталлашуви тахминан 90 триллион доллар. Ушбу соҳада банк секторининг капиталлашуви 7,9 триллион долларни ташкил қилган¹)ни ҳисобга олган ҳолда ушбу соҳада коррупцияга қарши курашиш чораларини янада кэнгроқ тадқиқ этилиши айниқса долзарб аҳамият касб этмоқда.

Ҳар қандай мамлакатнинг иқтисодий ривожланиши, молиявий хавфсизлиги ва сиёсий барқарорлиги турли хил ички ва ташқи омилларга боғлиқ бўлиб, улардан бири коррупция даражасидир. Банк-молия соҳасида коррупциянинг салбий таъсирини яқин ўтмишда, 2008 йилда жаҳон молиявий инқирози натижалари ҳам исботлаб турибди².

Бугунги кунда соҳада амалга оширилаётган коррупцияга қарши курашиш бўйича замонавий чоралар (ҳуқуқий, ташкилий, мафкуравий, моддий ва бошқалар) етарлича самарали ташкил этилмаган ганлигини куйида келтирилган статистик маълумотардан ҳам билиб олсак бўлади, 2020-2021 йиллар давомида банк-кредит соҳасида коррупцияга оид 258 та жиноят аниқланган бўлиб, бошқа соҳа ва тармоқларга нисбатан энг кўп миқдорда, яъни 106,1 млрд сўм миқдордаги талон-торож ҳолатлари қайд этилган, ушбу йўналишда порахўрлик элементлари билан 35 та жиноят фош этилган бўлиб, 919,6 млн сўм миқдордаги пора олди-бердисига барҳам берилган.

¹ CNBC. "Global Stock Markets Gained \$17 Trillion in Value in 2019" Accessed June 2, 2020.

² [Электрон манба]. URL: <https://www.forbes.com/2009/01/27/corruption-financial-crisis-business>

Республикадаги мавжуд 32 та тижорат банкининг қарийб 70 фоизи ёки 22 тасининг фаолиятида жиноят содир этиш ҳолатлари қайд этилган бўлиб, уларнинг 88,6 фоизи бевосита давлат банклари ҳиссасига тўғри келган. Жумладан, давлат улуши бор 13 та банкнинг 11 таси, 19 та хусусий банкдан 11 тасининг ҳамда Марказий банкнинг Навоий ва Наманган вилоят бош бошқармаларида аниқланган.

Талон-торож ва суиистеъмолчилик ҳолатлари банк соҳасидаги мансаб ваколатлари билан бевосита боғлиқ бўлиб, коррупция фактлари лавозимлар иерархиясининг ҳар бир поғонасида содир этилган.

Аниқланган жиноятларнинг 45 таси бевосита банк бошқарувчилари, уларнинг ўринбосарлари ва бош ҳисобчилари, 34 таси бўлим бошлиқлари, мини-банк мудирлари, бош менежер, бош мутахассис ва ҳуқуқий маслаҳатчилар, 15 таси банкларнинг бошқа ходимлари томонидан содир этилган. Шунингдек, 102 та ҳолатда жиноят ишлари банкларнинг масъул мансабдор шахсларига нисбатан кўзғатилган бўлса, пора эвазига банк ходимлари орқали кредит ажратилишида воситачилик қилишни кўзлаган 79 та нафар фуқаронинг ноқонуний ҳаракати фош этилган.

Қайд этилган жиноятларнинг 7 таси республика, 124 та вилоят ва 127 таси туман миқёсидаги даражаларда содир этилган.

Банк ходимлари томонидан кредит олиш учун тақдим этилган ҳужжатларни лозим даражада ўрганмасдан ваколатларига совуққонлик билан муносабатда бўлганликлари оқибатида 58 та ҳолатда сохта ҳужжатлар асосида кредитлар ажратилиб, 19,2 млрд сўм ва 1,4 млн АҚШ доллар миқдоридаги банк ресурслари ўзлаштириган.

Банкларнинг кредит бўлим ходимлари томонидан 19 та ҳолатда фуқароларга кредит ажратиб беришни ваъда қилган ҳолда уларнинг, шу жумладан яқин қариндошларининг номига 6 млрд сўмлик кредитларни олишиб талон-торож қилинган.

Соҳа ходимлари томонидан тадбиркорлар ҳисоб рақамидаги ва фуқароларнинг омонатга қўйилган ҳамда кредитни сўндириш учун тақдим этилган пулларни, шунингдек банкка тегишли мол-мулк ва валюта қимматликларини ҳамда банд солинган ашёларни ўзлаштириш каби коррупциявий жиноятлар содир этилган. Улар асосан, 34 та ҳолатда банкка ишониб топширилган 13,5 млрд сўмлик ва 1,08 млн АҚШ доллар қийматидаги мол-мулк ҳамда пул маблағлари талон-торож қилинган.

Талон-торожлар оқибатида вужудга келган банк-кредит камомадларни беркитиш мақсадида биринчи даражали тўловларни тўлашни қасддан инкор этган ҳолда ҳамда жиноий даромадларни легаллаштириш факти бўлган 838,5 млн сўм ва 265,5 минг АҚШ долларини ноқонуний равишда кредит қарздорликларини сўндиришга йўналтириш ҳолатлари қайд этилган³.

Ушбу муаммонинг қанчалик даражада мураккаблигини тушунмаслик, уни ҳал қилишда кўплаб нотўғри ёндашувларни келтириб чиқарди, бу эса аниқ натижаларни бермайди. Чунки, илмий тадқиқот ишларда коррупция тушунчаси кўпинча унинг алоҳида, энг кэнг тарқалган шакли - порахўрлик ҳолатлари билан боғлиқ ҳолда талқин қилинган. Бу эса бир томондан, коррупциянинг феномен сифатида моҳиятини, унинг давлат ва ижтимоий институтларга салбий таъсир механизмини тўла ёритиб бермайди, бошқа томондан, ушбу ҳодисага қарши курашда қонуний воситаларни қўллаш соҳасини торайтиради.

Юқорида келтириб ўтилган маълумотлар ва устувор вазифалардан келиб чиқиб, диссертация иши доирасида амалга оширилган илмий изланишлар Ўзбекистон Республикаси банк-молия секторида коррупцияга қарши курашиш самарадорлиги такомиллаштириш ҳамда профилактик чоралар мажмуи сифатида хизмат қилади.

³ Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси жиноий-ҳуқуқий таҳлил бошқармаси маълумотномаси.

Тадқиқот объекти. Ўзбекистон Республикаси банк-молия соҳасида коррупциявий ҳолатларни олдини олиш борасида вужудга келадиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Тадқиқот предмети. Ўзбекистон Республикаси банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олиш борасидаги халқаро ва миллий қоидалар, ушбу соҳада илғор тажрибага эга бўлган банкларнинг ташкилий-ҳуқуқий чоралари, юридик адабиётлардаги ғоялар, фикрлар, илмий ёндашувлар ва анъаналардир.

Тадқиқот мақсади ва вазифалари. Магистрлик диссертациясининг асосий мақсади банк-молия соҳасида коррупциявий хавфларини турлари, тавсифи, ўзига хос хусусиятларини, ушбу соҳада илғор тажрибага эга бўлган банкларнинг тажрибаларини назарий жиҳатдан ўрганиб чиқиб, миллий қонунчилик ва амалиётни такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш ва соҳа илм фани ривожига ва қонунлар такомиллашишига ҳисса қўшишдир.

Ушбу мақсадни амалга оширишда қуйидаги **вазифаларни** амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

– банк-молия соҳасида коррупция ва коррупциявий хавф-хатар тушунчалари, шаклланиши ва уларнинг моҳиятларини очиб беришга қаратилган ёндашувларни тизимли таҳлил қилиш;

– банк-молия соҳасида коррупциянинг шакллари, таснифланиши, ўзига хос хусусиятларини ёритиш;

– банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олишга қаратилган халқаро стандартларни комплекс тадқиқ этиш ва уларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш юзасидан таклифлар тайёрлаш;

– банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олишда самарали тажрибага эга бўлган хорижий давлатлар (Франция, Германия, Буюк Британия ва Грузия давлатлари мисолида) қонунчилиги, халқаро

банкларининг тажрибалари ва улари миллий қонунчиликка татбиқ этилиши юзасидан таклифлар ишлаб чиқиш;

– Ўзбекистон Республикаси банк тизимида учраётган муаммоларни тизимли таҳлил қилиш;

– Ўзбекистон Республикаси банк тизимида учраётган муаммоларга халқаро стандартлар ва илғор хорижий тажрибадан келиб чиққан ҳолда тизимли ечимларни шакллантириш;

– соҳада коррупцияни олдини олишга қаратилган чора - тадбирларни янада такомиллаштиришга қаратилган таклиф ва хулосаларни ишлаб чиқиш.

Илмий янгилиги. Ўзбекистон Республикаси банк тизимида коррупцияга қарши курашиш тизимининг халқаро стандартлар, хорижий давлатлар банкларида коррупцияни олдини олишга доир қонунчилиги ва амалиёти асосида илк бор тизимли тарзда илмий тадқиқ этилганлиги билан белгиланади.

Шу билан бирга тадқиқот ишининг илмий янгилиги қуйида келтирилган бошқа шунга ўхшаш хусусиятлар билан ҳам белгиланишини кўришимиз мумкин:

Биринчидан, банк-молия соҳасида коррупция ва коррупциявий хавф-хатар тушучаларига аниқ таърифлар шакллантирилди.

Иккинчидан, соҳада учраши мумкин бўлган коррупциявий ҳолатлар турларга ажратилиб, уларнинг ўзига хос хусусиятлари аниқ амалий мисоллар орқали ёритиб берилди.

Учинчидан, банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олишга оид халқаро стандартлар тизимли таҳлил қилиниб, уларнинг ижобий хусусиятлари фарқланди.

Тўртинчидан, банк тизимида коррупцияни олдини олиш борасида етакчи халқаро банкларнинг амалиётлари ўрганиб чиқилиб асосий принципларни ўзида мужассам этган намунавий сиёсат ишлаб чиқилди.

Бешинчидан, Ўзбекистон Республикасида банк тизими учун дастуриламал бўлиб келаётган қонунлар комплекс тарзда ўрганиб чиқилиб, уларни такомиллаштириш бўйича халқаро стандартлар ва тажрибага асосланган ҳолда аниқ таклифлар ишлаб чиқилди.

Тадқиқот мавзуси бўйича адабиётлар таҳлили. Банк-молия соҳасида учрайдиган коррупция, коррупциявий хавфларнинг турлари, ўзига хос хусусиятлари ва уларни олдини олишнинг айрим ҳуқуқий масалалари мамлакатимиз ва халқаро миқёсда мустақил тадқиқот объекти сифатида ўрганилмаган. Мазкур соҳада коррупцияга қарши курашиш илмий ёндашувлар асосида янги ўрганилаётган соҳа бўлгани сабабли бу борада фақат умумий - назарий манбаалар мавжуд, жумладан: Б.И.Исмаилов⁴, Э.Ҳожиёв⁵, О.Камалов⁶, Б.Артилов⁷, И.Эргашев⁸, Э.Раҳматов⁹, М.Йўлдошев, Й.Турсунов¹⁰ ва.б.

Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш соҳаси янги йўналиш бўлганлиги сабабли банк-молия секторида мавжуд илмий-амалий манбаалар етарли даражада эмаслигини кўришимиз мумкин.

⁴ “Юридик фанлар ахборотномаси – Вестник юридический наук – Review of law sciences” илмий-амалий ҳуқуқий журнали Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигида 2017 йил 18 августда 0931-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатидан ўтказилган. 01.06.2020-сони.

⁵[Электрон манба].URL: <https://www.yumpu.com/xx/document/read/36003692/moliya-huquqi-hojiyev-e-kamalov-o-artikov-b-maruzalar-kursi>

⁶[Электрон манба].URL: <https://www.yumpu.com/xx/document/read/36003692/moliya-huquqi-hojiyev-e-kamalov-o-artikov-b-maruzalar-kursi>

⁷[Электрон манба].URL: <https://www.yumpu.com/xx/document/read/36003692/moliya-huquqi-hojiyev-e-kamalov-o-artikov-b-maruzalar-kursi>

⁸ [Электрон манба].URL: <https://library-tsul.uz/xalqaro-moliya-va-bank-davlyatov-v-x-ergashev-i-a-rahmatov-e-j-2019/>

⁹ [Электрон манба].URL: <https://library-tsul.uz/xalqaro-moliya-va-bank-davlyatov-v-x-ergashev-i-a-rahmatov-e-j-2019/>

¹⁰ [Электрон манба].URL: <https://library-tsul.uz/moliya-huquqi-yo-ldoshev-m-tursunov-y-2004/>

Банк-молия соҳасида коррупциянинг айрим масалалари МДХ мамлакатлари доирасида Б.Ашавский¹¹, М.А.Бакунин¹², О.Казаченкова¹³, В.М.Баранов¹⁴, А.Батушенко¹⁵, С.Ю.Глазьев¹⁶, А.Дементьев¹⁷, М.Г.Завельский¹⁸, О.С.Ильин¹⁹, Н.Карагодин²⁰лар томонидан ушбу соҳага оид айрим ҳуқуқий масалалар ёритилган. Бундан ташқари, АҚШ ва Европа мамлакатлари олимлари томонидан ҳам банк-соҳасидаги коррупциянинг ноқонуний даромадларни легаллаштириш билан боғлиқ жиҳатлари илмий тадқиқ этилган бўлиб, хусусан, А.Сривастав, Ж.Хагендорфф²¹, Торстен Бек, Асли Демиргу, Кунт, Вожислав Максимович²², П.Маур²³, С.Дин²⁴, Х.Фрейхас, Ч.Ж.Рочет²⁵, Ж.Парк²⁶, Д.Вилок²⁷ каби соҳа олим ва экспертларининг илмий изланишлари ва мақолалари таҳлил қилинди.

Тадқиқотда қўлланилган методиканинг тавсифи. Тадқиқот ишида тизимли таҳлил, қонун ҳужжатларини шарҳлаш, қиёсий-ҳуқуқий, аниқ социологик, илмий манбааларни комплекс тадқиқ этиш, индукция ва дедукция, статистик маълумотлар таҳлили, анализ ва синтез қилиш,

¹¹ Ашавский.Б, Международный кодекс поведения государственных должностных лиц// Чистые руки. 1999. №2.

¹² Бакунин.М.А, Макиавелли.О - Развитие государственности / Предисл. Пирумовой Н.М. // Вопросы философии, 1990, №12.

¹³ Балыков.П.Н и другие “Организация психологической работы анти-коррупционной направленности в таможенных органах Российской Федерации” методические рекомендации. - СПб, 2010.

¹⁴ Баранов.В.М, Теневое право. Н. Новгород, 2002.

¹⁵ Батушенко.А, Годовой баланс мировой коррупции // Эксперт. 1997. №48.

¹⁶ Глазье.С.Ю, в О стратегии развития российской экономики/Научный доклад,-М.:ЦЕМИ РАН, 2001.

¹⁷ Дементьев.А.С, Проблемы борьбы с экономической преступностью и коррупцией. Н.Новгород, 1997.

¹⁸ Завельский.М.Г, Теневая экономика и трансформационные процессы // Безопасность Евразии.2003 .№ 1.

¹⁹ Ильин.О.С, Хроника прохождения законопроекта «О борьбе с коррупцией». // Коррупция и борьба с ней. М, 2000.

²⁰ Карагодин.Н, Мировой опыт борьбы с коррупцией // Экономика и жизнь, 1993. №2

²¹ Srivastav, A and Hagendorff, J (2016) Corporate Governance and Bank Risk-taking. Corporate Governance: An International Review, 24 (3). pp. 334-345.

²² Thorsten Beck, Asli Demircuguc-Kunt, and Vojislav Maksimovic.The journal of finance. Financial and Legal Constraints to Growth: Does Firm Size Matter? february 2005.

²³ Mauro, P., Why Worry About Corruption? Economic Issues. IMF

²⁴ Dinc, S, Politicians and banks: political influences on government-owned banks in emerging markets. Journal of Financial Economics 77, 453–479.

²⁵ Freixas, X., Rochet Ch, J, Microeconomics of Banking. MIT Press.

²⁶ Park, J, Three Essays on bank Passivity and bargaining. Ph.D. dissertation, Indiana University Bloomington.

²⁷ Wheelock, D. Deposit insurance and bank failures: new evidence from the 1920s. Economic Inquiry 30, 530–543.

ҳуқуқий моделлаштириш ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини ўрганиш каби методлардан фойдаланилди.

Тадқиқот натижаларининг назарий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижасида ишлаб чиқилган илмий хулоса ва таклифлар Ўзбекистон Республикаси банк-молия тизимида коррупцияга қарши назарий, ташкилий-ҳуқуқий чораларнинг ўрни ва аҳамиятини таҳлил этиш ва ушбу соҳада коррупцияга қарши курашишнинг илмий - назарий асосларини яратиш ва илмий тадқиқ этишга хизмат қилади.

Мазкур тадқиқот иши ушбу соҳада амалга оширилган илмий изланишларнинг илк кўриниши ҳисобланади. Бу асосда тадқиқот натижаларидан келажакда илмий тадқиқотлар олиб бориш, ўқув методик қўлланмалар ишлаб чиқишда ҳамда кэнг миқёсда амалга ошириладиган коррупцияга қарши курашиш соҳасини ислоҳ қилиш жараёнида фойдаланиши мумкинлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг *амалий* аҳамияти, Ўзбекистон Республикаси банк-молия тизиминг исталган босқичида коррупцияга қарши курашиш илмий-амалий воситаси сифатида қўлланилиши мумкин. Тадқиқот натижасида бериладиган таклиф ва мулоҳазалар банк ва молия ташкилотларининг иқтисодий самарадорлигини оширишда, уларнинг норматив-ҳуқуқий базасини янада такомиллаштиришда, аҳолининг бу каби ташкилотларга ишончини оширишда ижобий самара беради.

Иш тузилмасининг тавсифи. Тадқиқотнинг мақсади ва вазифаларидан келиб чиққан бўлиб, мавзунини тадқиқ этиш мазмунан мос келади. Диссертация тузилиши кириш, 6 та параграфни қамраб олган 3 та боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат. Диссертациянинг ҳажми 93 бетни ташкил этади. Мавзуга оид 100 дан ортиқ турли расмий ва илмий манбаалардан фойдаланилди.

I.БОБ. БАНК – МОЛИЯ СОҲАСИДАГИ КОРРУПЦИЯВИЙ ХАВФ – ХАТАРЛАР ВА УЛАРНИНГ НАЗАРИЙ ТАВСИФИ

1.1. Банк–молия соҳасидаги коррупция, коррупциявий хавф–хатарлар тўғрисидаги ёндашувларнинг ўзига хос хусусиятлари

Банклар узоқ йиллик тарихга бориб тақалади. Милоддан аввалги 2000 йилда биринчи банкларнинг шакллари Оссурия, Ҳиндистон ва Шумерияда вужудга келган бўлиб, улар шаҳарлар ўртасида юк ташийдиган деҳқонлар ва савдогарларга дон кредитлари беришган. Кейинчалик, қадимги Юнонистонда ва Рим империяси даврида ибодатхоналарда қарз берувчилар қарз бериб, депозитларни қабул қилишда ва пул алмаштиришни амалга оширганлар. Айти даврда Қадимги Хитой ва Ҳиндистондаги археология маълумотлари ҳам пул қарз беришнинг далилларини кўрсатади. Банк тизимининг муҳим тарихий ривожланишини Ўрта асрлар ва Уйғониш даври Италияси, хусусан, Флоренция, Венеция ва Генуя шаҳарларига тўғри келади²⁸.

Банклар тарихидаги энг биринчи ва йирик коррупциявий ҳолатлар 1907 йилларга тўғри келади. Ўша йилларда Мис трести акцияларининг кулаши ваҳима кўзғатди, банкларда ваҳима ва акцияларни сотиш авж ола бошлади, бу еса акцияларнинг кескин пасайишига олиб келди. Federal Reserv Bank тинч аҳолига чора кўриш учун JP Morganга вазифалар юклади. Морган еса ўзининг улкан таъсиридан фойдаланиб, Уолл-стритдаги барча асосий молиявий ўйинчиларни йиғиб, улар орқали аҳолининг кредитлари ва капиталларини бошқаришни бошлади²⁹.

Коррупция – мансаб мавқеидан омманинг мулкани, нормал турмуш тарзини шахсий мақсадларда фойдаланиш йўли билан содир этиладиган хуфёна иқтисодиётни таъминловчи салбий ижтимоий ҳодиса ҳисобланади³⁰.

²⁸ Hoggson, N. F. (1926) Banking Through the Ages, New York, Dodd, Mead & Company.

²⁹ [Электрон манба]. URL:<https://www.investopedia.com/articles/07/banking.asp>

³⁰ [Электрон манба]. URL:<https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>

Коррупция тушунчасига келтирилган барча тарифларда коррупция ва мансабдор шахс ваколатлари ўртасида боғлиқликка алоҳида эътибор қаратилган, чунки коррупция ва мансаб ваколоти бир-бирисиз мавжуд бўлиши мумкин бўлмаган тушунчалар ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 3 январдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида” ги Қонуннинг 3-моддасига кўра, коррупция - шахснинг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга хилоф равишда фойдаланиши, худди шунингдек бундай нафни қонунга хилоф равишда тақдим этиш ҳисобланади³¹.

Бироқ, мазкур тарифда мансаб ваколатини суистеъмол қилиш ҳолати кўрсатилмаган, чунки миллий қонунчиликда мансаб ваколатини суистеъмол қилиш коррупциявий жиноят сифатида баҳоланмайди. Бироқ, БМТнинг 2003 йил 31 октябрдаги “Коррупцияга қарши конвенция” нинг 19-моддасида, мансаб ваколатини суистеъмол қилиш коррупциявий жиноят сифатида келтирилган³².

Банк-молия соҳасида коррупция тушунчаси умумий хусусиятларни ўз ичига олиш билан бирга махсус соҳага оид хусусиятларини ҳам қамраб олади.

А.Сривастав, Ж.Хагендорфф ўзларининг “Корпоратив бошқарув ва банк тизимидаги хавф-хатарлар” асарида, Банк-молия соҳасида коррупцияни “давлат ёки корпоратив ишончни суистеъмол қилиш орқали таъқиқланган моддий ёки номоддий бойликлар олишдаги муносабатларни тартибга солиш учун яратилган норасмий алоқалар тизими” - деб ҳисоблайди³³. Бундан ташқари, банк-молия соҳасидаги коррупция, коррупциявий ҳолатлар ҳақида бир қатор олимлар ўзларининг турлича

³¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлар маълумотлари миллий базаси, 2019 й., 3/19/542/3177-сон.

³² БМТнинг 2003 йил 31 октябрдаги “Коррупцияга қарши конвенсия”, Нью-Ёрк, 2004 йил.

³³ Srivastav, A., and Hagendorff, J. (2016) Corporate Governance and Bank Risk-taking. *Corporate Governance: An International Review*, 24 (3). pp. 334-345.

қарашларини баён этишган. Хусусан, Торстен Бек, Асли Демиргу, Кунт ва Вожислав Максимовичлар банк соҳасидаги коррупцияни “банкнинг молиявий фаолиятида юзага келадиган ва ушбу соҳа мансабдор шахслари томонидан шахсий ёки ўзганинг манфаатини кўзлаб содир этиладиган коррупциявий ҳолатлар”-деб кўрсатиб ўтганлар³⁴. Фикримизча, ушбу таърифлар банк-молия соҳасидаги коррупциянинг барча жиҳатларини қамраб олмаган. Чунки, юқорида қайд этиб ўтилган таърифлар фақатгина банкнинг молиявий фаолият олиб бориш нуқтаи назаридан келиб чиқиб, қуйидаги ҳолатлар эътибордан четда қолдирилиб кетилган, масалан, банкнинг ички тизимида ходимлар ўртасида юзага келиши мумкин бўлган манфаатлар тўқнашувининг турлари ва.ҳ.к.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, **банк-молия соҳасида коррупция деганда** – “Банклар томонидан амалга ошириладиган молиявий (пул маблағларини омонатларга (депозитларга) жалб этиш, тўловларни амалга ошириш, шу жумладан банк ҳисобварақларини очмасдан амалга ошириш, жисмоний ва юридик шахсларнинг банк ҳисобварақларини, шу жумладан банкларнинг вакиллик ҳисобварақларини очиш ҳамда юритиш, кредитларни уларнинг қайтарилиши, фоизлилиги ва муддатлилиги шарти билан ўз номидан ўзининг маблағлари ҳамда жалб етилган маблағлар ҳисобидан бериш, чет ел валютаси билан нақд ва нақдсиз шакллардаги операциялар, жисмоний ёки юридик шахс билан тузилган шартнома бўйича мол-мулкни ишончли бошқариш..) операциялар³⁵да юзага келадиган, банк ходимларининг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга хилоф равишда фойдаланиши, мансаб лавозимини суистеъмол қилиши, худди шунингдек, бундай нафни қонунга хилоф

³⁴ Thorsten Beck, Asli Demircug-Kunt, and Vojislav Maksimovic. The journal of finance. Financial and Legal Constraints to Growth: Does Firm Size Matter? february 2005.

³⁵ Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелда қабул қилинган «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида»ги 216-И-сонли Қонуни, 5-модда.

равишда тақдим этиш, ўтказиш ҳисобланади”-деб айтсак мақсадга мувофиқ бўлади.

“Коррупциявий хавф-хатар” тушунчаси коррупция тушунчасидан тубдан фарқ қилади. Мазкур тушунча “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида” ги Қонуннинг 24-моддасида, “норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қўллаш жараёнида коррупция хусусиятига эга хавфларнинг юзага келиши эҳтимолини прогноз қилиш шаклида” келган³⁶.

Коррупциявий хавф-хатарлар коррупциявий ҳуқуқбузарликларни келиб чиқишига ёки уларни кэнг ёйилишига хисса қўшадиган ҳодиса ёки ҳодисалар йиғиндиси ҳисобланади. Шунга ўхшаш тарифни О.Казаченкова келтириб ўтган бўлиб, унинг фикрича, коррупциявий хавф-хатарлар давлат органлари ва давлат хизматчилари фаолиятини амалга оширишда коррупциявий ҳуқуқбузарликларни келиб чиқишига сабабчи бўладиган ҳолатлар, ҳодисалар ва омиллар ҳисобланади³⁷.

Баъзи олимлар коррупциявий хавф-хатар тушунчасини коррупциявий муаммонинг синоними ёки давлат ва жамият фаолиятида қийинчиликлар келтириб чиқарувчи омил сифатида баҳолашган³⁸.

В.Астанин мазкур тушунчани “давлат хизматчиси фаолияти билан боғлаб, унга давлат хизматчиси томонидан вазифаларини амалга оширишда белгиланган мажбуриятлар, тақиқлар ва чекловларга риоя қилмаслик шаклидаги коррупциявий хулқ-атворлар”-деб таъриф берган³⁹. В.Георгиев эса, коррупциявий ҳуқуқбузарликларни содир бўлишининг эҳтимоллик даражаси деб баҳолаган⁴⁰.

³⁶ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлар маълумотлари миллий базаси, 2019 й., 3/19/542/3177-сон.

³⁷ Бальков.П.Н и другие “Организация психологической работы анти-коррупционной направленности в таможенных органах Российской Федерации” методические рекомендации. - СПб, 2010.

³⁸ Участие институтов гражданского общества в борьбе с коррупцией: научный и практический пособие / отв. ред. Ю.А.Тихомиров. М., 2013. С. 82.

³⁹ [Электрон манба]. URL: <http://pravoteka.ru>.

⁴⁰ Georgiev.V, “Methods and techniques for assessment of corruption risk in defenceand Security”, 2013, Journal of Defense Management, p – 1-2.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, коррупциявий хавф-хатарлар тушунчасига икки хил маънода ёндашиш мумкин.

Биринчидан, коррупциявий хавф-хатарларни коррупциявий ҳуқуқбузарликлар содир этилишига олиб келиши мумкин бўлган сабаб ва шароитлар сифатида баҳолаш мумкин. Мисол учун, Марказий банкнинг ички аудит назорат бўлими бошлиғининг укаси “халқ банки” нинг вилоят бошқармаси бошлиғи эканлиги келажакда коррупцияни келтириб чиқарувчи омил бўлиши мумкин.

Иккинчидан, коррупциявий хавф-хатарларни бевосита коррупциявий ҳуқуқбузарликлар содир этилиши натижасида юзага келадиган *салбий оқибатлар* сифатида тушунишимиз мумкин. Масалан, давлат бюджетига коррупция натижасида етказилган зарар, яъни “тўғридан тўғри” талон-тарож қилиниш ҳолатлари, давлат ҳокимият ваколатига эга бўлган мансабдор шахснинг бенефициар мулкдор сифатида монопол ҳуқуқларга эга бўлиши, банкларда манфаатлар тўқнашуви натижасида муаммоли кредитларнинг ажратилиши ва.х.к. Илмий тадқиқот ишимизда банк-молия соҳасида коррупциявий хавф-хатарларни биринчи ёндашув бўйича ўрганамиз, сабаби превентив чоралар доим ўзини оқлаганини халқаро тажриба мисолида кўришимиз мумкин ва бунинг натижасида ижобий натижага эришишимиз осонроқ бўлиб бўлади.

Банк-молия соҳасидаги коррупциянинг кўринишлари ўзининг хусусиятлари, субъектлари, ижтимоий муносабатлар доираси ҳамда содир этилиш усуллари бўйича бошқа соҳадаги хавф-хатарлардан фарқ қилади. Юқоридаги таҳлил натижаларидан келиб чиқиб, **банк-молия соҳасидаги коррупциявий хавф-хатарларни** – банк-молия ташкилотларининг ходимлари фаолият жараёнида юзага келадиган, коррупцияга оид ҳуқуқбузарликни содир этиш имкониятини яратадиган сабаблар, шароитлар, ҳолатлар, омиллар ва ҳаракатлар сифатида баҳолаш мумкин.

Мустақилликнинг дастлабки кунларидан бошлаб Ўзбекистонда коррупцияни баргараф этиш бўйича қонунчилик ва институционал база такомиллаштирилиб, халқаро ҳамкорликни мустаҳкамлашни ўз ичига олувчи мақсадли сиёсат олиб борилмоқда. Мамлакат иқтисодий тизимининг асосини пул маблағлари ташкил этади, пул маблағлари эса банклар орқали бозор муносабатларига кириб боради. Шундан келиб чиқиб пул бўлган жойда манфаатлар тўқнашуви ва бунинг натижасида коррупция элементлари пайдо бўлади. Бу эса биз учун банк-молия соҳасида коррупциявий ҳолатларнинг вужудга келиш сабаб ва шароитларини ўрганиб чиқиш аҳамиятини касб эттиради.

Банк соҳасидаги шаффофлик орқали коррупция, фирибгарлик ва пул ювиш билан курашиш мумкин. Шунингдек, у инвесторларнинг манфаатларини ҳимоя қилиши ва молия тизимининг барқарорлигига ҳисса қўшиши мумкин (Transparency International - 2011). Ушбу соҳага оид маълумотларнинг этишмаслиги бу каби соҳаларнинг инқирозини тезлаштиради ва бунинг натижасида мамлакатимиз бозорида TBS, Тэнге банк каби банкларнинг кўпайишига, бозоримизнинг бу каби ташкилотларга қарам бўлиб қолишига сабаб бўлади.

Дунёнинг аксарият мамлакатларида “қора” нақд пулларни банк орқали “ювиш” кэнг тарқалди. Бир қатор мамлакатларда тесқари ҳолат кузатилади: нақд пулсиз банк пулларини нақд пулга ўтказиш билан боғлиқ операциялар (ҳуқуқий иқтисодиётнинг нақд пулга бўлган эҳтиёжларидан ортиқ ҳажмларда) нисбатан юқори ўринни эгаллайди.

Банкларга коррупциявий зарар қуйидаги ҳолатларда келиб чиқиши мумкин – банк операцияларининг муваффақиятсиз амалга оширилишидан ташқари банк ходимларининг лаёқатсизлиги ва виждонсизлиги оқибатида келиб чиқади. Коррупция ҳуқуқбузарликларини содир этиш хавфига энг кўп дучор бўлган бўлинмалар, одатда, банклар маҳсулотларини сотиш

хизматлари ва муддати ўтган қарзларни қайтариш билан шуғулланувчилар ҳисобланади⁴¹.

Одатда чакана соҳада поралар миқдори анча кичик, аммо уларнинг сони корпоратив кредитлаш соҳасидаги поралар сонига нисбатан юқори. Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар бошқа шаклларда ҳам содир бўлиши мумкин, улар кўлами ва намоён бўлишига қараб фарқланади.

Коррупцияга қарши курашда банк сектори муҳим рол ўйнайди. Жаҳон молиявий оқимлари канали сифатида банклар томонидан амалга оширилган назорат жисмоний шахсларнинг коррупциявий операцияларни амалга ошириш ёки коррупция даромадларини легаллаштириш имкониятларини чеклаши мумкин. Маҳаллий иқтисодиётнинг йирик сармоядорлари сифатида банклар ҳам сезиларли таъсирга эга ва сиёсатчилар, назорат органлари, бошқа давлат амалдорлари билан доимий алоқада бўлишади.

Шу билан бирга, банк ва молия соҳасидаги коррупциявий ҳолатларни аниқлаш осон иш ҳисобланмайди, чунки ёпиқ фаолият олиб бориш, турли - хил схемалардан фойдаланиш банк ва молия ташкилотларининг асосий “қуроли” ҳисобланади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб қуйидагича хулоса қиламиз.

Биринчидан, банк-молия соҳасида коррупция ва коррупциявий хавф-хатар тушунчларани билмасдан туриб ушбу соҳада коррупцияни олдини олишга доир чораларни амалга ошириб бўлмайди. Чунки, касалга аниқ ташхис қўймасдан уни олдини олиб бўлмайди ёки ортиқча ресурс сарфланишига олиб келади. Шундан келиб чиқиб **банк-молия секторида коррупция** деб - Банклар томонидан амалга ошириладиган молиявий операциялар⁴²(пул маблағларини омонатларга (депозитларга) жалб етиш, тўловларни амалга ошириш, шу жумладан банк ҳисобварақларини очмасдан

⁴¹ D.Giles, Measuring the hidden economy: Implications for economic modeling /D. Giles // Economic Journal. 1999. Ed. 109. F330.

⁴² Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелда қабул қилинган «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида»ги 216-И-сонли Қонуни, 5-модда.

амалга ошириш, жисмоний ва юридик шахсларнинг банк ҳисобварақларини, шу жумладан банкларнинг вакиллик ҳисобварақларини очиш ҳамда юритиш, кредитларни уларнинг қайтарилиши, фоизлилиги ва муддатлилиги шарти билан ўз номидан ўзининг маблағлари ҳамда жалб этилган маблағлар ҳисобидан бериш, чет ел валютаси билан нақд ва нақдсиз шакллардаги операциялар, жисмоний ёки юридик шахс билан тузилган шартнома бўйича мол-мулкни ишончли бошқариш..) фаолиятида юзага келадиган, банк ходимларининг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга хилоф равишда фойдаланиши, мансаб лавозимини суистеъмол қилиши, худди шунингдек, бундай нафни қонунга хилоф равишда тақдим этиш, ўтказиш ҳисобланади. **Банк-молия соҳасидаги коррупциявий хавф-хатарлар** деб эса – банк-молия ташкилотларининг ходимлари фаолият жараёнида юзага келадиган, коррупцияга оид ҳуқуқбузарликни содир этиш имкониятини яратадиган сабаблар, шароитлар, ҳолатлар, омиллар ва ҳаракатларга айтилади.

Иккинчидан, ушбу тақдиқотнинг аҳамияти бошқа соҳаларга нисбатан долзарб ҳисобланиб, Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий сиёсатини белгилаб берувчи асосий бўғин бу – банклар эканлиги ва улар орқали молиявий операциялар амалга оширилиши, молиявий операциялар эса Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёти учун “қон-томир”дек зарурлигини кўришимиз мумкин.

1.2. Банк–молия соҳасида коррупциявий ҳуқуқбузарликларнинг шакллари, таснифи, ўзига хос хусусиятлари

Бугунги кунда Ўзбекистон банк тизими умумий маънода қуйидаги турларга бўлинади: 1) **Марказий банк**, 2) **Тижорат банклари**, 3) **чет – эл банкларига**, аммо кредит тизими маблағларни жалб қилиш ва уларни тақсимлашга қараб бир неча бўғинлардан иборат бўлиши мумкин.

Жаҳон амалиётида кредит тизими ташкил этилишига кўра банклар қуйидаги гуруҳларга бўлинади: 1) **Марказий банк**, 2) **Тижорат банклари**, 3) **Махсус кредит ташкилотлари**. 4) **Нобанк кредит ташкилотлари** (инвестиция компаниялари, суғурта компаниялари, нафақа ва бошқа жамғармалар)⁴³.

Мулк шаклига кўра банклар: **давлат, акционер, аралаш, кўшма, хусусий** банкларга бўлинади. *Бундан кўриниб турибдики, банклар ўзларининг кўрсатадиган фаолият йўналиши, молиявий фаолиятига қараб турларга бўлинар экан, коррупциявий ҳолатларнинг турлари ва анти–коррупциявий чоралар ҳам уларнинг амалга оширадиган фаолиятига қараб турларга бўлинади.*

Олиб борган тадқиқот натижаларимиз шуни кўрсатадики, кредит маблағларининг жалб қилинишига кўра, яъни умумий маънодаги турлар (Марказий банк, тижорат банклари ва чет – эл банклари) га бўлиниш, фикримизча, тадқиқот ишимизда коррупциявий ҳуқуқбузарликларни бир-биридан фарқли жиҳатларини тўла очиб беради ва бу орқали биз кўзланган мақсадга эришган бўламиз. Шунингдек, банк тизимида учраши мумкин бўлган коррупциявий ҳуқуқбузарликларнинг турлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятларини ушбу парафрафда келтирилиш биз учун муаммонинг асл сабабини аниқлашда ва кучларни тўғри сарфланишда ижобий аҳамият касб этади.

⁴³ [Электрон манба]. URL: <https://hozir.org/banklar-va-bank-tizimi-reja.html>.

Шу муносабат билан, Марказий банк-кредит тизимининг бош банки бўлиб, мамлакатда пул-кредит сиёсатини, эмиция жараёнларини олиб боради. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки қуйидаги **функцияларни** бажаради: 1) банкноталар (нақд пуллар) эмиссияси, 2) тижорат банклари касса резервларини тўплаш ва сақлаш, 3) олтин-валюта захираларини сақлаш, 4) тижорат банкларини кредитлаш, 5) давлат банки сифатида ҳукумат учун кредит бериш ва ҳисоб-китоб операцияларини бажариш, 6) ҳисоб-китоб ва алмашув операцияларини амалга ошириш, 7) пул-кредит сиёсати. бундан ташқари марказий банк манфаатлар тўқнашуви ва коррупцияни олдини олиш, уларни аниқлаш ва бошқаришга оид сиёсатни, шунингдек коррупциянинг олдини олиш юзасидан Марказий банкнинг ҳамда унинг тасарруфидаги ташкилотларнинг барча ходимлари томонидан риоя этилиши мажбурий бўлган чора-тадбирларни ишлаб чиқади ва амалга оширади⁴⁴.

Ўзбекистон Республикасини янги таҳрирдаги «Валютани тартибга солиш тўғрисида» ги қонуннинг 7-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикаси Марказий Банки валюта муносабатларини тартибга солувчи ва валюта назоратини амалга оширувчи асосий ва бош давлат орган бўлиб ҳисобланади. Бундай функциялар ҳозирги вақтда барча замонавий давлатларнинг Марказий банклари учун харкательдир. Бу борада Россия Федерациясида ҳам Марказий банк валютани тартибга солишда асосий давлат органи бўлиб ҳисобланади⁴⁵.

Шундай қилиб, Марказий банк бир вақтнинг ўзида давлат ҳокимияти бошқарувининг маъсул ваколат олган орган ва хўжалик фаолиятини амалга оширувчи юридик шахс бўлиб ҳисобланади. Маъмурий функциялар ва

⁴⁴ Ўзбекистон Республикаси “Марказий банки тўғрисидаги” қонун.(11.11.2019 йилдаги ЎРҚ-582-сон Қонунга қаранг), 7-модда.

⁴⁵ «Валютное регулирование как вид банковского регулирования: современные проблемы» Журнал «Банквская права» 2002 г №3 8 ст.

хўжалик фаолиятини амалга ошириш кредит системасини мустахкамлаш вазифасини ҳал этишга қаратилган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Марказий банкнинг юртимиз банк секторидаги роли ва унинг молиявий фаолият йўналишидан келиб, Марказий банк манфаатлари тўқнашган жойда қуйида келтирилган коррупциявий ҳуқуқбузарликлар содир этилиши мумкин.

I. Марказий банкнинг назорат функциясини амалга оширишда учраши мумкин бўлган коррупциявий ҳолатлар

Тижорат банки ва Марказий банк ўртасидаги коррупциявий битим, яъни бунда биринчиси пора берувчи, иккинчиси эса пора олувчи сифатида хизмат қилади. Пора - Марказий банкнинг тижорат банкига нисбатан “тўғри” қарори учун тўлов ҳисобланади. Тижорат банкнинг инспекциялари, мунтазам равишда тижорат банки томонидан тақдим этиладиган молиявий ва бошқа ҳисоботларни (банк назорати доирасида) баҳолаш, муайян банк билан боғлиқ бошқа ҳужжатларни ва маълумотларни кўриб чиқиш жараёнида қабул қилинадиган қарорлар пора эвазига тижорат банкнинг фойдасига “кўз юмилади” ёки ҳақиқий текширув натижалари тижорат банкнинг фойдасига ўзгартирилади. Тижорат банки учун энг салбий қарорлар – бу банк фаолиятини тўхтатиб туриш ва лицензияни (лицензияларни) бекор қилишдир. Бироқ, яхши “ҳақ” билан инспекция ва назорат бўлинмаларининг раҳбарлари ва ходимлари одатда ўз қарорларини тижорат банкларининг фойдасига ўзгартиришга тайёр. Ушбу коррупцияни **“коррупциявий назорат”** деб ҳам аташ мумкин.

Марказий банк ўз назорат хизматлари орқали тижорат банкларидаги вазиятни тезкор ва самарали кузатиб боради. Тижорат банкларининг кичик ва бир марталик суистеъмоллари юқори бўгин (Марказий банк) билан “келишмасдан” амалга оширилиши мумкин. Лекин йирик ва доимий равишда амалга оширилаётган коррупциявий операцияларни тижорат банклари Марказий банкдан яшириш имкониятига эга эмас. Шу асосда

Марказий банк ва тижорат банки ўртасида келишиб иш юритиш эҳтиёжи пайдо бўлади. Шунинг учун тижорат банклари фаолиятида назоратни амалга ошириш билан боғлиқ коррупциявий хавф-хатарлар бирга яшайди.

1.1. Марказий банк томонидан кредитлар бериш соҳасида учраши мумкин бўлган коррупциявий ҳолатлар

Ушбу коррупциявий битим Марказий банкнинг тижорат банкига кредит бериш бўйича ижобий қарорини “сотиб олиш” ни назарда тутди. Баъзан бундай қарор тижорат банки учун жуда муҳимдир, чунки бу кредитларсиз банк банкрот бўлади (Ўзбекистон Республикасида бундай кредит тақдим қилиш “стабилизация” деб юритилади). Тижорат банки томонидан олинган кредит олиш тўғрисида ижобий қарор қабул қилинган тақдирда, у “хизмат” ни тақдим этган Марказий банк раҳбари фойдасига турли-хил ноқонуний хатти – ҳаракатларни (мисол учун, *кредит тақдим этган шахснинг яқинлари, қон қариндошлари, таниш билишларига арзон фоизларда ёки узоқ муддатли кредитлар тақдим этилади, яъни бу ерда манфаатлар тўнашувининг айрим кўринишлари содир этилади*). Ёхуд моддий, номоддий кўринишдаги пора тақдим этилади. “Мукофот” олувчилар, қоида тариқасида, Марказий банк ва унинг таркибий бўлинмалари раҳбарлари ҳисобланади.

1.2. Конфиденциал ахборотни тарқатиш билан боғлиқ учраши мумкин бўлган коррупциявий ҳолатлар

“Ички” ахборотни сотишга асосланган Марказий банкнинг “битимлари”. Мисол учун, валюта бозорида Марказий банкнинг яқинлашиб келаётган аралашуви ва миллий валюта курсининг режалаштирилган ўзгариши ҳақида маълумот. Бундай ахборот *мўмайгина пул* ҳисобланади.

1.3. Бюджет маблағларини ажратиш фаолиятидаги лоббичилик ҳаракатлари

Ушбу соҳада банклар давлат ташкилотлари, органларига катта миқдордаги ва узоқ йилга мўлжалланган кредитлар тақдим этишади ва

давлатдан тегишлилига кўра маълум бир имтиёзларни олишади. Имтиёзлар турлича шаклда бўлиши мумкин, масалан, бюджетдан банкларнинг устав капиталига маблағ ажратиш орқали бўлиши мумкин. Яъни, банкларни қутқариш солиқ тўловчиларнинг маблағлари ҳисобидан амалга оширилади.

1.4. Банк соҳасида амалга оширилиши мумкин бўлган сиёсий лоббизм

Банкларнинг коррупциявий фаолияти нафақат бизнес ва капитални кўпайтириш, балки сиёсат билан ҳам боғлиқ бўлиши мумкин. Кўпгина банклар парламентга ва бошқа давлат ташкилотларига ўзларининг фаолиятлари давомийлиги учун манфаатли қонунларни қабул қилиш учун, яъни лоббичилик қилиш учун парламентга пора беришлари мумкин. Бундан ташқари, банклар махфий равишда алоҳида сиёсатчилар ва сиёсий партиялар, оммавий ахборот воситалари ва бошқаларни молиялаштиради. Марказий банк аралашувида коррупциявий ҳолатлар тахминан шу кўринишда бўлади.

1.5. Назорат фаолиятини амалга оширда совғалар олиш

Афсуски, мамалакатимизда совғанинг аниқ миқдори кўрсатилмаганлиги учун, нафақат банк ходимлари, балки бошқа мансабдор шахсларнинг жавобгарликдан қочиш йўли сифатида уни кўришади. Марказий банк ходимларининг тижорат банки фойдасига қилган коррупциявий ҳаракатлари, хусусан, ноқонуний устунлик олиб беришлари учун уларга ҳашаматли совғалар берилиши каби ҳолатларни учратишимиз мумкин. Булар: квартира, мошина, қимматбаҳо телефон, узоқ муддатли кредит ва.ҳ.к.

1.6. Назорат фаолиятини амалга оширда меҳмондўстлик

Ушбу ҳолатни келтиришимизга асосий сабаб бу–тижорат банкларининг пул-кредит соҳасидаги фаолиятини қонунга мувофиқлиги бевосита Марказий банк томонидан назорати амалга оширилади, ушбу назорат давомида бўйсунувчи субъектлар томонидан ўзлари ҳақида салбий

хулосалар шаклланмаслиги учун меҳмондўстлик “ҳаракатлари” амалга оширилади. Улар қуйидагича кўринишда бўлиши мумкин: чойхона, курортга билет, бориш-келиш харажатлари, меҳмонхона, транспорт харажатлари ва.ҳ.к.

Тижорат банклари - корхоналар, ташкилотлар, фуқароларга универсал банк хизматлари (ҳисоб - китоб, тўлов операциялари, омонатларни сақлаш, ссудалар бериш, шунингдек, қимматли қоғозлар бозоридаги операциялар) кўрсатадиган йирик кредит муассасаси.⁴⁶ Тижорат банки банк ҳаракатларини амалга ошириш учун пул маблағларини, асосан, қўйилмалар (омонатлар), банклараро кредитлар, ўз акция ва облигацияларини чиқариш ҳисобига шакллантиради.

II. Тижорат банклари фаолиятида учрайдиган коррупциявий ҳолатлар:

2.1. Банк активларини ўзлаштириш билан боғлиқ коррупциявий ҳолатлар

Банк активлари эгалари ёки юқори турувчи банк бошқаруви менежерлари томонидан турли схемалардан фойдаланган ҳолда ушбу активларни банк ҳисобидан чиқариб ташлаш ва олинган маблағларни ўз фойдасига “хусусийлаштириш” орқали фойдаланиш. Ҳар қандай схеманинг якуний босқичида олинган маблағларни “ювиш” ва уларни “қонунлар амал қиладиган иқтисодиёт” га жойлаштириш ёки коррупциявий амалиёт иштирокчилари томонидан шахсий эҳтиёжлар учун фойдаланиш. Банк активларини ўғирлаш бир марталик ёки вақт ўтиши билан (мунтазам) бўлиши мумкин.

2.2. Банк операцияларини амалга оширишдаги коррупция кўринишлари

⁴⁶ [Электрон манба]. URL: https://uz.wikipedia.org/wiki/Tijorat_banki.

Кредит бериш ва унинг шартлари тўғрисида қарор қабул қилишда ҳар қандай даражадаги банк ходими (ходимлари) ва мижоз ўртасида коррупциявий битим тушунилади. Бундай битим мижоз томонидан банк ходимини (ходимларини) “мукофотлаш” ни назарда тутлади. Мукофот пора шаклида (қарор қабул қилишдан олдин) ёки (кредит берилгандан кейин) амалга оширилиши мумкин. Бироқ, кўпинча “хизмат” тўлови икки босқичда амалга оширилади: а) “аванс тўлови”; б) “якуний тўлов. Ушбу коррупциявий ҳолатлар шартли равишда қуйидаги турларга ҳам бўлинади. улардан биринчиси, чакана кредитлаш тизимидаги коррупция, иккинчиси, муддати ўтган кредит қарзларини ундиришдаги коррупция турларига бўлинади.

2.3. Чакана кредитлаш соҳасидаги коррупция кўринишлари

Сўнгги пайтларда банклар чакана кредитлашни фаол тарғиб қилмоқда. Сабаби, йирик мижозларнинг корпоратив сектори нисбатан тор ва банкнинг кредит линияси бўйича йиллик фоизлари чакана савдога нисбатан анча паст. Шунинг учун, бир томондан, банклар, реклама компанияларидан фойдаланиб, қулай кредит шартлари таклифига фаол қарз олувчиларни жалб қиладилар. Бошқа томондан, кредит олиш учун мурожаат қилганда, улар рад этилади. Бундай ҳолларда воситачилар пулли асосда кредит олишда ёрдам кўрсатишни таклиф қиладилар.

2.4. Муддати ўтган қарзларни ундиришда коррупция кўринишлари

Муддати ўтган қарзларни бошқариш соҳасида коррупциянинг турли шакллари мавжуд. Истеъмол кредитида муддати ўтган қарзлар билан ишлаш бўлими мутахассиси мижозга нисбатан босим ўтказди. Шу нуқтада воситачилар қарздор учун ёрдамга келиб, улар миннатсиз ҳақ эвазига тегишли хизматлар кўрсатадилар. Хизматлар учун ҳақ нафақат пул, балки бошқа моддий воситалар сифатида бўлиши мумкин. Маълум вақтдан сўнг

қарздор кредитордан унга бўлган босим сезиларли даражада камайганлигини сезади ва кейин бутунлай тўхтаб қолади.

Ушбу схемани айниқса оммавий чакана истеъмол кредитлашга йўналтирилган йирик банкларда қўллаш мумкин. Муддати ўтган қарзнинг катта миқдори баъзан банк мутахассисларига миջознинг жойлашган жойи номаълум ёки у ночор эканлигини ҳисоботда кўрсатиб, қарзни ҳисобдан чиқариш имконини беради.

2.5.Гаровни сохталаштириш шаклидаги коррупция кўринишлари

Гаров бўлинмаларининг функциялари ташкилотнинг асбоб-ускуналари, кўчар ва кўчмас мулклари, инвентаризация буюмларини визуал текширишдан иборат. Бошқа сўз билан айтганда, кредитни қайтаришни таъминлаш учун гаров сифатида расмийлаштириладиган барча мол-мулк бўлим мутахассислари томонидан текширилиб, баҳоланган бўлиши керак.

Аниқ белгиланмаган жараёнларда мутахассис ҳисоботда сифатсиз ускуналар ўрнига фотосурат материалларида қимматбаҳо ускуналарни кўрсатиш орқали маълумотларни сохталаштириши мумкин. Омборлар текширилмайди ёки текширилмоқда, аммо уларнинг ҳолати сезиларли даражада яхшиланган. Ҳужжатлар ўрнатилган тартибда ўрганилмайди.

Гаровга қўйилган мол-мулк қарзни узиш ҳисобига мусодара қилиниб, олинган қарзни қоплаш мақсадида қўшимча равишда ўрганилганда, фақат муддати ўтган қарзларни ундириш чора-тадбирлари ҳолатидагина қалбакилик ҳолатини тушунтириш мумкин бўлади.

Чакана кредитлаш соҳасида гаров текшируви ҳам суистеъмол қилинади. Масалан, муддати ўтган қарзлар билан ишлайдиган ходим автомобил кредитини ундириш билан боғлиқ тадбирларни ўтказди. Олинган қарзни қоплаш учун банк автомобилни ижро ёзуви остида ушлаши керак. Лекин маълум бир миқдордаги маблағ эвазига ходим ҳисоботда гаров

мавжуд эмаслиги, яъни автомобилнинг жойлашуви белгиланмаганлиги ва қарздорнинг ночор эканлигини важ қилиб кўрсатиши мумкин.

Ипотека кредити бериш соҳасида коррупция ҳуқуқбузарликлари ҳам кэнг тарқалган. Риелторлик ва баҳолаш компаниялари ўз фотоҳисоботларида бозор қийматини ошириш мақсадида ҳақиқатда мавжуд бўлган хароба қишлоқ уйи ўрнига ички Евро қопламали мустаҳкам уйни акс эттирадилар.

2.6. Банкда аккредитация пайтидаги коррупция кўринишлари

Коррупция банкдаги тадбиркорлик субъектларини аккредитация қилиш жараёнида, ходимлар компания активлари ҳақидаги реал маълумотлар ўрнига компания активлари ҳақидаги сохталаштирилган маълумотларни тақдим этганларида юз бериши мумкин.

2.7. Касса бўғинидаги коррупция кўринишлари

Ушбу турдаги коррупциявий ҳуқуқбузарликлар касса хизматлари пайтида, ходим банк маблағлари ҳисобига шахсий кредитларни тўлаш билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилиш жараёнида юз бериши мумкин. Банк маблағларидан ноқонуний вақтинчалик кредит предмети сифатида фойдаланиб, кассир, банкнинг юқори назорат ходими рухсати билан кассадан пул олиши, шу билан иш куни охиригача ҳисоботларга турли рақамларни киритиб қўйиши мумкин.

Яна бир коррупциявий ҳолатлардан бир бу - банк ходимлари ўзларининг номларига сохта пластик карточкалар очиб, банк маблағларидан кредит сифатида фойдаланадилар. Бунга қўшимча равишда, маълум бир корхонанинг пуллари блокланмаган транзит ҳисоб рақамида қолиб кетади ва ушбу пулларнинг назоратини бош бухгалтер олиб бормагани учун ходимлар томонидан ушбу маблағлар ўзларининг шахсий манфаатлари йўлида фойдаланадилар ва буни ҳеч ким назоратини олиб бормади.

2.8. Шахсий маълумотларни учинчи шахс манфаатлари учун ўғирлаш

Шахсий маълумотлар банк ходимлари томонидан банк миждозининг ушбу ҳолатдан хабарсиз олинади ва учинчи шахсларнинг фойдасига ушбу ўғирланган маълумотлар ҳақида хабар беришади. Бу турдаги коррупциявий хатти-ҳаракатлар асосан йирик тадбиркорлик субъектларига нисбатан содир этилади, яъни ҳалол рақобат муҳитини бузиш ҳисобланади.

2.9. Совға бериш билан боғлиқ коррупция кўринишлари

Тижорат банклари ходимларининг фаолиятини назорат қилишда ушбу ходимлар томонидан қимматбаҳо совғалар бериш билан боғлиқ коррупция.

2.10. Ички ва ташқи назорат фаолиятини амалга оширда меҳмондўстлик

Ушбу ҳолатда назорат объекти ҳисобланган банк ходимлари ноқонуний устунлик олиш, жазоланишдан қочиш мақсадида назоратчиларга “меҳмондўстлик” қилиб беришади. Улар қуйидагича кўринишда бўлиши мумкин: чойхона, курортга билет, бориш-келиш харажатлари, меҳмонхона, транспорт харажатлари ва.ҳ.к.

2.11. Жиноий даромадларни қонунийлаштиришга ёрдам бериш шаклидаги коррупция.

Тижорат банкининг ноқонуний йўл билан топилган пулларни “ювиш” бўйича коррупциявий операцияларда иштироки. Ушбу турдаги “хизмат” ни олган миждозлар ҳам жисмоний, ҳам юридик шахслар бўлиши мумкин. “Ювилган” пуллар давлат амалдорлари, уюшган жиноий гуруҳларнинг раҳбарлари ва аъзолари ёки банкирларнинг пуллари бўлиши мумкин. “Ювиш”, биринчи навбатда, пора сифатида олинган нақд пулларни, шунингдек, гиёҳванд моддалар савдосидан олинган даромадларни ва бошқа жиноий фаолиятлардан олинган даромадларни “қонунийлаши” тушунилади. “Пул ювиш” амалга оширишда банклар кўпинча ташкилий-ҳуқуқий шаклига кўра, банк бўлмаган тузилмалари билан ўзаро амалга оширилади. Хусусан, пул маблағлари банкларда қонунийлашади ва чакана

савдо, ресторан ва бошқа тижорат ташкилотлари, шахсларнинг бизнеси учун катта миқдордаги нақд пул билан таъминланади⁴⁷.

Жиноятнинг бу тури оператив хизматлар соҳасида жиноий йўл билан олинган маблағлар олдинги ташкилотларининг ҳисоб-китоб варақларидан фойдаланиб легаллаштирилганда содир этилиши мумкин⁴⁸.

Маълумотни текширадиган ва бизнес манзилига борадиган банк мутахассиси пул эвазига ҳақиқий фактлар ва ҳужжатларда кўрсатилган фактлар ўртасидаги фарқни яшириши мумкин (фаолиятнинг ҳақиқий жойлашуви, биоларнинг ижара шартномаси ёки мулкнинг мавжудлиги, офис мебеллари, офис жиҳозлари ва бошқалар.) ёки оператив хизмат кўрсатиш жараёнида жорий ҳисобдаги шубҳали операциялар факти аниқланган ҳолда ва ҳисобдаги операциялар дарҳол тўхтатилиши лозим бўлганда, ходим бу ҳақиқатни қасддан яшириши мумкин.

Ноқонуний даромадларни легаллаштириш билан боғлиқ коррупциявий жиноятлар - ноқонуний йўл билан топилган даромадларни асосий банк ресурсларига кўчириш орқали коррупциявий жиноятлар содир этилиши мумкин.

Чет эл банклари - чет давлатнинг ҳудудида рўйхатга олинган, унинг қонун ҳужжатларига мувофиқ банк деб ҳисобланадиган юридик шахс⁴⁹.

III. Чет-эл банкларида юзага келиши мумкин бўлган коррупциявий ҳолатлар

Чет эл банкларида учраши мумкин бўлган коррупциявий ҳолатларнинг аксарият қисми жиноий даромадларни қонунийлаштиришга ёрдам бериш шаклидаги коррупция тури билан боғлиқдир. Мисол учун, мансабдор шахс мамлакат ҳудудида жойлашган банклар орқали ноқонуний

⁴⁷[Электрон манба]. URL: FATF-GAFI. Trade based money laundering. 2006. URL: <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/60/25/37038272.pdf>. Masciandaro D. Money Laundering: The Economics of Regulation // European Journal of Law and Economics. 2011. Ed. 3. P. 247.

⁴⁸ Masciandaro D. Money Laundering: The Economics of Regulation // European Journal of Law and Economics. 2011. Ed. 3. P. 247.

⁴⁹ Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелда қабул қилинган «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида» ги 216-И-сонли Қонуни, 3-модда.

йўл билан топилган даромадларини қонунийлаштириш учун пул-кредит эмиссияларини амалга оширолмаган тақдирдагина чет-эл банклари “ёрдам” га келади.

Махсус молия-кредит муассасаларига суғурта компаниялари, лизинг ва факторинг бўйича махсус молия муассасалари, кредит уюшмалари, жамғарма банклари ва бошқа турдаги молия-кредит муассасалари киради.

Ўзбекистон Республикасининг «Суғурта фаолияти тўғрисида» ги қонуннинг 3 - моддасига биноан «Суғурта деганда юридик ёки жисмоний шахслар тулайдиган Суғурта мукофотларидан шакллантириладиган пул фондлари ҳисобидан муайян воқеа (суғурта ходисаси) юз берганда ушбу шахсларга суғурта шартномасига мувофиқ суғурта товонини (суғурта пулини) тўлаш йўли билан уларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш тушунилади.

Кредит уюшмаларининг тижорат банкларидан асосий **фарқи** катта фойда олиш эмас, балки ўз аъзоларининг бизнесини ривожлантиришга паст фоизда кредит-молия ёрдами кўрсатиш. Унинг кредитларидан фойдаланишни расмийлаштириш оддий тушунарли ҳисобланади. Ўзбекистонда кредит уюшмалари жумласига “Хазина ва Шердор” (Самарқанд), “Ишонч” (Жиззах), “Ласточка” (Навоий), “Марвел ва Таянч” (Наманган), “Бухоро тадбиркори ва Умид” (Бухоро), “Мададкор” (Андижон), “Барака ва Тараққиёт” (Тошкент вилояти) ва бошқаларни киритиш мумкин.

IV. Молия ташкилотларида юзага келадиган коррупциявий ҳолатлар қуйидагилар:

Фуқароларга кредит беришда банкнинг кредит ажратиш бўлими ходими билан манфаатлар умумийлиги негизида “қонуний” суғурта фаолияти билан шуғулланилади ва кредиторга бошқа алтернатив йўллари ёпиб қўйишлари мумкин. Натижа–Суғурта ташкилотлари учун “заказчик”

ролини бажаришади. Кредит ташкилотлари ҳам бевосита банкка алоқадор бўлган ташкилот бўлиб, яъни аксарият қисми ташкил қилувчи молиявий ташкилотларнинг асосий молиявий базаси банк орқали шаклланганлиги боис, уларнинг амалга оширилиши лозим бўлган молиявий фаолиятида банкларнинг роли катта ҳисобланади. Шундан келиб чиқиб, кредит ташкилотларида юзага келиши мумкин бўлган коррупциявий ҳолатлар бошқа молиявий ташкилотларникига нисбатан бирмунча фарқли хусусиятга эга бўлиб, асосан ажратилган кредит маблағларни ўзлаштиришда ҳамда кредит ажратилган юридик шахснинг қасддан банкротлик ҳолатларини амалга оширишида ифодаланади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, банк соҳасида коррупциясининг айрим турларининг аҳамияти турли мамлакатларда катта фарқ қилади. Шундай қилиб, Америка Қўшма Штатлари ва собиқ Совет мамлакатларида банк коррупциясида катта фарқларни кўриш мумкин. Хусусан, АҚШ банк тизимида катта миқдордаги расмий олтин ва валюта захиралари йўқлиги сабабли захира коррупцияси етарли шарт-шароитларга эга эмас⁵⁰. Бундан ташқари, Венгрияда коррупцияга қарши курашда иқтисодиёт, ҳуқуқ ва бошқарув соҳасидаги экспертлар комиссияси тузилиб, қонунчиликда янги лойиҳалар ва ўзгаришлар ишлаб чиқилди. Асосий ўзгаришлар банклар орқали \$1000 доллардан зиёд миқдордаги пул тўловларини чеклаш, солиқ ва йиғимларни тўлашда кечикишлар ва имтиёзлар олувчилар сонини камайтириш бўлди. Шунингдек, солиқ, молия, полиция ва божхона соҳасидаги ваколатли органларнинг хабардорлиги оширилди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб хулосани қуйидагича тақдим этамиз.

Биринчидан, агарда биз муаммонинг асл сабабларини аниқлайдиган бўлсак, бартараф этувчи куч-воситаларимизни тўғри йўналтирган бўламиз.

⁵⁰ Шашкова.А.В. Международная и национальная практика противодействия коррупции и отмыванию незаконных доходов: Практика корпоративного управления: Учеб. пособие для студентов вузов / А. В. Шашкова. — М.: Издательство «Аспект Пресс», 2014. С.72

Иккинчидан, давлат ресурсларини тўғри сарфлаш мақсадида банк-молия соҳасидаги коррупцияни қуйидаги уч катта гуруҳга бўлиб олишимиз мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Улар: Марказий банк ва тижорат банклари ўртасидаги коррупциявий ҳолатлар, тижорат банклари ичидаги коррупция, молия ташкилотлари ичидаги коррупция.

П.БОБ. БАНК–МОЛИЯ СОҲАСИДАГИ КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШДА ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР ВА ИЛҒОР ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

2.1. Банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олишга қаратилган халқаро стандартлар

Коррупция иқтисодий ўсишга таъсир қилувчи энг ёмон иллат эканлигини юқорида ҳам кўриб ўтдик. Ҳозирги кунда коррупциянинг оқибатлари кўплаб сиёсатчилар билан бир қаторда кўплаб илм аҳли вакиллари жалб қилган жуда долзарб **муаммога** айланиб улгурди. Олимлар томонидан ўрганиб чиқилган кэнг кўламли тадқиқотлар шуни кўрсатадики, коррупция бутун дунё молиявий инқирозига, банкларнинг мувозанатига салбий таъсир кўрсатувчи омил бўлиб хизмат қилмоқда. Хусусан, 1997 – 1998 йилларда Шарқий Осиё молиявий инқирозларининг асосий сабаби коррупция эканлиги аниқланган⁵¹. Мисол тариқасида, Корея Республикасидаги “Hanbo” корпорацияси билан боғлиқ коррупциявий ҳолатлар, яъни фирмалар ва сиёсатчилар ўртасидаги “мустаҳкам алоқалар” банк активларининг сифатини жиддий ёмонлашишига ва пировардида молиявий инқирозга олиб келганига одатий мисолдир⁵² ёки 2008 йилда рўй берган “Жаҳон молиявий инқирози” мисолида кўришимиз мумкин⁵³.

Банклар фаолиятида коррупциявий ҳолатларни тавсифлаш аниқ далилларга асосланмаган бўлиб, асосий қисми **латент жиноятлар** ҳисобланади ва шу пайтгача коррупциявий хавф-хатарларни бартараф этишга қаратилган жуда кам илмий ҳаракатлар қилинган. Бундан ташқари, ушбу соҳадаги коррупцияга қарши воситалар асосан коррупция ҳолатларини йўқ қилишга эмас, балки уларнинг оқибатларини бартараф этишга қаратилган.

⁵¹ Literature on bank crises shows that the deterioration of the balance sheet is one of main symptoms of a financial crisis.

⁵² Hanbo Corporation, a business conglomerate, financed enormous amounts of funds using its strong ties to high ranking officials, politicians, lawmakers, and even the then-president’s son. The secret relationship revealed during the prosecution in 1997 had been maintained by bribes that Hanbo provided to them.

⁵³[Электрон манба]. URL: https://www.forbes.com/2009/01/27/corruption-financial-crisis-business-corruption09_0127corruption.html?sh=6b836aea61b3

Коррупцияни олдини олишга қаратилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, коррупцияга қарши курашиш турли-хил соҳаларда турлича ёндашувларни талаб этади, шу билан бир қаторда банкларда ҳам. Банкларда коррупцияни олдини олишга қаратилган халқаро ташкилотларнинг тавсиялар беришига бир қанча сабаблар бор бўлиб, охириги пайтларда Банк сектори коррупция хавфининг ўзига хос шаклларига дуч келди ва буни сўнгги банк можароларида ҳам кўришимиз мумкин.

Сўнгги пайтларда дунё банклари билан боғлиқ бўлган бир қатор тартибга солувчи тавсиялар коррупция муаммолари билан боғлиқ. Бунга мисол қилиб, BNY Mellon билан боғлиқ можароларни кўрсатиш мумкин. у FCPAни қоидалари⁵⁴ни бузганлиги сабабли, яъни ўзига қўйилган айбловларни Яқин Шарқда мансабдор шахсларнинг оила аъзоларини фонд аъзолигига қабул қилиш орқали орқали “ҳал қил” гани. (АҚШ Қимматли қоғозлар ва биржа комиссияси (SEC, 2015), “Standard Bank” томонидан Танзания ҳудудида 600 миллион АҚШ долларлик бизнесни қўлга киритишда коррупциявий ҳаракатлар қилганлиги учун прокуратура айб эълон қилади ва ушбу айбдан қочиш учун прокуратура билан келишгани (Буюк Британиянинг фирибгарликка қарши кураш идораси, 2015).

JPMorgan Chase Осиё-Тинч океани минтақасидаги мансабдор шахсларга коррупциявий таъсир кўрсатганлиги тўғрисидаги айбловларни мансабдор шахсларнинг оила аъзоларига иш таклиф қилиш орқали ҳал қилди (SEC, 2016), Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашдаги камчиликлар мавжуд бўлганлиги учун дунёвий банкларга нисбатан қўлланиладиган жазолар ҳам мавжуд бўлиб, бу турдаги жазолар қуйидаги икита банклар - Deutsche Bank (The Daily Telegraph 2017 йилдаги маълумотларига кўра) ва HSBC (Reuters 2012 йилдаги маълумотлари)га қўлланилганлигига тарих ҳам гувоҳ.

⁵⁴ Федеральный закон Соединенных Штатов Америки о борьбе с коррупцией в международной деятельности, имеющий экстерриториальное действие, то есть его юрисдикция распространяется за пределы территории США.

Юқоридаги ҳолатлардан келиб чиқиб, банкларда коррупциявий хавф-хатарларни олдини олишга қаратилган халқаро нормалар ва тавсияларни ишлаб чиқувчи ташкилотларнинг ваколатлари ва кучига қараб иерархик тарзда кўрсатиб ўтамиз.

Жаҳон Банкнинг гуруҳи⁵⁵ (кейинги ўринларда гуруҳ) 20 йилдан зиёд вақт мобайнида аъзо мамлакатларда коррупциянинг зарарли оқибатларини юмшатиш, ҳисобот беришга қодир институтларни шакллантириш ҳамда коррупцияга қарши дастурларни ишлаб чиқади.

Гуруҳнинг фаолияти барқарор ва ўзгарувчан маълумотларга таяниб ҳам давлат ҳам нодавлат субъектларга коррупцияга қарши курашиш ҳолатини яхшилайдиган, жамоат яхлитлигини мустаҳкамлайдиган сиёсат ва амалиётни амалга ошириш учун зарур бўлган чораларни амалга оширишга амалий кўмак беради. Бундан ташқари, гуруҳ **давлат, хусусий сектор (банклар)** ҳамда фуқаролик жамияти билан биргаликда коррупцияни олдини олиш бўйича меёрлар ва стандартларни яратади ва уларни такомиллаштириш бўйича ишлар олиб боради.

Ўтказган тадқиқот натижаларимиз шуни кўрсатадики, Биринчи навбатда Жаҳон банки томонидан ажратиладиган грантлар ва ссудалар ҳар қандай ривожланаётган давлатларнинг иқтисодиёти учун зарур бўлиб, ушбу асосдан келиб чиқиб, Жаҳон Банк мамлакатларда коррупцияни олдини олишга оид сиёсати ва дастури доирасида у мамлакатларни баҳолашда нималарга асосий эътиборини қаратиши ва керакли тавсиялари қуйидагилардан иборат: 1) турли-хил семинарлар орқали аҳолини коррупция ҳақидаги билимларини ошириш; 2) давлат хизматчиларини коррупция ҳақидаги билимларини турли – хил семинарлар, тарғибот-ташвиқот усуллари орқали ривожлантириш; 3) коррупцияга қарши курашишда одоб-ахлоқ меёрларини ўрнатиш; 4) давлат хизматчиларини

⁵⁵ Жаҳон Банк гуруҳи 1944 йил 1–22-июл Бреттон-Вудс халқаро шартномаси.

ойлик иш ҳақининг миқдорини ошириш; 5) иш ҳақининг тушиб кетишини камайтириш, яъни ўртача яшаш стандартларидан пастга тушиб кетишини олдини олиш; 6) адолатли фуқаролик жамияти яратиш; 7) асосий индикатор сифатида аҳолининг фикрларини инобатга олиш; 8) очиқ молиявий ҳисоботларни шакллантириш; 9) коррупцияга қарши парламент назорати; 10) давлат хизматини камайтириш, хусусий секторда бандликни ошириш; 11) давлат хизматчиларининг ҳисобдорлигини ошириш; 12) бюрократик тўсиқларни бартараф этиш; 13) иқтисодий сиёсатни реформа қилиш; 14) оммавий-ахборот воситаларининг эркилигини таъминлаш; 15) ва охирида қонун устуворлигини таъминлаш жудаям муҳим ҳисобланади⁵⁶.

Бундан ташқари, ажратилган ссудалар ва грантлар доирасида Жаҳон Банкнинг таркибий қисми ҳисобланган IBRD⁵⁷ ссудалари ва Халқаро ривожланиш ассоциациясининг кредитлари ва грантлари ҳисобидан молиялаштириладиган лойиҳаларда фирибгарлик ва коррупциянинг олдини олиш, уларга қарши курашиш бўйича йўриқномада кўрсатилган тавсияларни бажарашимиз лозим.

Биз ушбу тавсияларнинг фақат **банкларга тегишли бўлган қисмини** ёритамиз, қарз олувчи томоннинг коррупцияни олдини олиш бўйича ҳаракатлари қуйидагилардан иборат:

1) Пул маблағлари йўналтирилиши мумкин бўлган соҳада фирибгарлик ва коррупцияни олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар амалга оширилиши лозим, хусусан, қарз олувчи томонинг берувчига нисбатан маълум бир ҳаракатларни қилиш бўйича мажбуриятлари, қарз олувчи ва банк ўртасида маъмурий тартиблар белгиланиши лозим;

2) Коррупцияга қарши кўрсатмалар лойиҳа ходимлари ва нодавлат-нотижорат ташкилотлари, молиявий воситачилар ва бошқа

⁵⁶ Jeff Huther, Anti-Corruption Policies and Program, A Framework for Evaluation, The World Bank Operations Evaluation Department Country Evaluation and Regional Relations Division, December – 2000.

⁵⁷ The International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) is an international financial institution, established in 1944 and headquartered in Washington, D.C., United States, that is the lending arm of World Bank Group. The IBRD offers loans to middle-income developing countries.

иштирок этувчи ташкилотлар, уларнинг лойиҳада ишлаётган ходимлари учун тақдим этилишини таъминлаш орқали хабардорликни ошириш каби қарз олувчи томон бажариши мажбурият сифатида белгиланади⁵⁸.

Иқтисодий Ҳамкорлик ва Ривожланиш Ташкилоти (OECD)⁵⁹. Ушбу ташкилотнинг мақсади - ҳамма учун тэнглик ва фаровонликни таъминлайдиган сиёсатни шакллантиришдир.

OECD ҳукуматлар, сиёсатчилар ва фуқаролар билан биргаликда ишончли далилларга асосланган халқаро стандартларни яратиш ва бир қатор ижтимоий, иқтисодий ва экологик муаммоларга ечим топиш билан шуғулланади. Иқтисодий кўрсаткичларни яхшилаш ва иш ўринларини яратишдан кучли таълимни ривожлантириш ҳамда солиқ тўлашдан бўйин товлаш билан курашишгача маълумотлар йиғиб, таҳлил қилади ва давлатнинг асосий сиёсат йўналишларини ишлаб чиқиб тавсиялар беради.

Иқтисодий Ҳамкорлик ва Ривожланиш Ташкилоти (OECD) нинг 4-раунд “Истанбул ҳаракатлар режаси” доирасида мамлакатимиз томонидан амалга оширилиши шарт бўлган бир қатор тавсиялар берилган бўлиб, улар орасида банклар томонидан амалга оширилиши зарур бўлган бир қатор режалар ҳам бор.

Эътиборли жиҳат шуки, 3-раунд доирасида қилиниши керак бўлган тавсиялардан Давлат молиявий назорати ва аудит қисми умуман бажарилмаган⁶⁰, бундан ташқари фуқаролар ўртасида олиб борилган сўров натижаларига кўра, банк соҳаси коррупция ва порахўрликка мойил болган ташкилотлар ўртасида 13,5% билан юқори ўринларда турибди.

4-раунд доирасида банклар томонидан қилиниши лозим бўлган ҳаракатлар режаси қуйидагилардан иборат:

⁵⁸ The World Bank's Anti – corruption Guidelines and Sanctions Reform (Actions for Borrowers & Other Recipients of loans to help prevent and combat corruption in bank financed Projects).

⁵⁹ 1961 йилда Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти тўғрисидаги конвенсия билан Иқтисодий Ҳамкорлик ва Ривожланиш Ташкилотига айлантирилди ва аъзолар Европа давлатларидан бошқа давлатлар томон силжиди. ОЕСДнинг штаб-квартираси Париждаги, Chatyeau dye la Muynetue шаҳрида жойлашган.

⁶⁰ OECD-ACN-Uzbekistan-4th-Round_Monitoring-Report-2019-ENG.

1) 39-тавсиянинг 2-қисмида, тергов ташкилотларига бенефициар мулкдорни аниқлаш учун банк мижозларининг ҳисоб қайдномасига тўлиқ **кириш** имкониятини яратиш зарурлиги тўғрисида;

2) 14-тавсияга кўра, Давлат амалдорлари активлари тўғрисидаги декларацияни тақдим этиш тизимини жорий этиш зарурлиги ҳақида боради, Янги тизим барча давлат хизматчиларига, шу жумладан юқори лавозимли мансабдор шахсларга (Президент, Вазирлар Маҳкамаси аъзолари, Парламент аъзолари, ижро этувчи ҳокимият раҳбарлари), судьялар, прокурорлар, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари раҳбарлари ва ходимларига, шунингдек, Марказий банк, Ҳисоб палатаси, тижорат банкларининг ходимлари учун ҳам татбиқ этилиши тавсия этилади. Ушбу янги тизим электрон ошкор қилиш тарзида босқичма-босқич олиб борилишини кўзда тутаяди;

3) Комплаенс назорат тизимини ўрнатиш орқали коррупцияга қарши самарали курашиш;

4) Ноқонуний даромадларни легаллаштиришга оид маълумотлар жиноят иши кўзғатилган шахс доирасидагина суриштирув ва тергов органларига берилади, шундан келиб чиқиб, “Банк сирини тўғрисида” ги қонунга ўзгартириш киритиш зарур деб кўрсатилган;

5) Банк ҳисоб қайдномаларини тергов ва суриштирув органлари кўриб чиқа оладиган тарзда марказий маълумот олиш тизимини яратиш каби тавсиялар бевосита OECD томонидан 4-раунд доирасида қилиниши лозим бўлган тавсияларни алоҳида Ўзбекистон учун ишлаб чиққан⁶¹.

Банк назорати бўйича Базель назорат қўмитаси (BCBS)⁶² банкларни пруденциал тартибга солиш бўйича бирламчи глобал стандартни ўрнатувчи

⁶¹ OECD-ACN-Uzbekistan-4th-Round_Monitoring-Report-2019-ENG.

⁶² Банк назорати бўйича Базел қўмитаси (Basel committee on Banking Supervision) 1974 йилда, 10 мамлакатнинг марказий банк бошқарувчилари томонидан тузилган. Унинг аъзолар сони 2019 йилга нисбатан 45 кишини ташкил қилувчи марказий банклар ва банк назоратчиларидан иборат.

ташкilotдир. Банк назорати масалалари бўйича доимий ҳамкорлик қилиш учун алоқалар яратади.

Банк назорати бўйича Базель қўмитаси (BCBS) асосий вазифаси - марказий банкларда пул ва молиявий барқарорликни таъминлаш йўлида хизмат қилиш, ушбу соҳаларда халқаро ҳамкорликни ривожлантириш⁶³.

BIS (Bank for International Settlements)⁶⁴ Банк назорати бўйича халқаро молия муассаса бўлиб, 1930 йилда ташкил этилган дунё давлатларининг 63 та Марказий банкларига тегишли бўлиб, улар биргаликда жаҳон ялпи ички маҳсулотининг 95 фоизини ташкил қилади. Унинг бош офиси Швейцариянинг Базель шаҳрида жойлашган бўлиб, унинг иккита Гонконг ва Мехико шаҳарларида жойлашган ваколатхонаси мавжуд.

Банк назорати бўйича Базель қўмитаси ўзининг вазифаларини қуйидагича амалга оширади:

Марказий банклар ўртасида алоқаларни мустаҳкамлаш ва ҳамкорлик қилишга кўмаклашиш;

молиявий барқарорликни таъминлаш учун масъул бўлган бошқа органлар билан ҳамкорликни қўллаб-қувватлаш;

пул-кредит ва молиявий барқарорлик учун долзарб масалалар бўйича тадқиқотлар ўтказиш ва сиёсат белгилаб бериш;

молиявий операцияларда марказий банклар учун асосий контрагент сифатида ҳаракат қилиш;

халқаро молиявий операциялар билан боғлиқ вазиятларда агент ёки ишончли воситачи сифатида хизмат қилиш;

Пул-кредит ва молиявий барқарорлик соҳасидаги ишларнинг бир қисми сифатида сиёсат, илмий тадқиқотлар ва жамоатчилик мунозараларини қўллаб-қувватловчи тегишли таҳлилларни ва халқаро банк ва молиявий статистик маълумотларни мунтазам равишда нашр этиб бориш.

⁶³ [Электрон манба]. URL: <https://www.bis.org/bcbs/>

⁶⁴ [Электрон манба]. URL: У12133 <https://www.bis.org/about/index.htm?l=2&m=1%257C1>

Банк назорати бўйича Базель кўмитаси фаолиятига келсак, ташкилотнинг мижозлари марказий банклар ва халқаро ташкилотлардир. Банк назорати бўйича Базель кўмитаси жисмоний ва юридик шахсларнинг депозитларини қабул қилмайди ёки уларга молиявий хизмат кўрсатмайди⁶⁵.

Банк назорати бўйича Базель кўмитаси банкларда коррупция ва порахўрликни олдини олишга оид бир қанча кўрсатмаларни кўрсатиб ўтади. Уларни шартли равишда қуйидаги 4 асосий катта гуруҳга бўлиб оламиз: 1) ички (одоб – ахлоқ қоидалари, юқори мансабдор шахслар учун одоб-ахлоқ масалалари, назорат қилувчи субъектларнинг одоб–ахлоқ масалалари, сўз эркинлиги ва коррупция тўғрисида хабар бериш), 2) ташқи (Due diligence принципида ҳалоллик, Non-compliant jurisdiction policy, яъни ён бермайдиган мутлақ сиёсат, AML/CTF сиёсатини ишлаб чиқиш, яъни Сизнинг AML/CTF дастури банкнинг дуч келиши мумкин бўлган жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва терроризмни молиялаштириш бўйича хатарларни қандай ҳал қилишни кўрсатиши керак. Ушбу хатарларни аниқлаш, камайтириш ва бошқариш учун фойдаланадиган сиёсат, процедура ва бошқарув воситаларини ишлаб чиқиш ва ҳужжатлаштиришни ҳам ўз ичига олади, сўз эркинлиги ва коррупция тўғрисида хабар бериш), 3) текшириш (тергов ва ижро этиш сиёсати, юқори мансабдор шахслар учун одоб-ахлоқ масалаларида бетарафлик қисми алоҳида кўрсатиб ўтилиши лозим), 4) IFI-стандартларини ўз ичига олади (Фирибгарлик ва коррупциянинг олдини олиш ва уларга қарши курашиш учун ягона тизим).

Юқорида таъкидлаб ўтган кўрсатмаларнинг ўзи ҳам майда гуруҳларга бўлиниб, банкларнинг фаолиятида коррупцияни олдини олишда жуда муҳим аҳамият касб этади⁶⁶. Мисол учун, Комплаенс назорат ва ҳалоллик тоғрисида умумий принциплар - Комплаенс назорат–бозорнинг тегишли

⁶⁵ [Электрон манба]. URL: <https://www.bis.org/about/index.htm?m=1%7C1>

⁶⁶ Compliance_Integrity_and_Anti-corruption_Policy%20of%20Bazel.pdf.

хулқ–атвор стандартларига риоя қилиш, манфаатлар тўқнашувини бошқариш, “пул ювиш”, терроризмни молиялаштириш ва коррупцияга қарши самарали кураш учу тегишли қонун, қонуности ҳужжатлар, ўзини–ўзи тартибга солувчи ташкилот стандартлари билан белгиланади ва.х.к⁶⁷.

Financial Action Task Force (FATF)⁶⁸ Молиявий ҳаракатлар бўйича махсус Халқаро нодавлат ташкилоти-жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва терроризмни молиялаштиришга қарши курашиш бўйича халқаро ташкилотдир. Ҳукуматлараро ташкилот ҳисобланган FATF ушбу ноқонуний хатти-ҳаракатларни ва уларнинг жамиятга етказадиган зарарларини олдини олишга қаратилган халқаро стандартларни белгилайди. FATF юқорида кўрсатиб ўтилган жиноятларни олдини олишга қаратилган сиёсат ишлаб чиқарувчи ташкилот ҳисобланади. FATF 200дан ортиқ мамлакатларга ўз таъсир кучини ўтказа оладиган катта кучга эга бўлган ташкилотлардан биридир. FATF тавсиялари уюшган жиноятчилик, коррупция ва терроризм, ноқонуний пулларни легаллаштиришни олдини олишга қаратилган.

FATF жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва терроризмни молиялаштириш усулларини кўриб чиқади ва крипто-валюталар оммалашиб бориши билан тарқалиб кетган виртуал активларни тартибга солиш каби янги хатарларни бартараф этиш учун ўз стандартларини доимий равишда янгилаб боради. FATF мамлакатларни ушбу стандартларини тўлиқ ва самарали татбиқ этилишини назорат қилади ва ушбу меъёрларни бажармаган давлатларни жавобгарликка тортади.

Молиявий ҳаракатлар бўйича махсус Халқаро нодавлат ташкилоти бўлган (FATF) жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва терроризмни молиялаштиришга қарши курашиш бўйича халқаро ташкилот бўлиб, унинг кўрсатмалари мажбурий аҳамият касб этади. FATF

⁶⁷[Электрон манба]. URL: [https://www.bis.org/The role of bank supervisors in the fight against corruption](https://www.bis.org/The%20role%20of%20bank%20supervisors%20in%20the%20fight%20against%20corruption).

⁶⁸ FATF 1989 йилда Парижда бўлиб ўтган G7 саммитида тобора ортиб бораётган пул ювиш муаммосига қарши курашиш мақсадида ташкил етилган.

кўрсатмалари асосан банкларнинг **ташқи** фаолияти билан боғлиқдир, шунингдек, мамлакат активларини ноқонуний равишда олиб чиқилишини олдини олишга оид ўзининг тавсияларини беради. Биз биламизки, жинойй фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва терроризмни молиялаштириш бевосита банклар орқали амалга оширилади, банкларда ушбу ноқонуний ҳаракатларни олдини олишга оид бир қанча стандартлар FATF томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, улар қуйидагилар: 1) жинойй фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга оид жиноятлар доирасини белгилаш, 2) ушбу жиноятларни содир этган шахсларга нисбатан жавобгарлик масаласини ҳал этиш лозим, 3) вақтинчалик чоралар, мусодара қилиш, 4) мамлакатлар молиявий институтларнинг махфийлик тўғрисидаги қонунлари FATF тавсияларининг бажарилишига тўсқинлик қилмаслигини таъминлаши керак, 5) мижозлар билан ишлашда *due diligense* принципи ва ҳисобга олиш, 6) молия институтлари сиёсий таъсир кўрсатадиган шахсларга нисбатан нормал текширув чораларини кўриши зарур, 7) молия институтлари анонимликни маъқуллайдиган янги ёки ривожланаётган технологиялардан келиб чиқадиган ҳар қандай легаллаштириш таҳдидларига алоҳида эътибор беришлари ва агар керак бўлса, уларни пул ювиш схемаларида ишлатилишига йўл қўймаслик чораларини кўришлари керак, 8) молия институтлари ваколатли органларнинг маълумот сўровларини тезкорлик билан бажаришлари учун камида беш йил давомида ички ёки халқаро операциялар бўйича барча керакли ёзувларни сақлаб туришлари керак. Бундай ёзувлар, агар керак бўлса, жинойй фаолиятни таъқиб қилиш учун далилларни тақдим этиш учун индивидуал операцияларни (агар мавжуд бўлса, жалб қилинган валюта миқдори ва турларини ўз ичига олган ҳолда) қайта тиклашга рухсат бериш учун етарли бўлиши керак, 9) молиявий институтлар ҳеч қандай аниқ иқтисодий ёки кўринадиган қонуний мақсадга эга бўлмаган барча мураккаб, ғайриоддий йирик операцияларга ва барча ноодатий операцияларга алоҳида эътибор

беришлари керак. Бундай битимларнинг келиб чиқиши ва мақсади иложи борича текширилиши, ёзма равишда аниқланган хулосалари ва ваколатли органлар ва аудиторларга ёрдам берадиган бўлиши керак, 10) молия институтлари шубҳали операциялар ҳақида ҳисобот беришлари керак⁶⁹ ва.ҳ.к.

Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва коррупцияга қарши курашувчи яна бир халқаро ташкилотларидан бири – бу Wolfsberg Гуруҳи бўлиб, (Wolfsberg Group) – 13 та йирик банклар (Banco Santander, Bank of America, Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ, Barclays, Citigroup, Credit Suisse, Deutsche Bank, Goldman Sachs, HSBC, JP Morgan Chase, Société Générale, Standard Chartered va UBS) нинг нодавлат ташкилотидир. Унинг мақсади жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши кураш (AML) бўйича банклар учун молиявий – иқтисодий стандартларини ишлаб чиқиш, мижоз билан ишлаш (KYC⁷⁰) ва терроризмни молиялаштиришга қарши кураш сиёсати (CTF)ларни ўз ичига олади. Ушбу ташкилотнинг фаолияти FATFга ўхшаб кетади, аммо ўзининг фаолият йўналишини айна бир ҳукумат доирасида ташкил қилиб боради. Wolfsberg Гуруҳи AML фаолиятдан ташқари **коррупцияга қарши курашиш** бўйича жамоавий ҳаракат гуруҳи сифатида ҳам хизмат қилади. Гуруҳ ўз фаолиятини матбуот орқали ёритмасдан ёпиқ тарзда олиб боришни афзал кўради⁷¹.

Wolfsberg Гуруҳи томонидан ишлаб чиқилган “Порахўрлик ва коррупцияга қарши кураш” (ABC – ANTI-BRIBERY AND CORRUPTION PROGRAM) дастурига риоя қилиш бўйича кўрсатмалари доирасида қуйидаги ишларни бажаришни тавсия этади: 1) яхши бошқарувни ташкил қилиш-ушбу дастур доирасида биринчи навбатда ваколат, тажриба ва

⁶⁹ "International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation" (PDF). fatf-gafi.org. October 2018.

⁷⁰ “Know Your Customer (KYC) Guidelines-Anti-MoneyLaunderingStandards”

⁷¹ wolfsberg-principles.com.

кўникмаларга эга бўлган шахс бошқарадиган юқори менежмент назоратини ташкил қилиш, 2) хатарларни баҳолаш, яъни ҳар бир банк вақти-вақти билан вужудга келадиган порахўрлик ва коррупция билан боғлиқ хатарларнинг моҳияти, ҳажмини ва ўзига хос хусусиятларини баҳолаб бориши, 3) коррупцияга қарши ўқитиш тизимини такомиллаштириш ва ушбу ҳуқуқбузарликлар ҳақида хабардорликни ошириш, 4) комплаенс назорат тизимини яратиш, 5) банк мижозлари билан вужудга келиши мумкин бўлган коррупциявий хавфларни баҳолаш, 6) роллар ва жавобгарлик масаласини ҳал қилиш, яъни банк бошқарувини амалга оширувчи субъектлар учун бошқарувда назорат жавобгарлигига эга бўлиши, кичик мансабдаги ходимлар учун ўзларининг фаолият йўналишларидан келиб чиққан ҳолда жавобгарлик масаласи ҳал этилиши лозим, 7) коррупция ҳақида ички ва ташқи хабар бериш тизимини мустаҳкамлаш, 8) ҳуқуқбузарликлар ҳақида тергов органларига хабар бериш тизимини яхшилаш ва маълумотлар очиқланишини олдини олиш, 9) Учинчи томон провайдерлари (воситачилар, пудратчилар, сотувчилар ёки етказиб берувчилар) билан муносабатларни баҳолаб бориш, 10) совғалар ва бизнес меҳмондўстликларини тартибга солиш, 11) харид қилиш тартибларини шаффофлаштириш, 12) хайрия қилиш тизимини тартибга солиш, 13) ташкилотларга пул ажратиладиган ҳолларда тижорий мақсадлар кўзанмаслиги учун ушбу тадбирлар назорат қилиниши керак, 14) маркетинг ҳомийликни тартиблаштириш зарур, 15) пора олиш билан боғлиқ жараёнларни легаллаштиришни олдини олиш⁷² каби тавсиялар Ўзбекистон Республикасида коррупция ва порахўрликни олдини олишда катта рол ўйнайди.

Transparency International (TI)⁷³ халқаро нодавлат-нотижорат ташкилотининг асосий мақсади — бу глобал равишда фуқаролик

⁷² Wolfsberg Anti-Bribery and Corruption (ABC) Compliance Programme Guidance (The Wolfsberg Group 2017).

⁷³ 1993 йилда Германияда ташкил топган Халқаро нодавлат–нотижорат цхкилотидир.

жамиятининг коррупцияга қарши чоралар кўришда ёрдам бериш ва коррупциявий жиноятларни олдини олишдир. Унинг энг кўзга кўринган нашрларига Глобал Коррупция Барометри ва Коррупцияни Идрок этиш Индекслари киради. 2020 йил ҳолатига кўра, 180 та мамлакатлар аъзо ҳисобланади. 1995 йилда ташкил этилганидан буён *Transparency International*нинг асосий тадқиқот натижаси бўлган Коррупцияни Идрок қилиш Индекси (CPI) мамлакатларнинг давлат секторидagi коррупцияни кўрсатиб берувчи етакчи глобал кўрсаткичига айланди. Индекс ҳар йили бутун дунёдаги мамлакатларни саралаш бўйича коррупциянинг нисбий даражаси ҳақида йиллик маълумотларни тақдим этади. 2012 йилда *Transparency International* балларни бир йилдан кейинги йилга таққослаш учун индексни тузишда қўлланилган методологияни қайта кўриб чиқди. **Т**Банкларда юзага келиши мумкин бўлган коррупциявий хавф-хатарларни шартли қуйидаги гуруҳларга бўлади: 1) мижозлар билан боғлиқ хатарлар, масалан, коррупция тушумини банк орқали ювмоқчи бўлган мижозлар ва ўзаро таъсирдан келиб чиқадиган тўғридан тўғри хатарлар, 2) банклар ва давлат малдорлари ўртасидаги **лоббичилик** фаолияти билан боғлиқ хавф-хатарлар. Шундан келиб чиқиб, *Transparency International* банкларни бешта асосий мавзу бўйича тавсияларни бирлаштириб, комплаенс назорат бўйича амалиётни такомиллаштиришга чақирди: ички рағбатлантириш тизимлари орқали шаффофлик маданиятини яратиш; манфаатлар тўқнашувини яхшироқ бошқариш; жинойий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши қатъий сиёсат ва процедураларни қўллаш; ҳисобдорликни таъминлаш учун янада самарали мониторинг; молиявий ва молиявий бўлмаган маълумотлар тўғрисида ҳисобот беришда ошкораликни таъминлаш⁷⁴.

⁷⁴ Short_brief_on_Anti-corruption_mechanisms_in_the_banking_sector_2015.pdf.

Хулоса ўрнида, юқорида назарда тутилган ташкилотларнинг фаолият йўналиши ва ўзига хос хусусиятига кўра келиб чиқиб уларни банкларнинг ташқи ва ички фаолиятида коррупциявий ҳолатларни олдини олишга қаратилган **тавсиялари** ва **йўриқномаларга** бўламиз.

Биринчидан, Банкларнинг ташқи фаолиятида коррупцияни олдини олишга қаратилган стандартлар, йўриқномалар, тавсиялар қуйидагилардан иборат: FATF тавсиялари; Жаҳон Банки гуруҳининг йўриқномалари; Банк назорати бўйича Базель стандартлари киради.

Иккинчидан, Банкларнинг ички фаолиятида коррупцияни олдини олишга қаратилган стандартлар, йўриқномалар, тавсиялар қуйидагилардан иборат: Жаҳон Банки гуруҳининг йўриқномалари; Банк назорати бўйича Базель стандартлари; Transparency International халқаро нодавлат–нотижорат ташкилотининг кўрсатмалари; Wolfsberg Гуруҳининг банкларда коррупция ва порахўрликни олдини олишга қаратилган кўрсатмаларини ўз ичига олади.

2.2. Банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олишга қаратилган Франция, Германия, Буюк Британия ва Грузия давлатларининг тажрибаси

Илғор хорижий давлатлар тажрибаларини умумийлаштириб банк секторида кўриб чиқилиши керак бўлган коррупцияга қарши курашиш воситалари қуйидагилардан иборат: порахўрликка қарши кучли қоидаларга эга бўлиш, жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш бўйича ташкилий – ҳуқуқий асослар, банк мижозлари сифатида сиёсий таъсир кўрсатадиган шахслар билан боғлиқ хатарларни бошқариш ва банк сирларига қарши кураш воситалари, коррупцияга қарши самарали курашиш ва ҳалолликни тарғиб қилиш учун ушбу қоидаларга асосланган ёндашувлар банклар ва молия институтларида ҳалоллик маданиятини шакллантириш бўйича чоралар билан тўлдирилиши кераклиги, улар орасида одоб-ахлоқ қоидалари, ходимлар томонидан қабул қилинган қасамёдлар, иш ҳақи саватчаларини мустаҳкамлаш учун рағбатлантириш чоралари ва манфаатлар тўқнашувини олдини олиш, бошқариш билан боғлиқ чора-тадбирлар амалга оширилиши лозим. Бундан ташқари, юқорида таъкидлаб ўтилган қоидаларни четлаб ўтганлик учун жазо тайинлаш қисмини мустаҳкамлаш каби амалий хатти-ҳаракатлар доирасини келтириб ўтганлар.

Банк соҳасидаги коррупциянинг олдини олишда ижобий натижаларга эришган давлатлардан бири Франциядир. Мазкур давлатда банк соҳасидаги коррупцияга қарши курашиш тизимига алоҳида тўхталиб ўтиш жоиз.

Банклар Франция молиявий иқтисодиётида жуда катта ўринга эга. Франция банки (*Banque de France*) 1800 йилда пойтахт Париж шаҳрида ташкил қилинган бўлиб, у давлат қарзларини бошқариш ва ноталарни чиқариш учун хусусий муассаса сифатида иш бошлаган. Ҳозирги кунга келиб унинг вазифалари қуйидагиларга бўлинади: давлат пул стратегиясини ишлаб чиқиш ва бошқариш, молиявий барқарорликни таъминлаш, уй

хўжаликлари, кичик ва ўрта бизнес корхоналарига хизмат кўрсатишдир⁷⁵. Франция банки ходимларининг энг юқори маоши 44 000 доллар миқдорини ташкил этади⁷⁶. Франция банки томонидан ходимлар учун рағбатлантириш чоралари ҳам кўрилган бўлиб, ушбу рағбатлантиришнинг энг қуйи миқдори 1000 доллардан бошланади. Ҳолбуки, Франция давлатининг энг қиммат шаҳарларидан бири ҳисобланган Париж шаҳрида нормал ҳаёт кечириш учун бир кишига бир ойда ижара ҳақисиз \$1,158,71 (€ 974,57) ни ташкил қилади, Тўрт кишидан иборат бўлган оилага ҳар ойда ижара ҳақисиз 4180,94 АҚШ долларини (€ 3,516,50) ташкил этади⁷⁷. Ушбу рақамлар банк ходимлари томонидан коррупциявий ҳаракатларни содир этилишини олдини олишда муҳим аҳамиятга эга. Чунки, банкларда коррупциянинг содир этилишини асосий омилларидан бири бу – ходимларнинг қай даражада ойлик маоши билан таъминланганлигига боғлиқ.

Франция Республикасининг 2020 йил 14 сентябрдаги *БМТнинг Коррупцияга қарши конвенцияси қоидаларини жорий қилиш масалаларига оид ҳисоботи*да келтирилишича, жинойй фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва молия соҳасида коррупцияга қарши курашишга оид ҳуқуқий асослар Молия ва пул-кредит тўғрисидаги кодекс, Европа Иттифоқининг тегишли кўрсатмаларидан иборат. Юқоридаги кодекснинг L.612-1-моддасида банк ва суғурта соҳасини лицензиялаш ва назорат қилиш пруденциал назорат идораси “The Prudential Supervision and Resolution Authority (ACPR)” томонидан амалга оширилади. **Ваколати**-маъмурий бошқарув, тергов қилишда иштирок этиш, қоидаларда кўрсатилган талаблар бажарилмагани учун **интизомий** жазолар қўллаш ҳуқуқига эга органдир.

⁷⁵ [Электрон манба]. URL: <https://riskmagazine.nl/article/2019-10-29-french-banking-system-organized-and-reliable>

⁷⁶[Электронманба]. URL: <https://www.emolument.com/salary-reports/companies/banque-de-france/9441#:~:text=Top%20Banque%20de%20France%20Salaries%20%2D%20By%20Title&text=The%20highest%20paid%20Banque%20de,are%20Junior%20Managers%20at%20%2443%2C000.>

⁷⁷[Электрон манба]. URL: <https://www.numbeo.com/cost-of-living/in/Paris>

Коррупцияни олдини олишда муҳим норматив асослардан бири-бу Франция Жиноят кодексининг 121-2 бандига биноан юридик шахс жавобгарлик субъекти ҳисобланади. Унга кўра:

1) юридик шахслар тижорат ёки тижоратчи бўлмаган ташкилот бўлишидан қатъи назар, жавобгарликка тортилиши;

2) ушбу қоидалар давлат сингари юридик шахсга нисбатан татбиқ этилмайди, чунки биринчидан, давлатдан давлат бюджети ҳисобига жарима ундириб бўлмайди; иккинчидан, давлат нуфузининг пасайишига олиб келиши мумкин;

3) маҳаллий тузилмалар ва уларнинг бирлашмалари фақатгина хусусий шахсларга ўтказилган ваколатлар ижро этилишидан келиб чиқадиган қилмиш учун жавобгарликка тортилиши мумкин. Хусусий шахсга ўтказилиши мумкин бўлган ваколатларга, Франция Кассация суди куйидагиларни кўрсатиб ўтади:

-маҳаллий тузилмаларнинг ваколатлари фақатгина қонунда тақиқланмаган ҳолларда бошқа шахсларга ўтказилиши мумкин;

- ўтказилган ваколатларга ҳақ тўлаш уларни ижро этиш натижасидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади-деб кўрсатилган.

Молия ва пул-кредит тўғрисидаги кодексига кўра, барча ҳисобдор томонлар, яъни молия фаолияти билан шуғулланувчи ташкилотлар, хусусан, банклар ички AML/CTF тизими (жиной даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш ва терроризмни молиялаштиришга қаратилган пулларнинг ишлатилишининг олдини олиш мақсадида амалга ошириладиган процедуралар тўпламидир. Мисол учун, ташкилот маблағларнинг қонуний келиб чиқишига шубҳа қилганда, мижоздан балансни тўлдириш учун ишлатилган пул жиной йўл билан олинмаганлигини тасдиқлашни талаб қилишга ҳақлидир⁷⁸)га эга бўлишлари

⁷⁸ [Электрон манба]. URL: <https://solarcoin.ru/news/tech/aml-i-ctf-chto-prineset-dlya-industrii-blokchejn-i-kriptovalyut>.

керак. **AML/CTF** тизимининг ўзига хос хусусиятларидан бири - бу кирувчи ва чиқувчи активларни рўйхатга олувчи ягона декларация тизимига эга, унга кўра 10000 евродан ошадиган ҳар қандай актив муҳокама қилиниши кераклиги кўрсатилган. Шунингдек, Францияда банк ҳисобварақлари ва сейфларини кузатишни осонлаштирадиган, марказлаштирилган банк реестри (FICOBA) мавжуд⁷⁹.

Бундан ташқари, **AML/CTF, АБ compliance** (Wolfsberg Гуруҳининг порахўрлик ва коррупцияга қарши дастури мавжуд бўлиб, комплаенс назорат офицерлари томонидан бажарилиши назорат қилинади⁸⁰) тадбирларининг самарали бажарилишини назорат қилиш вазифаси ҳам АСРР (The Prudential Supervision and Resolution Authority)га юклатилган бўлиб, у юқоридаги вазифалардан ташқари, банк ва молия ташкилотлари томонидан ўзларининг мижозлари, фаолияти ва иш жойларини ҳисобга олган ҳолда таваккалчиликка асосланган ёндашувга мувофиқ **AML/CTF** (хатарларни баҳолаш ва тегишли ички **AML/CTF** тизимини ташкил этиш, мижозларни идентификациялаш ва асосли маълумотларни ўз ичига олган профилактика чоралари, таваккалчиликка асосланган доимий текширувни амалга ошириш, одатий бўлмаган операцияларни аниқлаш ва шубҳали операциялар тўғрисида *Tracfin* (Traitement du renseignement et action contre les circuits financiers clandestins)га махсус ҳисобот бериш, **CTF** миллий ва чет эл активларини, тизимларнинг (коррупцияга қарши курашувчи) яроқлилиги, жойларда ички механизмлар ва процедураларнинг самарадорлигини текширади, шубҳали операциялар *Tracfin*га ошқор қилиш тўғрисида ҳисобот тайёрлайди⁸¹.

Франция давлати 2010 йилда G20 давлатларининг Коррупцияга қарши курашиш дастурини қабул қилганлиги банк ва молия ташкилотлари учун

⁷⁹ Overview of the legal and institutional framework of France in the context of implementation of the United Nations Convention against Corruption.

⁸⁰ Practical Guide to Implementing an Anti-Bribery and Corruption (ABC) Program.

⁸¹ [Электрон манба]. URL: <https://acpr.banque-france.fr/en/acpr/assignments/strengthening-customer-protection-and-stability-and-integrity-financial-sector>

мажбуриятлар доирасини белгилаб берди, ҳаракатлар режаси аниқ шакллантириб чиқилди ва унда кўрсатилган қоидалар банк ва молия ташкилотлари учун мажбурий аҳамият касб этди⁸².

Францияда жойлашган чет эл банклари. Францияда Аха Banque, Barclays, Citibank, Deutsche Bank, HSBC, JP Morgan ва бошқа кўплаб хорижий банкларнинг филиаллари фаолият юритади. Мамлакат да фаолият юритувчи барча банклар порахўрлик ва коррупцияга қарши курашиш сиёсатини Франция жинойт кодекси, Молия ва пул-кредит кодекси, “Коррупция ва порахўрликка қарши курашиш тўғрисида” ги қонунга асосланган ҳолда ишлаб чиқади ва унга оғишмай амал қилади.

Тижорат банклари (халқаро банклар, интернет банклардан тортиб, мобил банкларгача ўз ичига олади) уларга қуйдаги банклар киради: BNP Paribas SA 1848 йилда ташкил этилган BNP Paribas халқаро даражада фаолият юритадиган банк бўлиб, 75 мамлакатда ўз филиалларига эга. Банк молия бозорида уч хил шакл орқали ишлайди: ички бозорлар, халқаро молиявий хизматлар ва корпоратив-институционал банклар. Тахминан 192,000 кишидан иборат ҳодимларига эга. Илгари у Banque Nationale de Paris номи билан танилган ва 2000 йил май ойида ўз номини BNP Paribas SA деб ўзгартирган.

BNP Paribas ҳар қандай шаклда порахўрликка нисбатан тоқат қилмаслик сиёсатини олиб боради. Бу шуни англатадики, ҳар қандай пора кўринишларига мурасасиз кураш олиб боради, хоҳ у мамлакат нинг ичида ёки ташқарисида бўладими, хоҳ у хусусий сектор ёки давлат секторидаги фаолияти бўладими⁸³.

BNP Paribas банки молиявий жинойтлар, шу жумладан порахўрлик ва коррупцияни аниқлаш ва олдини олиш учун ишлаб чиқилган қатъий тартиб-таомиллар, мустаҳкам тизим ва бошқарувга эга бўлиб, унинг комплаенс

⁸² [Электрон манба]. URL: https://www.banque-france.fr/sites/default/files/media/2016/10/21/seoul-annexe3_2010-11.pdf.

⁸³[Электрон манба]. URL: <https://group.bnpparibas/en/group/governance-compliance>

назорат офицерлари молиявий жиноятлар хавфини аниқлаш ва баҳолаш бўйича билимларга эга, шунингдек, улар мижозлар ва битимлар бўйича батафсил текширувларни амалга оширади.

Текширувлар икки қисмга: 1–порахўрлик, коррупциявий жиноятлар содир этилганлик юзасидан текширув ҳамда 2–“пул ювиш” ҳолатлари юзасидан текширув. Текширувларда асосий эътибор хорижий, миллий давлат амалдорлари, таништирувчилар, дистрибьюторлар ва брокерлар каби воситачилар, IT таъминотчиларга алоҳида эътибор қаратилади. Шартномаларда порахўрлик ва коррупцияга қарши нормаларни киритиш талаб қилиши мумкин.

BNP Paribas энг юқори даражадаги ҳалоллик стандартларида ишлайди ва бизнес шерикларидан барча ишларда бир хил стандартларга риоя қилишларини талаб қилади⁸⁴.

Банк ички фаолиятида коррупциянинг олдини олишда Ходимларнинг “Одоб-ахлоқ” қоидалари⁸⁵ ишлаб чиқилган. Қоидаларнинг ноқонуний даромадларни легаллаштириш, терроризмни молиялаштириш, коррупцияга қарши курашиш бўлимида ходимлардан қуйидагилар талаб қилинади: вазият ва манфаатдор томонлардан қатъи назар, ҳар қандай иқтисодий жиноятлар, жумладан фирибгарлик, жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва терроризмни молиялаштириш, коррупциявий ҳолатлар тўғрисида огоҳ бўлиш ва уларга қарши курашишда ўз ҳиссасини қўшиш, мижозларнинг активлари юзасидан текширувлар ўтказилганига ишонч ҳосил қилиш, мижозларнинг операциялари порахўрлик ёки коррупция билан боғлиқ эмаслигига эҳтиёт бўлиш, ҳар қандай шубҳали операция тўғрисида юқори менежерга ёки комплаенс офицерига хабар бериш.

⁸⁴ [Электрон манба]. URL: <https://group.bnpparibas/en/group/governance-compliance>.

⁸⁵[Электрон манба]. URL: <https://cdn-pays.bnpparibas.com/wp-content/blogs.dir/119/files/2019/12/France-CODE-OF-CONDUCT>.

Юқорида қайд этилган қоидалар мамлакат ҳудудида ва ташқарисида молиявий фаолиятни амалга оширувчи барча банк-молия ташкилотларга тааллуқли ҳисобланади.

Бундан ташқари, “Порахўрлик ва коррупцияга қарши чоралар кўриш⁸⁶” қисмида, “BNP Paribas банки учун коррупция, унинг шакли ва шароитидан қатъи назар, қабул қилиниши мумкин эмас. Банк ва барча ходимлар порахўрлик ва коррупцияга нисбатан ҳеч қандай тоқат қилмайдилар ва уларга қарши фаол кураш олиб бориш керак” - деган қоидалар мавжуд бўлиб, унга кўра:

- ҳеч қачон тўғридан тўғри ёки билвосита ноқонуний комиссия (kickback⁸⁷), яъни маълум ҳақ эвазига таклифларни қабул қилмаслик;
- бенефициардан талаб қилинадиган ҳужжатларни камайтиришга бўлган ноқонуний фойдани қабул қилмаслик;
- ходимлар банкнинг ҳар бир филиалларида ўрнатилган тақиқлар ва чекловларга риоя қилишлари шарт;
- совғалар ёки “хизматларни” олиш ёки таклиф қилиш қонуний эканлигига ишонч ҳосил қилиш;
- комплаенс назорат қоидаларига тўла риоя қилиш;
- миждозларга нисбатан гуруҳнинг ички назорати, сиёсати ва тартиб-таомилларига риоя қилиш⁸⁸.

Санаб ўтилган қоидалар банкнинг мувафақиятли молиявий фаолият юритишини таъминламоқда ҳамда миллий ва жаҳон молиявий бозорида банкнинг обрўсини кўтаришга хизмат қилмоқда.

Banque Populaire and Caisse d’Epargne (Groupe BPCE) қароргоҳи Парижда жойлашган бўлиб, 1818 йилда ташкил этилган қадимий банклардан бири. BPCE жамғарма ва инвестиция лойиҳалари, пул

⁸⁶ [Электрон манба]. URL: <https://cdn-pays.bnpparibas.com/wp-content/blogs.dir/119/files/2019/12/France-CODE-OF-CONDUCT>.

⁸⁷ [Электрон манба]. URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Kickback_\(bribery\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Kickback_(bribery)).

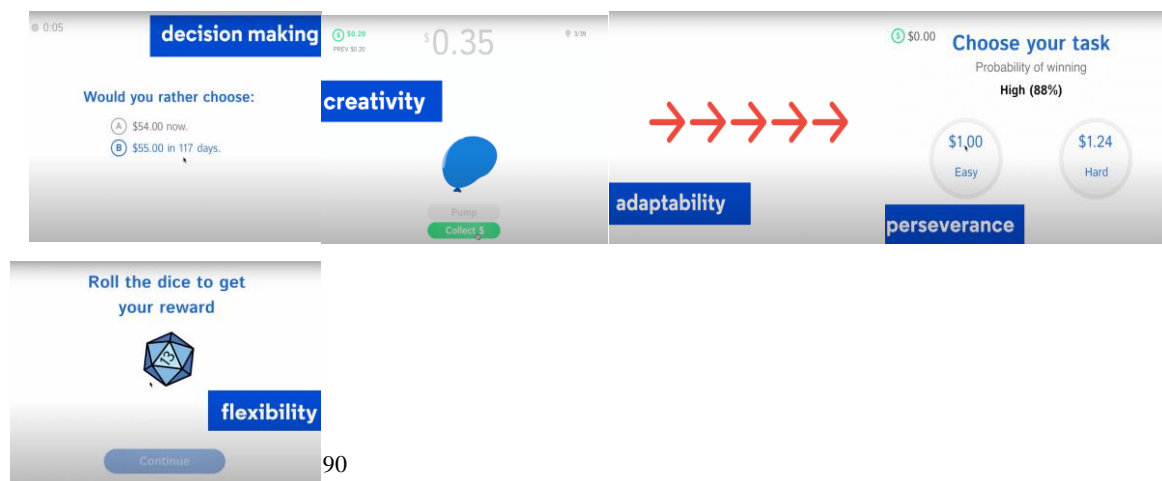
⁸⁸ <https://cdn-pays.bnpparibas.com/wp-content/blogs.dir/119/files/2019/12/France-CODE-OF-CONDUCT>.

маблағларини бошқариш бўйича хизматлар, молиялаштириш лойиҳалари, суғурта ва улгуржи банк хизматларини ўз ичига олган молиявий хизматларни амалга оширади.

Банк ўзининг ички тизимида коррупцияни олдини олиб адолатли бошқарув тизимини яратишга эришди. Бир сўз билан айтганда иқтисодий ривожланиш самарали бошқарувни ташкил этиш билан чамбарчас боғлиқдир. Ўз навбатида ҳар қандай ташкилотлар самарали бошқарув эвазига барқарор иқтисодий ўсишни қайд этади. ВРСЕ гуруҳи ҳам 2020 йил ҳисобига кўра, соф банк даромадлари 22,5миллион евро⁸⁹ни ташкил етди. Ушбу натижалар албатта қониқарли, чунки ҳаммамизга маълум 2020 йилнинг иккинчи чораги пандемия даврини ўз ичига олиб, ушбу даврда кўплаб ташкилотлар банкротлик ёқасига келиб қолди ёки аксинча батамом таназзулга юз тутди. ВРСЕ гуруҳининг коррупцияни олдини олишдаги сай-ҳаракатларнинг туб илдизи унинг “одоб-ахлоқ” кодексига бориб тақалади. Мазкур қоидалар ходимларнинг кундалик хатти-ҳаракатларни бошқаришга қаратилган 12 тамойилни ўз ичига олади. Профессионал ахлоқ қоидалари комплаенс тизимимизнинг ажралмас қисмини ташкил этиб, асосий тамойиллар ВРСЕ банкнинг марказий аппарати томонидан белгиланади ва кейинчалик ҳар бир гуруҳ аъзолари томонидан уни амалга ошириш чоралари кўрилади. Ходимларнинг одоб-ахлоқ қоидаларига риоя қилиш ҳар бир ташкилотга ўз фаолиятини ҳалол, адолатли ва профессионал тарзда олиб бориш ва мижозларининг манфаатлари учун хизмат қилиш имкониятини беради. Бундан ташқари, банкда профессионал сертификатлаш тизими ҳам мавжуд бўлиб, унда ходимларнинг коррупцияга мойиллик даражасини ўрганиб чиқишга доир мезонлар хусусан, ходимларнинг коррупцияга қарши мойилликларни баҳолашда IT платформалари ҳам кэнг қўлланилиб келиняпти, мисол учун, ходимга ишга

⁸⁹ <https://www.globenewswire.com/news-release/2021/02/11/2174401/0/en/Bpce-Q4-20-and-2020-results-of-Groupe-BPCE.html>.

қабул қилиниш даврида ҳамда иш даврида қуйидагича онлайн тестлар ўтказилади.

Банкда манфаатлар тўқнашувини юзага келтириши мумкин бўлган вазиятларни аниқлаш ва бошқариш, бозорни суистеъмол қилишнинг олдини олиш, рақобат, коррупцияга қарши курашни тартибга солувчи қонунларга нисбатан ходимларнинг юриш-туришларини назорат қилувчи конплаенс назорат тизимлари ҳам мавжуд⁹¹. Яна шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, махфий ва имтиёзли маълумотларни ошкор қилишни кузатиш ва бошқариш механизмлари банкда ўрнатилган. Бу каби тадбирлар шахснинг молиявий операцияларини бошқа шахсларнинг фойдасига, маълум бир моддий ёки номоддий қимматлик эвазига ошкор қилинишини олдини олади.

12 қоидадан ташкил топган “одоб-ахлоқ” кодексининг 7-тамойили (компаниянинг барча тармоқларида коррупцияга қарши курашиш) бевосита коррупция масалаларига бағишланган. Унга кўра, ҳеч қачон тўғридан тўғри ёки билвосита ноқонуний комиссия, моддий ва номоддий қийматдаги нарсалар, хизматларни таклиф этмаслик, қабул қилмаслик, бировнинг манфаатларини кўзлаб коррупциявий ҳаракатларни содир этмаслик, молиявий операцияларни амалга оширишда доимо хушёр бўлиш, ҳар

⁹⁰ [Электрон манба]. URL: <https://groupebpce.com>.

⁹¹ [Электрон манба]. URL: <https://groupebpce.com/en/all-the-latest-news/news/2019/a-code-of-conduct-and-ethics-for-groupe-bpce-staff>.

қандай шубҳали ҳолат ҳақида хабар бериш⁹² мажбурияти юклатилган. Ўз ўрнида банкнинг “одоб-ахлоқ” кодексига ўрнатилган қоидаларга бўйсунмаслик ёки хизматга совуққонлик билан қараш интизомий жавобгарликка олиб келиши мумкин. Барча учун умумэтироф этилган қонунларга бўйсунмаслик маъмурий, жиноий жавобгарликларни ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ўзида акс этирилган жавобгарлик турларини келтириб чиқаради.

Юқорида санаб ўтилган қоидалар банкнинг мувафақиятли молиявий фаолият юритишини таъминлайди ҳамда миллий ва жаҳон молиявий бозорида банкнинг имжини юксакларга кўтаришини амалиёт исботлаб келмоқда.

Буюк Британия. Англия банки (**Bank of England**) Буюк Британия ва Шимолий Ирландия иттифоқининг марказий банки ҳисобланади ва банк бугунги кунга келиб ўзининг кўринишини замонавий банк модели ҳолатига келтирган. Банк 1694 йилда ташкил этилганидан бошлаб ҳанузгача Буюк Британия ҳукуматининг дунёдаги энг қадимий саккизта банкдан бири сифатида фаолиятини юритиб келмоқда. Банк Буюк Британияда банкноталар чиқариш ҳуқуқига эга бўлган саккизта банклардан биридир, Англия ва Уелсда банкноталарни чиқаришда монополияга эга ва Шотландия ва Шимолий Ирландиядаги тижорат банклари томонидан банкноталар чиқарилишини тартибга солиди⁹³. Бундан ташқари, банкнинг энг асосий вазифаларидан бири – бу мамлакатда пул-кредит сиёсати юритилишини таъминлайди⁹⁴.

Маълумот ўрнида, Буюк Британиянинг 2010 йилда қабул қилинган “Порахўрлик тўғрисидаги” қонуни мамлакат ҳудудида барча барча банклар учун бирдек амал қиладиган олий юридик кучга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжат бўлиб ҳисобланади. Ушбу қонунга биноан банк

⁹² Code de conduite et d'éthique du Groupe BPCE.

⁹³ "The Bank of England's Role in Regulating the Issue of Scottish and Northern Ireland Banknotes"

⁹⁴ "Act of Parliament gives devolved responsibility to the MPC with reserve powers for the Treasury"

ходимининг бошқа шахсга пора бериши, таклиф қилиши, вада қилиши ёки қабул қилиши, порани олишга розилик билдириши жиноят ҳисобланиши ва жавобгарликка тортилиши мумкин.

Англия банки ходимларининг ойлик маоши 28000 фунт стерлингдан бошланиб, 49000 гача етади⁹⁵, бошқа томондан бир ойга тўғри келадиган яшаш харажатлари Битта одам учун ойига 2,249 фунтни, Тўрт кишилик оила учун ойига 3,803 фунтни ташкил этади⁹⁶. Бундан кўришиб турибдики, асли давлатга қарашли бўлган банк тизимида ходимларнинг молиявий таъминотига юқори эътибор қаратилган.

Банк мамлакат ҳудудида пруденциал назоратни амалга оширувчи марказий ташкилот сифатида коррупцияни олдини олишга қаратилган бир неча ҳужжатларни қабул қилган бўлиб, улардан “Совға ва кўнгил очиш тадбирларини⁹⁷” тартибга солувчи қоидалар ҳақида назарий маълумотларни тақдим этамиз.

Банкнинг Буюк Британиянинг марказий банки сифатидаги роли ташқи томонлар билан алоқаларни ривожлантиришни талаб қилади. Бу кўпинча меҳмондўстлик кўрсатишни ва қабул қилишни ўз ичига олади ва вақти-вақти билан банк ходимларига совғалар таклиф қилиниши мумкин. Банкнинг давлат органи сифатида тутган позицияси шуни англатадики, холислик ва тижорат холислигини сақлаб қолиш ва ҳар қандай ноўринлик “таклиф” дан ҳимоя қилиш учун ахлоқий хатти-ҳаракатларнинг юқори стандартларини қўллаши керак – деган хулосага боради. “Совға ва кўнгил очиш тадбирларини”⁹⁸ тартибга солувчи қоидаларга кўра, ушбу нормалар иккига бўлинади:

1) **Қоидалар:** Кўнгил очиш тадбирлари,

2) **Қоидалар:** Совғалар.

⁹⁵ [Электрон манба]. URL: https://www.payscale.com/research/UK/Employer=Bank_of_England/Salary

⁹⁶ [Электрон манба]. URL: <https://blog.revolut.com/a/cost-of-living-uk/>

⁹⁷ [Электрон манба]. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/>

⁹⁸ [Электрон манба]. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/>

1) Қоидалар: Кўнгил очиш тадбирлари: ...Таклиф берувчининг мажбуриятини ўз зиммасига олиш, сотиб олиш тўғрисида қарор қабул қилишда таъсир ўтказиш таклифи, шубҳали ёки банк номини обрўсизлантиришга олиб эладиган ўйин-кулги таклифидан воз кечишингиз керак. Бундай таклифлар сирасига: “Ҳаддан ташқари” ўйин-кулгига вақтни талаб қиладиган, тез-тез учраб турадиган таклифлар киради (маълум бир ташкилот томонидан бир жойга номақбул кўринадиган таклифномаларнинг бир кўриниши) ёки дабдабали, қимматбаҳо, эксклюзив спорт, маданий тадбирларга таклифномалар рад этилиши керак, банк томонидан назорат қилинадиган фирмалардан Ижрочи директор ёки банк бошқарувчисининг олдиндан келишувисиз FCA ёки касбдошларнинг таклифномаларини рад этинг (бу ҳолатлар ўрнига умумий таклифлар бўлиши мумкин)...

2) Қоидалар: Совғалар: ...Совғалар берилишини иложи борича тўхтатишингиз керак. Аммо, агар рад этиш хафалик ёки хижолат келтириб чиқарадиган бўлса ва қиймати кам бўлса, совға қабул қилиниши мумкин. Баъзида совғалар сиз банк фаолиятида бўлганингизда, корпоратив ташкилот томонидан тақдим этиладиган “совринлар” шаклида бўлади, сиз нақд пул ёки чакана ваучерларни (эсдалик тангалари / банкноталар) ёки электрон мосламаларни (хавфсизлик сабабли) қабул қилмаслигингиз керак... Ушбу ўрнатилган қоидалар фақатгина банкнинг ички ходимлари учун амал қилади. Ушбу норматив-ҳуқуқий ҳужжатга кўра, **умумий талаблар** ўрнатилган бўлиб, улар: ...Менежерингиз, иш бошқарувчининг рухсатсиз расмий лавозимингизда бўлган давр мобайнида бирон бир ҳақ, совға, меҳмондўстлик ёки кўнгил очиш тадбирларини қабул қилмаслик, менежерингиз ёки иш бошқарувчининг рухсатсиз расмий лавозимингизда бўлган давр мобайнида бирон бир ҳақ, совға, меҳмондўстлик ёки кўнгил очиш тадбирларини таклиф қилмаслик, ўзингиз учун ёки бошқа бирон бир шахс манфаатлари учун мижозларидан совға сўраманг (бу хайрия

тадбирлари учун активларни жалб қилишни ўз ичига олади)⁹⁹. Бундан ташқари банк фаолиятида шаффофликни таъминлашга оид бир қанча қоидаларни ўз ичига олувчи “Шаффофликни таъминлаш”, “Манфаатлар тўқнашувини олдини олиш (шахсий муносабатлар, молиявий муносабатлар, шахсий - молиявий операциялар, раҳбар билан алоқалар, жамоат ва хайрия роллари, сиёсий фаолият)”, “Мол-мулк ва харажатлар декларацияси”, “Махфийлик тўғрисидаги декларация”, “Ички ва ташқи хабар бериш”, “Ахборот эркинлиги”, “Оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш сиёсати”, “Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва терроризмни молиялаштиришга қарши кураш, ва молиявий санкцияларга риоя қилиш сиёсати”, “Харид қилиш сиёсати”, “Саёҳат ва харажатлар сиёсати: (COVID-19) учун алоҳида ишлаб чиқилган” ва.х.клардан таркиб топган кодекс¹⁰⁰ ига эга.

Мамлакатнинг энг қудратли хусусий тижорат банклари ҳам мавжуд бўлиб, улар нафақат мамлакат балки бутун дунё иқтисодиётида алоҳида ўринга эга бўлиб ҳисобланади. Улар қуйидагилар: HSBC Holdings Plc Буюк Британиядаги энг йирик банкдир. Дунё миқёсида 7-йирик банк ҳисобланади. У 1865 йилда Британиянинг Гонконг¹⁰¹ шаҳрида ташкил этилган. Банк глобал бизнес, глобал хусусий банклар, тижорат банклари ва чакана банкларни ўз ичига олган тўртта йирик бизнес йўналишларини бошқаради. Ҳозирда улар 3900 та офис билан дунёнинг олтмиш еттита турли мамлакатларида филиалларига эга.

The Lloyds Banking Group Буюк Британиядаги яна бир йирик банк бўлиб, *HSBC Holdings Plc*дан сўнг иккинчи ўринда туради. У 2009 йилда *HBOS* ва *Lloyds TBS* қўшилишидан ташкил топган. *Lloyds* банк гуруҳининг бош офиси Лондонда жойлашган. Банк Европанинг бир қатор бошқа

⁹⁹[Электрон манба]. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/about/human%20resources/ourcode>

¹⁰⁰[Электрон манба]. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/about/human%20resources/ourcode>.

¹⁰¹ Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic of China (HKSAR).

мамлакатларида ва ҳаттоки Осиё, Яқин Шарқ ва АҚШ каби бошқа қитъаларда ҳам фаолиятини юритади ва 75000га яқин ходимига эга. Банк чакана савдо, тижорат банклари, суғурта ва истеъмолчиларни молиялаштириш бўйича ўз фаолиятини амалга оширади.

The Royal Bank of Scotland Group Буюк Британияда машҳур учинчи банкдир. Одатда RBS Group деб номланади. Банкнинг бош қароргоҳи Шотландиянинг Эдинбург шаҳрида жойлашган бўлиб, унинг бошқа ваколатхоналари Европа, Осиё ва Шимолий Америкагача етиб борган. Банк хусусий бизнес, суғурта ва корпоратив молия каби бир нечта турли хил банк хизматларини тақдим этади, шунингдек, Шимолий Ирландия ва Шотландияда банкноталарни муомалага чиқаради. Юқорида санаб ўтилган банкларнинг барчаси ўзининг ички фаолиятида коррупцияни олдини олишга оид сиёсатларига эга.

Шулардан энг кўзга кўринганларидан бири бу - HSBC Group (HSBC) сиёсати ҳисобланади. Банк олий ахлоқий хатти-ҳаракатларга содиқлигини эълон қилган ва порахўрлик ва коррупцияга нисбатан тоқат қилмайди. HSBC фаолият кўрсатаётган барча бозорлар ва юрисдикциялардаги порахўрлик ва коррупцияга қарши барча қонунларга риоя қилишни талаб қилади. Ушбу қонунларга Буюк Британиянинг “Порахўрлик тўғрисида”ги қонуни, АҚШнинг “Хорижий коррупция амалиёти тўғрисида”ги қонуни ва HSBC кэнгашининг “Порахўрликнинг олдини олиш тўғрисида”ги фармойиши каби қоидаларни ўз ичига олади. HSBCнинг порахўрлик ва коррупцияга қарши кураш (AB&C) **дастури** ва **сиёсати** HSBC Holdings plc кэнгаши томонидан назорат қилинади. Сиёсат мунтазам равишда хатарларни баҳолаш натижаларини ўз ичига олади¹⁰².

HSBC Global AB&C дастури қуйидаги асосий тамойилларни ўз ичига олади:

¹⁰² [Электрон манба]. URL: <https://www.hsbc.com/who-we-are/esg-and-responsible-business/fighting-financial-crime/financial-crime-risk>.

Банк томонидан амалга ошириладиган барча фаолият: Порахўрлик ва коррупцияни мақсад қилмасдан олиб борилиши керак; фаолият оқилона ва шаффоф бўлиши керак; касбий муносабатларда адолатли бўлиши керак; амалга оширилган барча молиявий операциялар ҳужжатлаштирилган бўлиши ва тегишли мавқе даражасида ваколатли бўлиши керак.

Бундан ташқари, бошқаларга пора бериш ёки коррупциявий хатти-ҳаракатлар содир этиш ноқонуний, ахлоқсиз хатти-ҳаракат бўлиб, HSBC тамойилларига зидлигини компаниянинг веб саҳифасида ҳам кўришимиз мумкин. Шу ўринда: Тўғридан тўғри ёки билвосита, бирон бир томонга ёки бирон бир мансабдор шахсга таъсир ўтказиш учун бошқаларга порани таклиф қилиш, ваъда бериш, рози бўлиш ёки бирон бир шахсдан тўғридан тўғри ёки билвосита қимматбаҳо нарсаларни сўраш, олиш ёки хизматни тўлашни таклиф қилиш ёки тақдим этиш (ходимнинг соғлиғи, хавфсизлиги ёки эркинлиги хавф остида бўлган ҳолатларда истисноларга йўл қўйилиши мумкин) ушбу хатти-ҳаракатлар жиноят ҳисобланиб, жазога тортилиши белгиланиб қўйилган¹⁰³.

AB&C дастури юқоридаги принципларга асосланиб, тўртта хавф-хатар асосида талабларини қўяди: 1. Ҳодимлар хавфи. 2. Учинчи томон хавфи. 3. Стратегик хавф-хатарлар. 4. Мижоз хавфи. Шулардан келиб чиқиб банк ўзининг коррупциявий хавф-хатар келиб чиқиш сабабларини ўрганади ва уларни олдини олиш бўйича чора-тадбирларини ишлаб чиқади¹⁰⁴.

Германия Федератив Республикаси. Франция ва Буюк Британиядан банк соҳасида коррупцияни олдини олишда қолишмайдиган яна бир Европа давлати бу Германия Федератив Республикаси ҳисобланади. Банк-молия соҳасида коррупциявий ҳолатлар немис банкларида камдан-кам учраб

¹⁰³ [Электрон манба]. URL: <https://www.hsbc.com/who-we-are/esg-and-responsible-business/fighting-financial-crime/financial-crime-risk>
policies#:~:text=HSBC%20Holdings%20plc%20and%20the,jurisdictions%20in%20which%20it%20operates.

¹⁰⁴ [Электрон манба]. URL: <https://www.hsbc.com/who-we-are/esg-and-responsible-business/fighting-financial-crime/financial-crime-risk>
policies#:~:text=HSBC%20Holdings%20plc%20and%20the,jurisdictions%20in%20which%20it%20operates.

турадиган “янгиликлар” дандир. Германия давлатининг коррупция ва порахўрликни олдини олиш борасидаги ёндашуви юқорида қайд этиб ўтилган давлатлардан бирмунча фарқли хусусиятларга эга. Германия Федератив Республикасида Банк тизими тузилиш шаклига кўра қуйидаги кўринишга эга: Марказий давлат банки бу - Bundesbank ҳисобланиб, федерал штатларнинг банклари ва мамлакат ҳудудида фаолият юритаётган чет эл давлат банкларидан иборат. Ташкилий-ҳуқуқий шаклига кўра, Германия банк тизими учта устунни ўз ичига олади-хусусий тижорат банклари, давлат банклари ва кооператив банкларга бўлинади¹⁰⁵.

Deutsche Bundesbank (Федерал давлат банки) 1870 йилда ташкил этилган нафақат Германиядаги энг йирик балки Европа, Америка, Осиё-Тинч океани минтақасида ва кўплаб ривожланаётган мамлакатларда кэнг иштироки билан дунёдаги энг йирик банк ва молиявий хизмат кўрсатувчи компаниялардан биридир. Банкнинг асосий фаолияти - инвестиция шунингдек, савдо, тадқиқотлар, қарз ва капиталнинг айланмаси, М&А ва рискларни бошқариш соҳаларида хизматларни тақдим этади.

Бош қароргоҳи Франкфурт шаҳрида жойлашган бўлиб, умумий сони 100000га яқин ходим ишлайди.¹⁰⁶

Deutsche Bundesbank ходимларининг ойлик иш ҳаққилари тахминан 20000 еуродан 38 мин еурога¹⁰⁷ ча бўлиб, яшаш харажатлари ойига ҳар бир шахс учун ижара ҳақисиз \$916.23 (€770.62)ни, 4 кишидан иборат оила учун эса ижара ҳақисиз \$3,143.17 (€2,643.65)ни ташкил этади.¹⁰⁸ Ушбу рақамлар Германия давлат банки ўз ходимларининг молиявий таъминотига катта эътибор берганлигидан далолат беради.

¹⁰⁵[Электрон манба]. URL: <https://www.ebf.eu/germany/>

¹⁰⁶[Электрон манба]. URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/careers/companies/top-banks-in-germany/#:~:text=Founded%20in%201870%2C%20Deutsche%20Bank,core%20business%20is%20investment%20banking.>

¹⁰⁷[Электрон манба]. URL: https://www.glassdoor.com/Salary/Deutsche-Bundesbank-Frankfurt-Salaries-EI_IE934800.0,19_IL.20,29_IM1021.htm

¹⁰⁸[Электрон манба]. URL: https://www.numbeo.com/cost-of-living/country_result.jsp?country=Germany

Commerzbank –Германиянинг энг қадимги банкларидан бири бўлиб 1870 йилда ташкил этилган. Commerzbank чакана савдо ва тижорат битимларни молиялаштириш хизматлари, инвестициявий банк хизматлари, активларни бошқариш ва хусусий банк хизматларини тақдим этади.

Бош қароргоҳ Франкфурт шаҳрида жойлашган. Банкда умумий сони 49000га яқин ходим ишлайди ва 50 мамлакатда 17,5 миллионга яқин миқдорда хизмат кўрсатади.¹⁰⁹

KFW Bankgruppe – 1948 йилда ташкил этилган KFW Bankgruppe ҳукуматга тегишли банкдир. Банк Германия ва Европа компанияларининг инвестициялари, лойиҳалари ҳамда ривожланаётган мамлакатларни иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан таъминлайди.

Германия банкларининг ҳар бирида ички-тартиб қоидаларни, коррупция ва порахўрликка қарши самарали курашиш учун ўзининг одоб-ахлоқ қоидаларига эгадир. Бундан ташқари *Германия банк ходимлари томонидан содир этилган хатти-ҳаракатлар шахс, жамият, давлат манфаатларига жуда катта зиён етказадиган бўлса юридик шахс жавобгарлиги масаласи ҳам кўриб чиқилади*¹¹⁰.

Deutsche Bundesbankнинг “Одоб - ахлоқ” кодексига келтирилган нормалар ҳозирги кунда банк ички тизимида коррупция ва порахўрлик кўринишларини бартараф этиш *самарали* хизмат қилиб келяпти. Кодекснинг “Молиявий жиноятчиликни аниқлаш ва уни олдини олиш” бўлимида порахўрлик ва коррупцияга қарши курашишнинг умумий қоидалари келтирилган. Жумладан, бизнинг банк порахўрлик ва коррупцияга қарши қўлланиладиган барча қонун ва қоидаларга риоя қилишга содиқдир. Банк ҳар қандай ноқонуний устунлик ёки ходимлар ва тегишли учинчи шахслар томонидан шубҳали хатти-ҳаракатлар пайдо

¹⁰⁹[Электрон манба]. URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/careers/companies/top-banks-in-germany/#:~:text=Founded%20in%201870%2C%20Deutsche%20Bank,core%20business%20is%20investment%20banking.>

¹¹⁰ Banking regulation in Germany: overview by Hendrik Haag and Jan Letto Steffen, Hengeler Mueller.

бўлишига йўл қўймаслик учун барча тижорат муомалаларида шаффофлик ва ҳалоллик фаолиятини амалга оширади. **Қўидаги ноқонуний хатти-ҳаракатлар ҳуқуқбузарликлар деб аталиб жазосиз қолмайди**: совғалар (олиш, бериш) ва кўнгил очиш тадбирлари, давлат амалдорлари билан ўзаро алоқалар, учинчи шахслардан фойдаланиш, товар ва хизматлар кўрсатиш, ёллаш амалиёти ҳамда сотиб олиш. Бундан ташқари, ходимларнинг мажбурияти сифатида, банк фаолияти билан боғлиқ порахўрлик ва бошқа коррупциянинг кўринишларини олдини олиш, аниқлаш ва хабар бериш учун жавобгарсиз¹¹¹ - деган қоидалар мустаҳкамланган.

Deutsche Bundesbank бундан ташқари, Германия “Жиноят кодекси” ва OECD томонидан қабул қилинган “Халқаро бизнес фаолиятида хорижий давлат амалдорларининг пора олишига қарши кураш тўғрисида”ги конвенциясига тўла амал қилишини ўзига мажбурият сифатида белгилаб олган¹¹².

Commerzbank ҳам порахўрлик ва коррупцияга қарши курашиш учун ўзининг умумхулқатвор қоидалар топъламига эга. Банкнинг “Глобал манфаатлар тўқнашуви сиёсати” дастурида бир қатор қоидалар келтириб ўтилган. Улар: пора олиш, бериш, воситачилик қилиш, совға ва кўнгил очиш тадбирлари, имтиёзлар бериш, олиш каби масалалар ушбу ҳужжат¹¹³ да ўз аксини топган.

Банк-молия соҳасида коррупцияни бартараф этишда Совет Иттифок мамлакатларидан Грузия ўзига хос амалиёт ва тажриба эга. Грузиянинг банк тизими икки поғонали бўлиб, Грузия Миллий банки ва тижорат банкларидан иборат. Грузияда банк активлари тез суръатлар билан ўсиб бораётга бўлиб, аксарият бошқа мамлакатларнинг капитал ўсишидан устун¹¹⁴.

¹¹¹ Code of Conduct_ August 2018_ Deutsche Bundesbank.

¹¹² [Электрон манба]. URL: <https://responsibility.db.com/non-financial-report/2017/conduct-and-risk/anti-financial-crime/anti-bribery-and-corruption.html>

¹¹³ Global Conflicts of Interest Policy | Valid: 01.05.2019 | Version 1.1/ <https://www.commerzbank.com/>

¹¹⁴ Щенин Р.К. Банковские системы стран мира [Текст] / Р.К. Щенин. – М.: КНОРУС, 2015. – 398 с.

Грузия миллий банки (NBG) 1991 йилда марказий банк функциясини бажариш учун ташкил этилган. Грузия миллий банкининг мақоми мамлакат Конституцияси билан белгиланган. Миллий банкнинг асосий мақсади нархларнинг барқарорлигини таъминлашдан иборат.

Грузиянинг қонун чиқарувчи ва ижро этувчи органлари аъзолари Миллий банк фаолиятига аралаштишга ҳақли эмас. Миллий банк Грузия Парламенти томонидан белгиланган пул-кредит ва валюта сиёсатининг асосий йўналишларига мувофиқ амалга оширади. У мамлакатнинг халқаро ташқи захираларини сақлайди ва тасарруф этади. У тартибга солиш ва пул-кредит ҳужжатлари орқали қонунда белгиланган асосий функциялар ва мақсадларнинг бажарилишини таъминлаш учун жавобгар¹¹⁵.

Миллий банк ходими соатига \$16.75 атрофида (атрофида ойлик маош олади¹¹⁶). Бу уй-жой, транспорт ва бошқа имтиёзларни ўз ичига олган ўртача ойлик иш ҳақи ҳисобланиб, иш ҳақи ҳар хил банк фаолиятида кескин фарқ қилади.

Кўриниб турибдики, Грузия банк тизими 4 миллионга яқин¹¹⁷ аҳолиси бор мамлакатда банк ходимларининг молиявий таъминоти яхши даражада ташкил этилган.

Давлатда молиявий фаолиятини амалга ошириб келаётган ТВС, Liberty банк, Basis банк энг йирик тижорат банклари ҳисобланади¹¹⁸.

Охирги вақтларда жаҳон молиявий бозорида алоҳида ўрин эгаллаётган ТВС (Tbilisi Business Centre) банкининг ўз ходимлари учун яратиб берган шарт-шароитларини йиллик иш ҳақи мисолида оладиган бўлсак, бу миқдор 160000 долларгача этиши мумкин.

¹¹⁵ [Электрон манба]. URL: <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=130>.

¹¹⁶ [Электрон манба]. URL: <https://www.indeed.com/career/banker/salaries/GA>.

¹¹⁷ Worldometer elaboration of the latest United Nations data.

¹¹⁸ [Электрон манба]. URL: <https://www.swiftbic.com/banks-in-GEORGIA.html>.

Грузияда банк ва молия соҳасида коррупция ва порахўрликка қарши курашиш бошқа давлатлардан фарқланиб, асосий қоидалар Миллий банк томонидан ўрнатилади ва назоратни ҳам айнан Миллий банк олиб боради.

Грузия Миллий банки томонидан 2020 йил, 26 сентябрда ишлаб чиқилган “Порахўрлик ва коррупцияга қарши сиёсат” ининг **биринчи бўлимида** мажбуриятлар доираси белгилаб олинган. Унда Грузия Миллий банки ва унинг филиаллари бизнесда ҳалолликда содиқлиги, банк сиёсати ҳеч қачон пора таклиф қилмаслик, бермаслик, сўрамаслик, пора олиш ёки пора беришнинг ҳар қандай таклифи ёки тўлашга кўмаклашиш ва шунга ўхшаш сўровларни рад этиш белгиланган.

Сиёсатнинг **иккинчи бўлимида** ушбу ҳужжат порахўрлик ва коррупцияга қарши курашиш тўғрисидаги барча қонунларга мувофиқ банкнинг порахўрлик ва коррупцияни олдини олиш бўйича сиёсатини белгилашини назарда тутган.

Учинчи бўлимда порахўрлик ва коррупцияга қарши курашиш тартиблари ҳақидаги қоидалар ўрнатилган бўлиб, ушбу қоидалар мамлакат ҳудудидаги барча банклар томонидан амалга оширилиши мажбурий ҳисобланади.

Хусусан, пора бериш ёки коррупция билан боғлиқ ҳар қандай хавфни камайтириш учун банк қуйидаги қоидаларни амалга ошириш тартиблари ўрнатган:

- порахўрлик ва коррупцияга олиб келувчи қарорларни қабул қилишга йўл қўймаслик;
- коррупция ҳавф-хатарларини баҳолаш тартиб-таомиллари;
- сиёсат қоидаларини тегишли ходимларга етказиш;
- комплаенс назорат ходимларини ўқитиш;
- операцияларнинг очиклиги ва маълумотларнинг ошкор этилиши;

- мавжуд ва бўлажак воситачилар ва тегишли шахсларнинг текшируви;
- молиявий ва тижорат назорати, масалан, тегишли бухгалтерия ҳисоби, аудит ва харажатларни тасдиқлаш;
- ваколатли процедураларни топшириш, функцияларни ажратиш каби қарорларни қабул қилиш;
- манфаатлар тўқнашувига йўл қўймаслик;
- порахўрлик тўғрисида хабар бериш механизмлари¹¹⁹ ва бошқалар.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Франция, Буюк Британия, Германия ва Грузия давлатларидаги илғор тажрибаларини умумийлаштириб, банк секторида кўриб чиқилиши керак бўлган коррупцияга қарши курашиш воситаларига қуйидагиларни киртиш жоиз:

Биринчидан, порахўрликка қарши самарали қоидаларга эга бўлиш;

Иккинчидан, жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш бўйича ташкилий-ҳуқуқий асослар;

Учинчидан, банк мижозлари сифатида сиёсий таъсир кўрсатадиган шахслар билан боғлиқ хатарларни бошқариш;

Тўртинчидан, банк сирларини асоссиз ошкор этишга қарши кураш воситалари;

Бешинчидан, коррупцияга қарши самарали курашиш ва ҳалолликни тарғиб қилиш учун ушбу қоидаларга асосланган ёндашувлар банклар-молия институтларида ҳалоллик маданиятини шакллантириш бўйича чоралар билан тўлдирилиши кераклиги;

Олтинчидан, банк ходимлари орасида одоб-ахлоқ қоидаларига сўзсиз риоя этилишини таъминлаш ва улар ўртасида манфаатлар тўқнашувини олдини олиш;

¹¹⁹ Anti-Bribery and Anti-Corruption Policy/ Bank of Georgia PLC.

Етгинчидан, ходимларнинг моддий манфаатдорлигини мустаҳкамлаш;

Саккизинчидан, самарали бошқариш билан боғлиқ чора-тадбирлар амалга ошириш;

Тўққизинчидан, қоидаларни четлаб ўтганлик учун жазо тайинлаш тартибини мустаҳкамлаш, хусусан, коррупциявий ҳаракатлар содир этилганлиги натижасида бошқа шахслар, жамият, давлатнинг манфаатларига кўп миқдорда зиён етказганлик учун ўша банкнинг ўзини жавобгарлик (юримдик шахс жавобгарлиги) масаласини ҳал этиш ва.ҳ.к.

Ш.БОБ. БАНК–МОЛИЯ СОҲАСИДА КОРРУПЦИЯВИЙ ҲОЛАТЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ

3.1. Ўзбекистон Республикасида банк-молия соҳасида коррупциянинг олдини олишнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз иқтисодиёти ва кредит-молия тизимида ички ва ташқи омиллар сабаб бўлган салбий инқироз тенденциялари сақлаб қолинмоқда.

Коррупция иқтисодиётга салбий таъсир кўрсатадиган энг кучли омиллардан биридир. Бу ерда банк тизими ҳам истисно эмас. Банк ва молия, кредит соҳаларидаги коррупцияга қарши курашиш воситалари турлича бўлиши мумкин. Ушбу механизмда кредит ташкилотларининг ички хавфсизлик хизматлари ва хатарларни бошқариш, уларнинг мансаб ваколатларини суиистеъмол қиладиган ходимлар томонидан коррупция ҳолатларини зудлик билан очиб бериш қобилиятлари, шу жумладан, энг юқори даражадаги аниқликка асосланган банк бошқаруви муҳим рол ўйнайди. Афсуски, банк тизимида коррупцияга қарши курашишда ҳуқуқий тартибга солиш асослари етарли даражада ривожланган эмас. Бундан ташқари, ушбу соҳадаги коррупцияга қарши воситалар асосан коррупция ҳолатларини йўқ қилишга эмас, балки уларнинг оқибатларини бартараф этишга қаратилган.

Охириги йиллардаги коррупциявий жиноятларнинг статистик маълумотлари шуни кўрсатадики, ўтган икки йил мобайнида банкларнинг 166 нафар мансабдор шахслари коррупциявий жиноятлари учун жавобгарликка тортилган. Жумладан, «Халқ банки» ва «Микрокредитбанк» да бошқарув раиси лавозимларида ишлаб келган Э. ўз мансабидан фойдаланиб, қатор коррупциявий жиноятларга қўл урган. Хусусан, муқаддам қатор жиноятларни содир этиб, АҚШда яшириниб юрган Х. билан тил бириктириб, Сирдарё вилоятида 4 та сохта фирма ташкил қилган. Бу фирмаларни амалда бошқариш учун 18 нафар шахслардан иборат уюшган

гуруҳ фаолиятини йўлга қўйишган. Уюшган гуруҳ 2019 йил сўнгги 9 ойида қарийб 732 миллиард сўмни қонунга хилоф тарзда нақдлаштириб, 7 миллиард сўмга яқин бюджет маблағини талон-торож қилган. 215 миллиард сўм турли пластик карталарга молиявий ёрдам кўринишида ўтказилиб, 22,5 миллион доллар нақд пулга айлантирилиб, хорижга олиб чиқиб кетилган. Уюшган гуруҳ раҳнамолик қилган фирмалар 101 миллиард сўм солиқ тўловларидан ҳам бўйин товлаган. Бундан ташқари, Э. «Халқ банки» бошқаруви раиси лавозимига тайинлангач, банк биноси қурилишини олиб бораётган пудратчиларни ўзига таниш пудратчиларга алмаштириб, объект қурилишида 5,5 миллиард сўмлик банк маблағини талон-торож қилган. «Микрокредитбанк» ка раҳбар этиб тайинланганда эса, ўз раҳнамолигидаги фирмалар орқали биргина хизмат кабинети учун 100 миллион сўмлик мебел жиҳозларини 273 миллион сўмга, банкнинг Сирдарё филиали учун 700 миллион сўмлик бинони 4 миллиард 700 миллион сўмга сотиб олиб, маблағларни ўмарган¹²⁰.

Биргина Самарқанд вилоятида 246 нафар мансабдор коррупция жинояти учун жавобгарликка тортилган бўлиб, Бундай жиноятлар оқибатида етказилган моддий зарар миқдори 25,3 миллиард сўмдан ошади. Мазкур жиноятлар соҳалар бўйича таҳлил қилинганда, жиноятларнинг: **19 таси банк**, 17 таси олий таълим, 15 таси халқ таълими, 33 таси соғлиқни сақлаш, 20 таси мактабгача таълим, 4 таси солиқ, 21 таси ички ишлар, 8 таси бюро, 3 таси суд соҳаси, 58 таси бошқа корхона, ташкилот ходимлари томонидан содир этилган. Масалан, вилоят Миллий банкда ишлаган Б. банк омонатчиларнинг ҳисоб рақамидан 90 та ҳолатда 7,7 миллиард сўм, 607000 АҚШ доллари ва 1 461 евро, яъни жуда кўп миқдордаги омонат пул маблағларини ўзлаштириш йўли билан талон-торож қилган. “Агробанк” Челак филиали ходими А кредит ажратишни сўраб банкка мурожаат

¹²⁰[Электрон манба]. URL: <https://kun.uz/news/2021/02/15/2020-yilda-aybdorlardan-11-trln-som-iqdoridagi-zarar-undirilgan-bosh-prokuratura>.

қилмаган фуқаролар номига 30 миллион сўм миқдорда микроқарз кредити ажратиб, пластик карточкасига тушириб ўзлаштириб юборган. Аҳолининг иқтисодий фаоллигини қўллаб-қувватлаш учун турли ижтимоий лойиҳаларга бюджет маблағлари банк орқали ажратилмоқда. Лекин бундай маблағлар ҳақиқий эгаларига етиб бормасдан, айрим банк мансабдор шахсларининг “ўлжа” сига айланмоқда. Масалан, “Ипотека банк” нинг Кўксарой филиали “Жума” мини-банки мудир Чориев банкнинг бошқа мансабдор шахслари билан жиноий тил бириктириб, Давлат дастури асосида балиқчилик ва аҳоли тадбиркорлиги учун ажратилган 6 миллиард 995 миллион сўм кредит маблағларини талон-торож қилган¹²¹. Ушбу ҳолатлар юртимизда банк тизими етарли даражада коррупцияга қарши мурасасиз курашиш тизимининг заифлигини кўрсатади. Юқоридаги банк соҳасидаги мансабдорлик жиноятлари уларнинг фаолият кўрсатиш йўналиши, турлари, шакллари ва ўзига хусусиятларига кўра бир-биридан тамомила фарқланади.

Юқорида қайд этиб ўтилган ҳолатлар прокуратура томонидан ўз вақтида қилинган ҳаракатлар натижасида аниқланган бўлиб, бу ва бунга ўхшаш ҳолатлар мамлакат иқтисодиётига ўнглаб бўлмас зарар келтиради ва Ўзбекистон Республикаси банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олишга доир ташкилий-ҳуқуқий асослар етарли даражада ташкил қилинмаганлигидан далолат беради. Банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олишга қаратилган ресурсларни аниқ йўналтириш мақсадида муаммоларни икки турга бўлиб олиш мақсадга мувофиқдир. Улар: **назарий-ҳуқуқий ҳамда ташкилий** муаммолардир.

Назарий-ҳуқуқий муаммолар қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, банк-молия секторида коррупцияга қарши курашишда давлатнинг асосий фаолият йўналишларини белгилаб берувчи **Сиёсатнинг**

¹²¹[Электрон манба]. URL: <http://zarnews.uz/post/>

йўқлиги ушбу соҳада кўплаб муаммоларнинг келиб чиқишига асосий сабаблардан биридир,

Иккинчидан, Ўзбекистон Республикасида банкларнинг фаолияти учун дастуриламал бўлиб хизмат қилаётган “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги (янги таҳрир) қонуннинг 37-моддасида коррупциянинг олдини олиш чоралари, банк ходимларининг одоб-ахлоқ қоидалари ва манфаатлар тўқнашувига йўл қўйилмаслиги кўрсатилган бўлиб, унда ушбу нормалар–банклар банкнинг сайланадиган органлари аъзолари ва ходимлари томонидан риоя этилиши мажбурий бўлган: коррупциянинг олдини олиш бўйича чораларни; одоб-ахлоқ қоидаларини; манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ва уни бартараф этиш *сиёсатини* ишлаб чиқиши ҳамда амалга ошириши, банкка ёки банкнинг назорати остидаги юридик шахсга алоқадор бўлган шубҳали фаолият, фирибгарлик ёхуд суиистеъмолликлар тўғрисида *хабар қилган* банк кузатув кэнгаши, бошқаруви аъзосининг ёки ходимининг **шахси ошкор қилинмаслиги кераклиги**, Ўзбекистон Республикасининг “Марказий банки тўғрисида”ги қонуни 7-моддасида, Марказий банк манфаатлар тўқнашувларининг олдини олиш, уларни аниқлаш ва бошқаришга оид сиёсатни, шунингдек коррупциянинг олдини олиш юзасидан Марказий банкнинг ҳамда унинг тасарруфидаги ташкилотларнинг барча ходимлари томонидан риоя этилиши мажбурий бўлган чора-тадбирларни ишлаб чиқади ва амалга оширади деб кўрсатилган. Аммо, банк соҳасида коррупция ва коррупциявий хавф-хатар тушунчалари, коррупцияни олдини олиш чоралари нималардан иборат эканлиги, ушбу соҳада манфаатлар тўқнашувининг ўзи нима? унинг турлари, бартараф этиш усуллари ва тартиблари батафсил ёритилмаган.

Учинчидан, Коррупцияга қарши курашувчи органлар ўз фаолиятини амалга оширишда жисмоний ва юридик шахсларнинг банк операциялари бўйича маълумотларини олиш керак бўлмоқда. Бироқ, барча ҳолатларда

банклар томонидан “Банк сири тўғрисида” ги Қонун талабларига зидлиги ҳақида важлар билан сўровлари рад этилмоқда,

Амалдаги “Банк сири тўғрисида” ги қонунда банк сири тўғрисидаги маълумотлар фақат Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси ва Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаментига тақдим этилиши белгиланган. Ваҳоланки, маълумотлар фақат жиноят иши қўзғатилган шахсга нисбатан маълумотлар берилади¹²², бошқа томондан коррупциявий жиноятлар асосан занжир бўлиб, унинг бир учи бориб жиноят иши қўзғатилмаган шахсга ҳам бориб тақалаши мумкин. Ушбу қонуннинг 9-моддасида кўрсатилган равишда тезкор-қидирув ҳаракатлари билан жиноят иши қўзғатилгунига қадар ёки кўрсатилган прокурор санкциясини олгунча активлар мамлакат ҳудудидан чиқариб юборилиши, жиноят изи яширилиши мумкин. Бундан ташқари, коррупцияга қарши курашувчи органлар фақатгина юқорида таъкидлаб ўтилган икки органдан иборат эмас, шунингдек, банк сирини ташкил қилувчи маълумотлар доираси аниқ қилиб белгилаб қўйилмаган. Ва банк сирини ғаразли ниятда ошкор қилган шахсларга нисбатан келиб чиққан зарарнинг миқдорига пропорсианал равишда маъмурий, жиноий жавобгарлик масаласи кўрсатилмаган,

Тўртинчидан, на Ўзбекистон Республикасининг “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги (янги таҳрир) қонуни, “Марказий банки тўғрисида” ги қонуни ва на Банк ходимининг касб “одоб-ахлоқи” кодексига коррупциявий жиноят содир этган шахсларнинг қайта бошқарувчилик лавозимларига келишини чеклаб қўювчи нормалар кўрсатилмаган,

Бешинчидан, банк тизимида манфаатлар тўқнашувини олдини олишга қаратилган ҳамда банк-молия хизматчиларининг мол-мулк ва даромадларининг декларацияси тўғрисидаги норматив-ҳуқуқий

¹²² Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлар маълумотлари миллий базаси, Тошкент ш., 2003 йил 30 август, 530-II-сон.

қоидаларнинг этишмаслиги мамлакатимиз банкларида кўплаб ижтимоий адолат принципларини бузиб келмоқда,

Олгинчидан, Ўзбекистон Республикасида кредит фоизи ставкаларининг юқорилиги, кредит ажратишда бюрократик тўсиқларнинг мавжудлиги банкнинг кредит ажратиш каби молиявий фаолиятида коррупциявий ҳолатларни келиб чиқиши учун омил бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Еттинчидан, Тижорат-корпоратив ва хусусий банклар Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва бошқа банклар билан ўзаро муносабатларини *шартнома* асосида кўрадилар. Ҳар бир банкнинг вазифалари банклар томонидан ишлаб чиқиладиган ва Ўзбекистон Республикаси Марказий банки рўйхатидан ўтказиладиган ўз уставлари билан белгиланади. Ўзбекистон Республикаси банкларига Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг рухсати билан бошқа Республикаларда кредит муассасалари, банк филиаллари очиш ҳуқуқи берилади. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эл банкларининг филиаллари ва ваколатхоналари, шунингдек чет эл капитали иштирокидаги банклар очишга рухсат бериш ҳуқуқига эгадир.

Ўзбекистон Республикасининг тижорат банклари ўзининг устав капиталларини норезидент хисобидан кўпайтиришлари ёки акциядорлар томонидан акцияларнинг норезидентларга сотилиши учун белгиланган тартибда Марказий банкнинг олдиндан розилигини олишлари керак. Ҳолбуки, “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги қонуннинг 8-моддаси, биринчи қисми - Банклар молиявий операцияларни амалга ошириш билан боғлиқ қарорлар қабул қилишда мустақилдир-деган жумлалар билан бойитилган. Мана шу талабга риоя этилмай тузилган битимлар ҳақиқий эмас деб топилади ва банк операцияларини амалга ошириш учун берилган лицензия бекор қилинади.

Саккизинчидан, Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг 1998 йил 11 ноябрдаги 22-сонли баённомаси билан тасдиқланган “Банкни рўйхатдан ўтказиш ва лицензиялаш тартиби” нинг 16.5-бандига мувофиқ қуйидаги ҳолатлар лицензия бериш ва давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисидаги аризанинг рад этилишига асос бўлади-деб кўрсатилган, аммо ушбу талабларнинг биринчи қисмида - Марказий банкнинг талабларини бажарилмаслиги-деган жумла билан бошланган, аммо ушбу талабларнинг аниқ кўриниши келтирилмаган.

Тўққизинчидан, банк-молия ташкилотларининг устидан молиявий контрол (маълумот ўрнида, Молиявий контрол давлат контролининг бир тури бўлиб, давлат ҳокимияти ва давлат бошқаруви органлари ҳамда махсус ваколатли органлар (ушбу органлар ҳам шартли равишда иккига: умумий давлат контролини амалга оширувчи, махсус ваколатли органларга бўлинади. Улардан Молия вазирлиги, Марказий банк, Савдо саноат палатаси, Солиқ қўмитаси ва.ҳ.к.) томонидан олиб борилади))¹²³ни амалга оширувчи ташкилотлар сони кўплиги ҳамда ушбу соҳада банкларнинг мустақиллигини таъминлашга қаратилган нормаларнинг йўқлигини кўришимиз мумкин. Масалан, аҳолини қўллаб-қувватлаш мақсадида ҳокимларнинг йўналтирилган буйруқлари асосида муаммоли кредитлар сонининг кўпайиб кетиши натижасида банкларни банкротлик ёқасига келтириб қўйиши. Маълумот ўрнида 2020-2021 йиллар мобайнида Халқ банки томонидан ажратилган 2 триллион сўмга яқин муаммоли кредитларнинг юзага келишини келтиришимиз мумкин¹²⁴.

Ташкилий муаммолар қуйидагилар:

Биринчидан, ундирилиши муаммога айланиб бораётган кредитларни ўз вақтида қайтариш банкларда ва бошқа кредит ташкилотларида бир қанча

¹²³ Йўлдашев.М. Турсунов. Й. Молия ҳуқуқи.-Т.: Меҳнат, 48-б.

¹²⁴[Электрон манба]. URL: <https://t.me/bankir> kundaligi.

муаммоларни вужуга келтиряпти. Бу эса банк активларининг иқтисодий айланиши циклига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Иккинчидан, банкларда коррупцияга қарши ички назорат тизимини (комплаенс назорат) амалга ошириш бўйича чора-тадбирларни фаоллаштириш, комплаенс назоратни амалга оширувчи ходимларининг **ҳуқуқий ҳолати** билан боғлиқ масалаларни ташкил этиш ва малакали кадрлар билан таъминлаш, ушбу кадрларни тайёрлаш механизмлари йўлга қўйилмаганлиги, бундан ташқари, комплаенс назорат тизими йўлга қўйилган аксарият банклар(СҚБ ва коррупцияга қарши курашиш агентлиги ўртасида 2020 йил 4 декабрда имзоланган меморандум асосида тузилган), аммо бошқа банклар томонидан йўлга қўйилган коррупцияга қарши комплаенс назорат тизимлари ўзининг асл моҳиятига эга бўлмай, ички аудит назорат шаклининг бир тури сифатида фаолият юритаётгани, ушбу бўлимдаги соҳа мутахассислари асосан аудит инспекторлари эканлиги, уларнинг коррупция тўғрисидаги билим ва кўникмалари комплаенс хизматига тўғри келмаслиги кўплаб қийинчиликларни туғдирияпти.

Учинчидан, соҳасида коррупция, порахўрлик ҳамда ноқонуний даромадларни легаллаштиришга қарши курашишда асосий омил бўлиб хизмат қилаётган blockchain кузатувларни амалга оширишда IT платформаларининг етарли эмаслиги, AML/CTF дастурларидан тортиб ушбу соҳада етарли малакага эга бўлган малакали кадрларнинг йўқлиги Ўзбекистон Республикасининг халқаро даражадаги обрўига салбий таъсирини кўрсатиб келмоқда.

Тўртинчидан, банк-молия ходимларини ишга қабул қилишда ҳамда уларнинг коррупцияга қарши малакасини ошириш чоралари етарли даражада йўлга қўйилмаган.

Бешинчидан, коррупция ҳақида хабар бериш тизими тўғри йўлга қўйилмаганлиги банк мижозлари, ходимлар томонидан келиб тушаётган

аризаларни кўриб чиқишда суистеъмолчиликларга йўл қўйилмоқда ёки умуман кўриб чиқилмаяпти.

Олтинчидан, соҳада коррупциявий хавфларни баҳолаш ишлари тўғри йўлга қўйилмаган. Чунки, Ўзбекистон Республикасида хоҳлаган банкнинг веб-саҳифасида банкнинг ички фаолиятида учраши мумкин бўлган коррупциявий ҳолатлардан тортиб коррупцияга қарши қандай курашиш масалалари аниқ баён этилмаган.

Еттинчидан, банк-молия соҳасида ўз иш фаолиятини амалга ошираётган ходимларнинг коррупция ҳақида билимларининг этишмаслиги ҳам жойларда коррупция ва бюрократик тўсиқларнинг вужудга келишига асосий омиллардан бўлиб хизмат қилиб келмоқда.

Саккизинчидан, Республиканинг турли вилоятидаги шахслар ўзининг ҳудудидан хизмат, ўқиш, бизнес ва бошқа мақсадларида қўшни вилоятга чиққанларида кредит олиш масаласида тижорат банкларида ягона реестр шакллантирилмагани боис ўзининг яшаш жойидан бориб олиш кераклиги тушунтирилади. Бу каби бюрократик тўсиқлар банкларга бўлган ишончнинг пасайиши, ҳар хил йўллардан фойдаланиб манфаатлар тўқнашувининг содир этилишига олиб келади, чунки шахс эҳтиёжи учун керак бўлган масалалар қонуний ечимини топмаса қонунни четлаб ўтишга мажбур қилади.

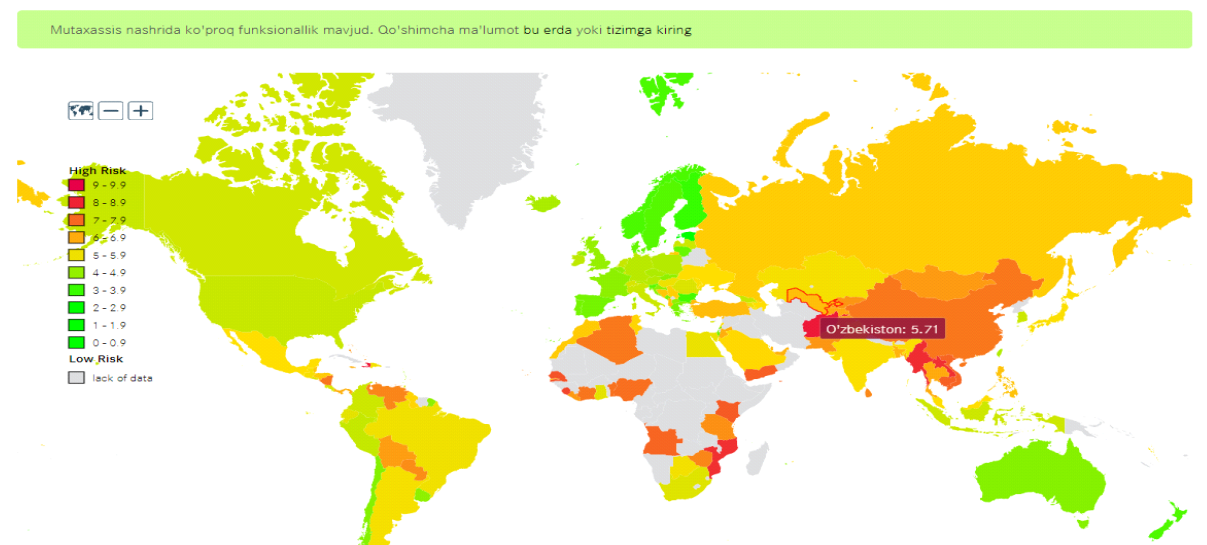
Тўққизинчидан, Ўзбекистон Республикасида бирорта банкининг ижтимоий тармоқдаги саҳифаларида коррупцияга қарши курашиш масалалари кўрсатилмаган, хусусан, шахс агар коррупциявий ҳолат билан тўқнашса кимга мурожаат қилиши кераклиги, унинг мурожаатлари қанча муддатда, ким томонидан кўриб чиқилиши, агарда мурожаатидан норози бўлса кимга шикоят билан чиқиши кераклиги, бевосита аризасининг тақдири нима бўлиши, мурожаатчининг шахси сир тугилиши, уларнинг қафолатлари, мурожаат билан ким шуғулланаётгани ва охирида ушбу ташкилотда неча киши коррупциявий ҳуқуқбузарликлари учун қай

тартибдаги жазо чоралари қўлланилганлиги юртимиз аҳолиси учун ёпиқдир. Бу каби ҳолатлар банк-молия ташкилотларининг шаффофлигига катта таъсир этади.

Ўнинчидан, Амалиётда кредит ажратиш билан боғлиқ икки хил муаммони кўришимиз мумкин. Уларнинг биринчиси – бу банклар томонидан ажратилаётган кредитлар “мақсадли сарфланиш мақсадида” таъминотчига ўтказиб берилади, ҳолбуки, бу каби бюрократик тўсиқлар энди фаолиятини йўлга қўймоқчи бўлган миқознинг иқтисодига ўнглаб бўлмас зарар етказиши мумкин. Зарарларни қаердан кўришимиз мумкин, кредит таъминотчига ўтказиб берилганда ушбу кредит ҳисобидан камида 4 фоизлик ҚҚС ундирилади, бундан ташқари, агарда шахсга нақд пул керак бўладиган бўлса таъминотчининг улуши ҳам камида 4 фоиз бўлади. Бундан кўриниб турибдики, тахминан, чиқиши мумкин бўлган 30 миллион сўм 28 миллион бўлиб чиқади. Бошқа томондан таъминотчига ўтказиб бериладиган кредит эвазига етиб келиши мумкин бўлган товар ва хизматлар бозорга нисбатан сифати ва нархи анча паст бўлишини кўришимиз мумкин. Иккинчи тури – бу тадбиркорлик субъекти банкдан кредит олиб уни мақсадсиз сарфланиши юзасидан ҳуқуқни қўллаш амалиётида Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 167-моддаси билан жиноят иши қўзғатилиши одат тусига кириб қолган. Ваҳоланки, бу каби муносабатларда жиноят таркибий элементлари мавжуд бўлмай, шартномавий-ҳуқуқий муносабат ҳисобланади. Судга таалукчилигига кўра, иқтисодий судлар томонидан кўриб чиқилиши керак бўлган масала ҳисобланади.

Юқоридаги келтириб ўтган мавжуд муаммолар жаҳон ҳамжамияти олдида банкларимизнинг обрўсига ўнглаб бўлмас салбий тасдирларни кўрсатишини қуйида келтирилган индексларда ҳам кўришимиз мумкин. Масалан, Базель тадқиқотлар институти 2020 йил июлда чиқарилган 9-чи

жамоатчилик учун чиқарилган нашрда Ўзбекистон Республикаси 5.71 балл билан 43-ўрин¹²⁵да.

Энг юқори хавф – бу 1дан бошланиб, 141-давлат энг яхши кўрсаткичга эга эканлигини билдиради. Ушбу индексда FATFнинг қора рўйхатига киритилган давлатлар чиқариб ташланган ва шунинг натижасида 141 давлат ўрганиб чиқилиб таҳлил қилинган.

Базель AML индекси мамлакат хавфини баҳолашга қаратилган 16 кўрсаткичга асосланган композицион методологидан фойдаланади ва таҳлилий маълумотлар шакллантирилади. Маълумотлар қуйидаги ташкилотлардан олинган ахборотлар асосида шакллантирилади ва таҳлил қилинади: AML/CTFга нисбатан асос сифатида (FATF, FSI¹²⁶, АҚШ Давлат департаменти Халқаро гиёҳванд моддаларни назорат қилиш стратегияси ҳисоботи, АҚШ Давлат департаменти одам савдоси (TIP) ҳисоботи), Коррупцияга нисбатан асос сифатида (Тининг коррупцияни идрок қилиш индекси, порахўрлик бўйича Track Matrix ҳисоботлари) ва бошқа ташкилотларнинг ахборотларидан кэнг фойдаланади. Ушбу кўрсаткичдан ташқари Жаҳон банкининг корпоратив бошқарувда шаффофлик даражаси бўйича 6 баллик кўрсаткич билан Марказий Осиёда Ўзбекистон, Қозоғистон

¹²⁵ [Электрон манба]. URL: <https://baselgovernance.org/basel-aml-index/public-edition-map>.

¹²⁶ [Электрон манба]. URL: <https://fsi.taxjustice.net/en/>

ва Қирғизистондан кейинги ўринларда туради. Пора олиш матрицаси Track Matrixга кўра, 60 балл билан 194 давлатдан 150-ўрин¹²⁷да ҳисобланади.

Юқоридаги ҳолатлардан келиб чиқиб қуйидагича хулоса қилишимиз мумкин:

Биринчидан, сўнги икки йил ичида банк-молия соҳасидаги жиноятлар олдинги йилларга қараганда икки баробар ошганини кўришимиз мумкин;

Иккинчидан, соҳада мавжуд муаммолар иккига бўлинади булар: назарий-ҳуқуқий ва ташкилий;

Учинчидан, халқаро ташкилотлар томонидан олиб бориладиган йиллик кўрсаткичларда ҳанузгача Ўзбекистон Республикаси пастки поғоналардан жой олиб келмоқда. Ваҳоланки, кўрсаткичларнинг юқори ўриндагиларга нисбатан Ўзбекистон анча юқори ресурс ва имкониятларга эга.

¹²⁷ [Электрон манба]. URL: <http://www.traceinternational.org/trace-matrix>.

3.2. Банк-молия соҳасида коррупция хатарларини бартараф этишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш масалалари

Ўзбекистон Республикасида банк секторини ислоҳ қилишнинг асосий йўналишларидан бири этиб молия бозорида тэнг рақобат шароитларини яратиш, кредитлашни фақат бозор шартлари асосида амалга ошириш, банкларнинг давлат ресурсларига қарамлигини пасайтириш, банк хизмати кўрсатишни модернизация қилиш, банкларнинг самарали инфратузилмасини яратиш ва фаолиятини автоматлаштириш, шунингдек, банклар фаолиятига хос бўлмаган функцияларни босқичма-босқич бекор қилиш орқали банк тизимининг самарадорлигини ошириш вазифаси белгиланди. Бундан шундай хулоса чиқадики, агарда биз банк-молия соҳасида коррупциявий хавф-хатарларни камайтириш чораларини кўрадиган бўлсак, молиявий хизматлар кўрсатиш сифати яхшиланади ва иш самарадорлиги ошади.

Коррупцияга қарши курашишнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш, коррупцияга қарши кураш чоратадбирлари самарадорлигини ошириш, аҳолининг ҳуқуқий маданияти, давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтлари ҳамда оммавий ахборот воситалари ўртасида самарали ўзаро ҳамкорликни ташкил этиш ҳам 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон ривожланиш стратегиясининг асосий йўналишларидан бири этиб белгиланган.

2017 йил 3 январ куни Ўзбекистон Республикасининг «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги Қонуни қабул қилиниб, унда коррупцияга қарши курашнинг асосий йўналишлари белгилаб берилди. Ўзбекистон республикаси Президентининг 2019 йил 29 майдаги ПФ–5729-сон Фармони

билан 2019-2020 йилларда коррупцияга қарши курашиш давлат дастури тасдиқланди.

Бош прокуратура, Адлия вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат хизматини ривожлантириш агентлиги ҳамда бошқа манфаатдор идоралар билан биргаликда, шу жумладан халқаро ташкилотларнинг маблағларини жалб қилган ҳолда, 2020-2021 йилларда барча давлат ва хўжалик бошқаруви органларида коррупцияга қарши ички назорат тизими («комплаенс-назорат»)ни босқичма-босқич жорий этиш чораларини кўриш ҳам устувор вазифаларидан бири этиб белгиланди.

Кўриб турганимиздек, жамият ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ҳаётининг барча соҳаларида коррупцияга қарши ислохотлар амалга оширилмоқда. Бу банк секторида ҳам ўз аксини топмоқда. Бугунги кунда Ўзбекистон банк тизимида 32 та тижорат банки мавжуд. Бундан ташқари, мамлакат имизда хорижий банкларнинг 8 та аккредитация қилинган ваколатхонаси — Покистон Миллий банки, Коммерцбанк, Landesbank Berlin (Германия), JP Morgan Cheyz Bank (АҚШ), Экспорт-импорт банки ва Шинхан банк (Корея) фаолият кўрсатмоқда¹²⁸.

2019 йилнинг июлидан бошлаб “Halykbank” (Қозоғистон) нинг шўба корхонаси Тэнге Банк ўз фаолиятини бошлади. 2019 йилнинг апрел ойидан бошлаб TBC Bank (Грузия) ишга тушди. Moody’s агентлиги маълумотларига кўра, Ўзбекистон банкларининг операцион даромадлари даражаси МДХ мамлакатларидаги банклар орасида энг юқори кўрсаткичлардан бирини қайд этади.

Банк секторини қайта куриш, банк назорати бўйича Базель қўмитаси стандартларини, халқаро молиявий ҳисобот стандартларини ва бошқаларни жорий этиш билан ҳуқуқий базани такомиллаштириш масалалари билан бир қаторда, банк секторида коррупцияга қарши кураш чораларини

¹²⁸ Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг 08.01.2021 йил ҳолатига кўра маълумоти.

мустаҳкамлаш муҳим аҳамиятга эга. Банк секторида коррупциянинг етакчилиги қилиши қуйидаги салбий оқибатларга олиб келади: банк ҳисобларидан маблағ ўзлаштирилиши ва банкротлик; иқтисодий турғунликни юзага келтирувчи банк-молия секторидаги инқирозли вазиятлар; тадбиркорлик субъектлари, банк мижозлари ва жамоатчилик учун оғир ижтимоий-иқтисодий оқибатлар; жиноий маблағларнинг қонунийлаштирилиши, мамлакат банк тизими имиджининг тегишли обрўсизланиши; банк секторига давлат ва мижозлар ишончини йўқотиш, норасмий молия бозорини ривожлантириш; банк секторининг самарадорлиги ва жозибadorлигини камайтириш, банкларнинг банкротлиги ва бошқалар.

Банк секторидаги коррупция иқтисодий жиноятчиликнинг кўпайишига сабаб бўлмоқда. Мутахассисларнинг фикрича, дунёда ҳар йили икки триллион долларга яқин ноқонуний олинган маблағлар ювилмоқда¹²⁹. Улар орасида «Ландроматлар схемаси» («Тройка-ландромат», «Молдавский», «Азербайджанский» ландромат ва бошқалар) энг машҳурлари ҳисобланади. 2013 йилда ОССРР лойиҳаси ва Медуза нашри Россиядан ноқонуний активларни ювиш бўйича кэнг кўламли схема ҳақида материалларни эълон қилди. 2006 йилдан 2012 йилгача «Тройка-ландромат» схемаси бўйича 3,5 миллиард евродан ортиқ маблағ олиб қўйилгани тахмин қилинмоқда. 2014 йилда OECD журналистлари ва Berlingske нашри жамоаси томонидан 2011 йилдан 2014 йилгача Россиядан Молдова орқали 21 миллиард доллар олиб чиқилганлиги аниқланди. 2017 сентябр ойида Берлингске Дания Миллий газетаси журналистлари ва OECD қатор инфор­мацион ҳамкорлар – The Guardian (Буюк Британия), Süddeutsche Zeitung (Германия), Le Monde (Франция), Tages-Anzeiger and Tribune de Genève (Швейцария), De Tijd (Белгия), Новая Газета (Россия), Dossier

¹²⁹ Schneider F., Ernst D. Shadow economies: Size, causes, and consequences // Journal of Economic Literature. 2000. Ed. XXXVIII. P. 84

(Австрия), Atlatszo. Hu (Вэнгрия), Delo (Словения), RISE Project (Руминия), Бивол (Болгария), Ariraev (Эстония), Чехия журналистик изланишлар маркази (Чехия) ҳамда Barron (АҚШ) кўмагида Озарбайжондан 2012 йилдан 2014 йилгача олиб чиқилган 2.9 миллиард долларлик схемани аниқлашга муваффақ бўлди¹³⁰.

Мамлакатимизда банк соҳасини ислоҳ қилиш бўйича жуда катта ишлар амалга оширилиб келинмоқда, буни юқоридаги статистик маълумотлардан ҳам кўришимиз мумкин. Аммо, Бош прокуратура департаментининг маълумотларига кўра, ушбу соҳада коррупциявий жиноятларнинг сони ошганлигидан далолат беради. Маълумот ўрнида, 2019-2020 йиллар ҳисобига нисбатан, Марказий банк ва тижорат банкларида жами коррупциявий жиноятларда айбланган шахслар 389 нафарни ташкил қилади. Уларнинг 49 таси Андижон вилоятига, Бухоро банк тизимида 16 та, Навоий банк тизими 23та, Наманган вилоятига 31та, Сирдарё банк тизимида 24 та, Сурхондарё банк тизимида 21та, Қашқадарё вилоятига 42та, 28таси Қорақалпағистон Республикаси банк тизимида, қолган қисми Самарқанд, Жиззах, Фарғона, Тошкент вилояти ҳамда шаҳрига тўғри келади. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, ушбу жиноятлар фақатгина жиноят кодексига мавжуд 167, 210, 211, 205-моддаларга тўғри келади, ваҳоланки, ҳали жиноят кодексига манфаатлар тўқнашувини тартибга солувчи, *trading in influence*, хорижий мансабдор шахслар билан муносабатлар порахўрликнинг айрим жиҳатлари ва.х.клар киритилмаган.

Юқоридаги каби коррупциявий муаммоларни олдини олиш мақсадида қуйида келтирилган амали ва назарий аҳамиятга эга бўлган чораларни амалга оширишимиз мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Хусусан, банк-молия тизимида **назарий** муаммоларни олдини олишга қаратилган чоралар қуйидагилар:

¹³⁰ Доклад Парламентской ассамблеи Совета Европы (ПАСЕ) «Ландромат: отвечая на новые вызовы в международной борьбе против организованной преступности, коррупции и отмывания денег» 2017/07/12/57d1.

Биринчидан, банк-молия секторида коррупцияга қарши курашишда давлатнинг асосий фаолият йўналишларини белгилаб берувчи **Сиёсат** Марказий банк томонидан ишлаб чиқилиши лозим, бу борада Грузия ва Туркия давлатларининг, Bank of Georgia ва АКВАНК Т.А.Ў банклари томонидан ишлаб чиқилган сиёсатлардан дастурамал сифатида фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Ушбу сиёсат ихтиёрийлик хусусиятига эга бўлиб уни амалга ошириш чораларини кўрган тижорат банкларига Марказий банк томонидан рағбатлантириш чоралари кўрилиши лозим.

Иккинчидан, Ўзбекистон Республикасида банкларнинг фаолияти учун асос бўлиб хизмат қилаётган “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги (янги таҳрир) қонунга алоҳида “Банк соҳасида коррупция” деб номланган боб киритилиши лозим. Хусусан, унда банк-молия соҳасида коррупция, коррупциявий хавф-хатар тушунчалари, турлари, тавсифи, ўзига хос хусусиятлари, манфаатлар тўқнашуви, уни олдини олиш масалалари, мансаб обрўйдан фойдаланишнинг олдини олиш масалалари, совға ва ҳадяларнинг миқдори, ушбу соҳада порахўрлик ҳолатларини бартараф этиш масалалари ва банк тизимида комплаенс назорат хизматининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлар доираси, банк соҳасида коррупция ҳолатлари ҳақида хабар берувчи шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида бир қатор қоидалар билан тўлдирилиши лозим.

Учинчидан, БМТнинг Коррупцияга қарши конвенциясининг 40-моддасида, конвенцияга аъзо давлатлар учун коррупцияга қарши курашиш фаолиятида банк сирини билан боғлиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қўллаш бўйича юзага келадиган тўсиқларни бартараф этиш механизмларини яратиши лозимлиги, Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотининг 4-раунд Истанбул ҳаракатлари доирасида берилган 39-тавсиянинг 2-қисмида, тергов ташкилотларига бенефициар мулкдорни аниқлаш учун банк мижозларининг ҳисоб қайдномасига тўлиқ **кириш** имкониятини яратиш зарурлиги тўғрисида қоидалар белгиланган. Амалдаги

“Банк сири тўғрисида” ги қонунда банк сири тўғрисидаги маълумотлар фақат Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси ва Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаментига тақдим этилиши белгиланган. Ваҳоланки, маълумотлар фақат жиноят иши қўзғатилган шахсга нисбатан маълумотлар берилади¹³¹, бошқа томондан коррупциявий жиноятлар асосан занжир бўлиб, унинг бир учи бориб жиноят иши қўзғатилмаган шахсга ҳам бориб тақалаши мумкин. Ушбу қонуннинг 9-моддасида кўрсатилган равишда тезкор-қидирув ҳаракатлари билан жиноят иши қўзғатилгунига қадар ёки кўрсатилган прокурор санкциясини олгунча активлар мамлакат ҳудудидан чиқариб юборилиши, жиноят изи яширилиши мумкин. Бу каби мавжуд бюрократик тўсиқларни олдини олиш ҳамда халқаро тавсияларни бажариш мақсадида коррупцияга қарши курашувчи органларга жисмоний ва юридик шахсларнинг банк операциялари бўйича маълумотларига кириш имкониятлари қайта кўриб чиқилиши, банк сирини ташкил қилувчи ҳолатларнинг аниқ кўринишлари қайд қилиниши лозим.

Тўртинчидан, банк фаолиятида коррупциявий жиноят содир этган шахсларнинг қайта бошқарувчилик лавозимларига келишини чеклаб қўювчи қоидалар “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги (янги таҳрир) қонуни, банк ходимининг касб “одоб-ахлоқи” кодексларига киритилиши лозим.

Бешинчидан, Иқтисодий ҳамкорлик ва Тараққиёт ташкилотининг 4-раунд Истанбул ҳаракатлар режасининг 14-тавсиясига кўра, Давлат амалдорлари активлари тўғрисидаги декларацияни тақдим этиш тизимини жорий этиш зарурлиги ҳақида боради, Янги тизим барча давлат хизматчиларига, шу жумладан юқори лавозимли мансабдор шахсларга (Президент, Вазирлар Маҳкамаси аъзолари, Парламент аъзолари, ижро

¹³¹Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлар маълумотлари миллий базаси, Тошкент ш., 2003 йил 30 август, 530-II-сон.

этувчи ҳокимият раҳбарлари), судьялар, прокурорлар, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари раҳбарлари ва ходимларига, шунингдек, **Марказий банк**, Ҳисоб палатаси, **тижорат банкларининг** ходимлари учун ҳам татбиқ этилиши тавсия этилади.

Олтинчидан, Ўзбекистон Республикасида кредит фоизи ставкаларининг юқорилигини олдини олиш мақсадида “Марказий банки тўғрисида” ги қонуннинг 20-моддаси биринчи қисмидаги банкнинг фоиз ставкаларини белгилаш ҳуқуқи чиқариб ташланиши, кредит ажратишда бюрократик тўсиқларни олдини олиш мақсадида кредит ажратишнинг барча жараёнлари автоматлаштирилиши лозим. Бу борада редит соринг платформасини қўллаш кераклигини жорий йил 4 апрель куни Марказий банк раси Мамаризо Нурмуродов ҳам таъкидлайди, лекин ушбу платформа юқорида таъкидлаб ўтилган банкларимиз (BNP Paribas, TBC bank, Groupe BPCE, The Lloyds Banking Group, HSBC Holdings Plc ва.ҳ.к)да анча йил олдин ишга туширилган. Бундан ташқари, ажратиладиган кредит тўғридан тўғри мижоз (банк ҳисоб рақамига) га берилиши лозим. Буюк Британияда жисмоний шахсларга нақд пул шаклида £100 дан £3,500гача 2ойдан 36 ойгача бўлган муддатда ажратиб берилиши мумкин¹³².

Еттинчидан, Ўзбекистон Республикасининг тижорат банклари ўзининг устав капиталларини норезидент хисобидан кўпайтиришлари ёки акциядорлар томонидан акцияларнинг норезидентларга сотилиши учун белгиланган тартибда Марказий банкнинг олдиндан розилигини олишлари керак. Ҳолбуки, “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги қонуннинг 8-моддаси, биринчи қисми - Банклар молиявий операцияларни амалга ошириш билан боғлиқ қарорлар қабул қилишда мустақилдир-деган жумлалар билан бойитилган. Бундан ташқари, ҳозирги пайтда банк соҳасида муаммолардан бири тижорат банкларга хос булмаган

¹³² [Электрон манба]. URL: <https://www.getmyloans.co.uk/>.

функцияларни юклатилишидир. Тижорат банки учун асосий функциялар бўлиб омонатларни қабул қилиш, ҳисоб-китобларни амалга ошириш ва кредитлаш ҳисобланади. Банк соҳасидаги мутахассисларнинг фикрича, банкларга шу учта функциядан ташқари вазифаларни юклатиш уларнинг маблағларини, вақт ва ходимларининг меҳнатини банклар учун керак бўлмаган фаолиятга жалб этишини ва шу йўл билан тижорат банклар фаолиятига салбий таъсир кўрсатишини таъкидлайдилар.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати биргаликда тижорат банкларига кредитлаш, омонатларни қабул қилиш ва тўловларни амалга ошириш билан боғлиқ бўлмаган турли вазифаларни юклатишга қарши керакли меъёрий ҳужжатлар қабул қилишлари керак. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тижорат банклари томонидан тақдим этиладиган ҳисоботлар хажмини камайтириши ва соддалаштириши бўйича чораларни кўриши керак. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ҳокимиятлар, солиқ ва бошқа органлар томонидан тижорат банклардан қонунда кўрсатилмаган турли ҳисоботлар ва маълумотларни талаб қилишга чек қўйишлари керак. Чунки, миждоз қачонки банкда ўзининг хавфсизлиги таъминланган тақдирдагина унга ишончи пайдо бўлади ва бу банк билан доимий ишлашга рози бўлади.

Банк қонунчилиги тижорат банклари учун назоратнинг фақат икки турини-валюта назорати ва касса назорати функцияларини юклатади, чунки бу икки назорат тури тижорат банклар томонидан омонатларни қабул қилиш, кредитлаш ва тўловларни амалга ошириш операциялари билан боғлиқдир.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан тижорат банкларга миждозлар устидан бошқа, Ўзбекистон қонунчилигида курсатилмаган **назорат турларини** амалга оширишни талаб қилади. Тижорат банклар ўз миждозларининг дебиторлик ва кредиторлик қарзлари устидан назоратни олиб борадилар ва керакли холларда белгиланган

чораларни кўришлари керак. Аслида бундай назорат давлат солиқ назорати органларига юклатилиши керак. Тижорат банки ўз иқтисодий мақомига кўра мижозларига ёрдам бериши, уларнинг муаммоларини ечишда кўмаклашиши керак. Бундан ташқари, бундай назорат тижорат банклар учун қўшимча харажатлар, ходимларни банкка хос бўлмаган ишларни бажаришга жалб этилишини талаб қилади.

Тижорат банклари томонидан қонунчиликда кўрсатилмаган функцияларига турли ҳисоботларни тақдим этиш мажбуриятини бажариш ҳам киради. Тижорат банклар фақат банк операциялари билан боғлиқ булган ҳисоботларни Ўзбекистон Республикаси Марказий банкига, солиқ масалалари бўйича солиқ органларига ва статистика органларига ҳисобот беришлари керак. Амалиётда эса Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан тижорат банклар мижозларига тегишли жуда кўп ҳисоботлар, умумлаштириш ва хулосалар бўйича ҳужжатлар, туман ҳокимиятларига ва солиқ органларига қонунчиликда кўрсатилмаган ҳисобот ва маълумотларни тақдим этадилар.

Буларни олдини олиш мақсадида “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги қонунга тақдим этилиши мумкин ва мумкин бўлмаган маълумотлар доираси аниқ белгилаб қўйилиши лозим.

Саккизинчидан, Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг 1998 йил 11-ноябрдаги 22-сонли баённомаси билан тасдиқланган “Банкни рўйхатдан ўтказиш ва лицензиялаш тартиби” нинг 16.5-бандига мувофиқ қуйидаги ҳолатлар лицензия бериш ва давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисидаги аризанинг рад этилишига асос бўлади-деб кўрсатилган, аммо ушбу талабларнинг биринчи қисмида – Марказий банкнинг талабларини бажарилмаслиги – деган жумла билан бошланган, аммо ушбу талабларнинг аниқ кўриниши келтирилимаган. Қонунчиликдаги бўшлиқни олдини олиш мақсадида айнан қайси талаблар бажарилмаганлиги учун чоралар кўрилиши тўлиқ кўрсатилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Тўққизинчидан, банк-молия ташкилотларининг устидан молиявий контрол (маълумот ўрнида, Молиявий контрол давлат контролининг бир тури бўлиб, давлат ҳокимияти ва давлат бошқаруви органлари ҳамда махсус ваколатли органлар (ушбу органлар ҳам шартли равишда иккига: умумий давлат контролини амалга оширувчи, махсус ваколатли органларга бўлинади. Улардан Молия вазирлиги, Марказий банк, Савдо саноат палатаси, Солиқ қўмитаси ва.ҳ.к.) томонидан олиб борилади))¹³³ни амалга оширувчи ташкилотлар сони кўплиги ҳамда ушбу соҳада банкларнинг мустақиллигини таъминлашга қаратилган нормаларнинг йўқлиги кўплаб манфаатлар тўқнашуви ҳолатларининг юзага келишига сабаб бўлмоқда. Уни олдини олиш мақсадида “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги қонунга банкларнинг фаолиятига қонунда кўрсатилмаган ҳолда аралашганлик учун жиноий жавобгарлик масаласи кўриб чиқилиши каби моддалар билан бойитилиши лозим.

Ташкилий муаммоларни олдини олишга қаратилган ечимлар қуйидагилар:

Биринчидан, ундирилиши муаммога айланиб бораётган кредитларни ўз вақтида қайтариш банкларда ва бошқа кредит ташкилотларида бир қанча муаммоларни вужуга келтиряпти. Бу эса банк активларининг иқтисодий айланиши циклига салбий таъсир кўрсатмоқда. Буларни олдини олиш мақсадида коллекторлик хизматини жорий қилиш лозим. Бу каби хизматлар-ундирилиши муаммога айланаётган кредитларни тижорат банкидан сотиб олади ёки *тижорат банклари қошида (таъсисчилигида) ташкил этилади* (Суғурта ташкилотларига ўхшаб). Ушбу структура тижорат банкига муаммоли активларни ундиришда ёрдам кўрсатади. Россияда ушбу механизм шу даражада ривожланганки, ҳатто қарздорлар ўз қарздорлигини сотиб олади. Ҳа тўғри ўқидингиз, коллекторга топширилган

¹³³ Йўлдашев.М. Турсунов. Й. Молия ҳуқуқи.-Т.: Мехнат, 48-б.

муаммоли қарздор, коллекторлардан қутулиш мақсадида, ўзи ўша кредитини коллектордан устига қўйилган хизмат ҳақи билан бирга сотиб олишади. Ушбу хизмат банклар ҳузурида ташкил этилганидан сўнг, юзага келиши мумкин бўлган коррупциявий ҳолатларни олдини олиш мақсадида комплаенс назорат тартибларини киритиш мақсадга мувофиқдир.

Иккинчидан, банкларда коррупцияга қарши ички назорат тизимини (комплаенс назорат) амалга ошириш бўйича чора-тадбирларни фаоллаштириш, комплаенс назоратни амалга оширувчи ходимларининг **ҳуқуқий ҳолати** билан боғлиқ масалаларни ташкил этиш ва малакали кадрлар билан таъминлаш, ушбу кадрларни тайёрлаш механизмлари йўлга қўйилмаганлиги, бундан ташқари, комплаенс назорат тизими йўлга қўйилган аксарият банклар(СҚБ ва коррупцияга қарши курашиш агентлиги ўртасида 2020 йил 4 декабрда имзоланган меморандум асосида тузилган), аммо бошқа банклар томонидан йўлга қўйилган коррупцияга қарши комплаенс назорат тизимлари ўзининг асл моҳиятига эга бўлмай, ички аудит назорат шаклининг бир тури сифатида фаолият юритаётгани, ушбу бўлимдаги соҳа мутахассислари асосан аудит инспекторлари эканлиги, уларнинг коррупция тўғрисидаги билим ва кўникмалари комплаенс хизматида тўғри келмаслиги, ноқонуний даромадларни легаллаштиришга қарши курашишда асосий омил бўлиб хизмат қилаётган blockchain кузатувларни амалга оширишда IT платформаларининг етарли эмаслиги, AML/CTF дастурларидан тортиб ушбу соҳада етарли малакага эга бўлган малакали кадрларнинг йўқлиги кўплаб қийинчиликларни туғдирапти. Бу каби муаммоларни олдини олиш мақсадида Бош прокуратура Академияси билан биргаликда банкларда комплаенс назорат ҳамда AML офицерларини тайёрлашни, IT платформалари орқали blockchain кузатувларини ўргатишни кўзда тутадиган ўқув курсларини жорий қилиш мақсадга мувофиқдир. Сабаби, Бош прокуратура Академияси бу борада узоқ йиллик тажрибага эга эканлиги, шунингдек, коррупцияга қарши курашиш соҳасида

Республиканинг етук олимларига эга эканлиги билан бошқа илмий масканлардан жуда катта фарқ қилади.

Учинчидан, банк-молия ходимларини ишга қабул қилишда ҳамда уларнинг коррупцияга қарши малакасини ошириш чоралари етарли даражада йўлга қўйилмаган, уларни олдини олиш мақсадида HireVue, BCG Pymetrics Test, HiredScore¹³⁴ каби платформалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Тўртинчидан, коррупция ҳақида хабар бериш тизими тўғри йўлга қўйилмаганлиги банк мижозлари, ходимлар томонидан келиб тушаётган аризаларни кўриб чиқишда суистеъмолчиликларга йўл қўйилмоқда ёки умуман кўриб чиқилмаётгалигини кўришимиз мумкин. Бу каби муаммоларни олдини олиш борасида чет эл давлатлар тажрибасидан, хусусан, crowdsourcing платформаларидан Жанубий Кореянинг “OPEN” дастурини олишимиз мумкин. Ушбу платформанинг афзаллик жиҳатлари коррупция ҳақида хабар берувчи шахслар учун алоҳида электрон саватча яратилиб, унинг шахси хавфсизлиги таъминланади, хабар берувчи шахс ўзининг аризаси қандай натижа билан яқунланишини онлайн кузатиб туриш имкониятига эга бўлади, хусусан, ариза неча кун муддатда, ким томонидан ҳал қилиниши, жавобдан норози бўладиган бўлса юқори ташкилотга мурожаат қила олиш имкониятининг мавжудлиги, аризанинг рад этилиш асослари билан танишиб чиқиш имконияти ва.ҳ.клар таъминланган.

Бешинчидан, соҳада коррупциявий хавфларни баҳолаш ишлари тўғри йўлга қўйилмаганлиги боис, давлат ресурслари бир неча йиллардан буён “ҳавога” сарфланишини кўршимиз мумкин. Бу каби ҳолатларни олдини олиш мақсадида мамлакат ҳудудидаги барча банклар “risk management” сиёсатини юритиш механизмларини яратиши ҳамда коррупцияга қарши амалга оширилган барча чоралар кэнг жамоатчиликка

¹³⁴ [Электрон манба]. URL: <https://www.hirevue.com/platform/assessment-software>.

ошкор қилиниш мақсадида онлайн веб-саҳифаларида улар ҳақида маълумот бериб боришлари тавсия қилинади.

Олтинчидан, Коррупцияга қарши самарали стандартлаштирилган мезонлардан ИСО 37301:2021¹³⁵ни банкларда жорий қилиш мақсадга мувофиқдир. Сабаби, Ушбу ҳужжат ташкилот ичида самарали мувофиқликни бошқариш тизимини яратиш, ривожлантириш, амалга ошириш, баҳолаш, сақлаш ва такомиллаштириш бўйича кўрсатмалар беради ва талабларни белгилайди. ушбу ҳужжатни белгилаш банк хизматларининг самарадорлигини оширади, бошқарувда шаффофликни таъминлайди, халқаро стандартларни бажарилишини таъминлаб, халқаро банклардан имтиёзли (узоқ муддатга, кам фоизли) кредитлар олинишини таъминлайди.

Ўнинчидан, Банк ходимларини ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш зарур, бугунги кундаги таъминот мавжуд яшаш стандартларига мос келмаслигини жуда яхши биламиз (Маълумот ўрнида, Ўзбекистондаги Банк иши соҳасида ишлаётган инсонларнинг ойлик маоши одатда 1,059,121 UZS (минимум иш ҳақи) дан 6,082,724 UZS гача (ўртачанинг энг юқориси, ҳақиқий максимум иш ҳақи бундан юқори бўлиши мумкин¹³⁶). Бу каби омил банк ходимининг олдида икита йўлни кўндаланг қилиб қўяди: улардан биринчиси – бу коррупцияга қўл уриш, иккинчиси – ушбу банкдан кетиш. Буларнинг икаласи ҳам банкларга зарар етказди. Ушбу ҳолатлардан шундай хулоса чиқадики ходимларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизимини тубдан такомиллаштиришса ҳар қандай соҳа ривож топиб олдига қўйган мақсадларига эришишда бошқалардан бир қадам олдинда бўлади.

¹³⁵ [Электрон манба]. URL: <https://www.iso.org/standard/75080.html>

¹³⁶ [Электрон манба]. URL: <https://www.ishhaqi.uz/>

Хулоса

Тадқиқот ишини амалга ошириш натижасига кўра илгари суриладиган таклифларни қуйидаги уч гуруҳга бўламиз:

I. Ташкилий таклифлар

1. Ундирилиши муаммога айланиб бораётган кредитларни ўз вақтида қайтариш мақсадида коллекторлик хизматини жорий қилиш лозим. Ушбу хизмат банклар ҳузурида ташкил этилганидан сўнг, юзага келиши мумкин бўлган коррупциявий ҳолатларни олдини олиш мақсадида комплаенс назорат тартибларини киритиш мақсадга мувофиқдир.

2. Банкларда коррупцияга қарши ички назорат тизимини (комплаенс назорат) амалга ошириш бўйича чора-тадбирларни фаоллаштириш, комплаенс назоратни амалга оширувчи ходимларининг **ҳуқуқий ҳолати** билан боғлиқ масалаларни ташкил этиш ва малакали кадрлар билан таъминлаш, ушбу кадрларни тайёрлаш механизмлари йўлга қўйиш мақсадида Бош прокуратура Академияси билан биргаликда банкларда комплаенс назорат ҳамда AML офицерларини тайёрлашни, IT платформалари орқали blockchain кузатувларини ўргатишни кўзда тутадиган ўқув курсларини жорий қилиш мақсадга мувофиқдир. Сабаби, Бош прокуратура Академияси бу борада узоқ йиллик тажрибага эга эканлиги, шунингдек, коррупцияга қарши курашиш соҳасида Республиканинг етук олимларига эга эканлиги билан бошқа илмий масканлардан жуда катта фарқ қилади.

3. Банк-молия ходимларини ишга қабул қилишда ҳамда уларнинг коррупцияга қарши малакасини ошириш чоралари етарли даражада йўлга қўйилмаган, уларни олдини олиш мақсадида HireVue, BCG Pyometrics Test, HiredScore каби платформалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

4. Коррупция ҳақида хабар бериш тизими тўғри йўлга қўйиш мақсадида махсус платформа яратиш.

5. Соҳада коррупциявий хавфларни баҳолаш ишлари тўғри йўлга қўйилмаганлиги боис, давлат ресурслари бир неча йиллардан буён “ҳавога” сарфланишини кўршимиз мумкин. Бу каби ҳолатларни олдини олиш мақсадида мамлакат ҳудудидаги барча банклар “risk management” сиёсатини юритиш механизмларини яратиши ҳамда коррупцияга қарши амалга оширилган барча чоралар кэнг жамоатчиликка ошкор қилиниш мақсадида онлайн веб-саҳифаларида улар ҳақида маълумот бериб боришлари тавсия қилинади.

6. Банк ҳодимларини ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш мақсадида ҳодимларининг ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизимини тубдан такомиллаштиришса ҳар қандай соҳа ривож топиб олдига қўйган мақсадларига эришишда бошқалардан бир қадам олдинда бўлади.

7. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тижорат банклари томонидан тақдим этиладиган ҳисоботлар ҳажмини камайтириши ва соддалаштириши бўйича чораларни кўриши керак. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ҳокимиятлар, солиқ ва бошқа органлар томонидан тижорат банклардан қоунунда кўрсатилмаган турли ҳисоботлар ва маълумотларни талаб қилишга чек қўйишлари керак. Чунки, мижоз қачонки банкда ўзининг хавфсизлиги таъминланган тақдирдагина унга ишончи пайдо бўлади ва бу банк билан доимий ишлашга рози бўлади.

8. Банк-молия соҳасида коррупцияни олдини олишнинг энг яхши усулларида бир – бу рағбатлантириш йўлидир. Шу муносабат билан Марказий банк томонидан мамлакат ҳудудидаги тижорат банклари ўзларининг ички фаолиятларида коррупцияни олдини олиш кўрсаткичлари бўйича индекс ишлаб чиқилиши тавсия этилади. Ушбу индексда юқори ўринга эга бўлган банкларга Марказий Банк томонидан турли-хил имтиёзлар берилиши мақсадга мувофиқ. Мисол учун, Марказий Банк томонидан тижорат банкларига аукцион орқали паст миқдорда кредитлар бериш ва.х.к.

9. Тижорат банкларида ходимларни баҳолаш индекси ишлаб чиқиши ҳамда баҳолаш асосларининг бир қисми сифатида ходимнинг коррупцияга қарши ҳаракатларини ҳам ўз ичига олиши кераклиги ва энг юқори ўринларга эга бўлган ходимлар пул мукофотлари ва эсдалик совғалар билан таъминлаш масаласини қайта кўриб чиқишимиз лозим.

10. Коррупцияга қарши самарали стандартлаштирилган мезонлардан ИСО 37301:2021ни жорий қилиш мезонларни ишлаб чиқиш лозим.

II. Назарий таклифлар

1. Банк-молия соҳасида коррупция деганда – Банklar томонидан амалга ошириладиган молиявий операциялар¹³⁷(пул маблағларини омонатларга (депозитларга) жалб етиш, тўловларни амалга ошириш, шу жумладан банк ҳисобварақларини очмасдан амалга ошириш, жисмоний ва юридик шахсларнинг банк ҳисобварақларини, шу жумладан банklarнинг вакиллик ҳисобварақларини очиш ҳамда юритиш, кредитларни уларнинг қайтарилиши, фойзлилиги ва муддатлилиги шарти билан ўз номидан ўзининг маблағлари ҳамда жалб етилган маблағлар ҳисобидан бериш, чет ел валютаси билан нақд ва нақдсиз шакллардаги операциялар, жисмоний ёки юридик шахс билан тузилган шартнома бўйича мол-мулкни ишончли бошқариш..) фаолиятида юзага келадиган, банк ходимларининг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга хилоф равишда фойдаланиши, мансаб лавозимини суистеъмол қилиши, худди шунингдек, бундай нафни қонунга хилоф равишда тақдим етиш, ўтказиш ҳисобланади.

2. Банк-молия соҳасидаги коррупциявий хавф-хатарлар банк-молия ташкилотларининг ходимлари фаолият жараёнида юзага келадиган,

¹³⁷ Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелда қабул қилинган «Банklar ва банк фаолияти тўғрисида»ги 216-И-сонли Қонуни, 5-модда.

коррупцияга оид ҳуқуқбузарликни содир этиш имкониятини яратадиган сабаблар, шароитлар, ҳолатлар, омиллар ва ҳаракатлар.

3. Банк-молия секторида коррупцияга қарши курашишда давлатнинг асосий фаолият йўналишларини белгилаб берувчи **Сиёсат** Марказий банк томонидан ишлаб чиқилиши лозим.

4. Иқтисодий ҳамкорлик ва Тараққиёт ташкилотининг 4-раунд Истанбул ҳаракатлар режасининг 14-тавсиясига кўра, Давлат амалдорлари активлари тўғрисидаги декларацияни тақдим этиш тизимини жорий этиш зарур.

5. Кредит ажратишда бюрократик тўсиқларни олдини олиш мақсадида кредит ажратишнинг барча жараёнлари автоматлаштирилиши лозим. Ажратиладиган кредит тўғридан тўғри мижоз (банк ҳисоб рақамига) га берилиши лозим. Буюк Британияда жисмоний шахсларга нақд пул шаклида £100 дан £3,500гача 2ойдан 36 ойгача бўлган муддатда ажратиб берилиши мумкин¹³⁸.

III. Қонунчиликни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар

1. Ўзбекистон Республикасида банкларнинг фаолияти учун асос бўлиб хизмат қилаётган “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги (янги таҳрир) қонунга алоҳида “Банк соҳасида коррупция” деб номланган боб киритилиши лозим. Хусусан, унда банк-молия соҳасида коррупциянинг олдини олиш масалалари, манфаатлар тўқнашуви, уни олдини олиш масалалари, мансаб обрўйидан фойдаланишнинг олдини олиш масалалари, совға ва ҳадяларнинг миқдори, ушбу соҳада порахўрлик ҳолатларини бартараф этиш масалалари ва банк тизимида комплаенс назорат хизматининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлар доираси, банк соҳасида коррупция ҳолатлари ҳақида хабар берувчи шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида бир қатор қоидалар билан тўлдирилиши лозим.

¹³⁸ [Электрон манба]. URL: <https://www.getmyloans.co.uk/>.

2. БМТнинг Коррупцияга қарши конвенциясининг 40-моддасида, конвенцияга аъзо давлатлар учун коррупцияга қарши курашиш фаолиятида банк сирини билан боғлиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қўллаш бўйича юзага келадиган тўсиқларни бартараф этиш механизмларини яратиш лозимлиги, Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотининг 4-раунд Истанбул ҳаракатлари доирасида берилган 39-тавсиянинг 2-қисмида, тергов ташкилотларига бенефициар мулкдорни аниқлаш учун банк мижозларининг ҳисоб қайдномасига тўлиқ **кириш** имкониятини яратиш зарурлиги тўғрисида қоидалар белгиланган. Амалдаги “Банк сирини тўғрисида” ги қонунда банк сирини тўғрисидаги маълумотлар фақат Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси ва Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаментига тақдим этилиши белгиланган. Ваҳоланки, маълумотлар фақат жиноят иши қўзғатилган шахсга нисбатан маълумотлар берилади¹³⁹, бошқа томондан коррупциявий жиноятлар асосан занжир бўлиб, унинг бир учи бориб жиноят иши қўзғатилмаган шахсга ҳам бориб тақалаши мумкин. Ушбу қонуннинг 9-моддасида кўрсатилган равишда тезкор-қидирув ҳаракатлари билан жиноят иши қўзғатилгунига қадар ёки кўрсатилган прокурор санкциясини олгунча активлар мамлакат ҳудудидан чиқариб юборилиши, жиноят изи яширилиши мумкин. Бу каби мавжуд бюрократик тўсиқларни олдини олиш ҳамда халқаро тавсияларни бажариш мақсадида коррупцияга қарши курашувчи органларга жисмоний ва юридик шахсларнинг банк операциялари бўйича маълумотларига кириш имкониятлари қайта кўриб чиқилиши, банк сирини ташкил қилувчи ҳолатларнинг аниқ кўринишлари қайд қилиниши лозим.

3. Банк фаолиятида коррупциявий жиноят содир этган шахсларнинг қайта бошқарувчилик лавозимларига келишини чеклаб қўювчи қоидалар

¹³⁹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлар маълумотлари миллий базаси, Тошкент ш., 2003 йил 30 август, 530-II-сон.

“Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги (янги тахрир) қонуни, банк ходимининг касб “одоб-ахлоқи” кодексларига киритилиши лозим.

4. Ўзбекистон Республикасида кредит фоизи ставкаларининг юқорилигини олдини олиш мақсадида “Марказий банки тўғрисида” ги қонуннинг 20-моддаси биринчи қисмидаги банкнинг фоиз ставкаларини белгилаш ҳуқуқи чиқариб ташланиши лозим.

5. Ўзбекистон Республикасининг тижорат банклари ўзининг устав капиталларини норезидент ҳисобидан кўпайтиришлари ёки акциядорлар томонидан акцияларнинг норезидентларга сотилиши учун белгиланган тартибда Марказий банкнинг олдиндан розилигини олишлари керак. Ҳолбуки, “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги қонуннинг 8-моддаси, биринчи қисми - Банклар молиявий операцияларни амалга ошириш билан боғлиқ қарорлар қабул қилишда мустақилдир - деган жумлалар билан бойитилган. Шундан келиб чиқиб тижорат банклари ўзининг устав капиталларини норезидент ҳисобидан кўпайтиришлари ёки акциядорлар томонидан акцияларнинг норезидентларга сотилиши учун белгиланган тартибда Марказий банкнинг олдиндан розилигини олишини тақиқловчи нормалар киритилиши лозим.

6. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати биргаликда тижорат банкларига кредитлаш, омонатларни қабул қилиш ва тўловларни амалга ошириш билан боғлиқ бўлмаган турли вазифаларни юклатишга қарши керакли меъёрий ҳужжатлар қабул қилишлари керак.

7. “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги қонунга Тижорат банклари томонидан Ўзбекистон Республикаси Марказий банкига, солиқ масалалари бўйича солиқ органларига ва статистика органларига, айрим ҳолатлар бўйича туман ҳокимиятларига тақдим этилиши мумкин ва мумкин бўлмаган маълумотлар доираси аниқ белгилаб қўйилиши лозим.

8. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг 1998 йил 11 ноябрдаги 22-сонли баённомаси билан тасдиқланган “Банкни рўйхатдан ўтказиш ва лицензиялаш тартиби” нинг 16.5-бандига мувофиқ қуйидаги ҳолатлар лицензия бериш ва давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисидаги аризанинг рад этилишига асос бўлади-деб кўрсатилган. Ушбу талабларнинг биринчи қисмида - Марказий банкнинг талабларини бажарилмаслиги - деган жумла билан бошланган, аммо ушбу талабларнинг аниқ кўриниши келтирилимаган. Қонунчиликдаги бўшлиқни олдини олиш мақсадида айнан қайси талаблар бажарилмаганлиги учун чоралар кўрилиши тўлиқ кўрсатилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

9. Банк-молия ташкилотларининг устидан молиявий контрол (маълумот ўрнида, молиявий контрол давлат контролининг бир тури бўлиб, давлат ҳокимияти ва давлат бошқаруви органлари ҳамда махсус ваколатли органлар (ушбу органлар ҳам шартли равишда иккига: умумий давлат контролини амалга оширувчи, махсус ваколатли органларга бўлинади. Улардан Молия вазирлиги, Марказий банк, Савдо саноат палатаси, Солиқ қўмитаси ва.ҳ.к.) томонидан олиб борилади))¹⁴⁰ни амалга оширувчи ташкилотлар сони кўплиги ҳамда ушбу соҳада банкларнинг мустақиллигини таъминлашга қаратилган нормаларнинг йўқлиги кўплаб манфаатлар тўқнашуви ҳолатларининг юзага келишига сабаб бўлмоқда. Уни олдини олиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига банкларнинг фаолиятига қонунда кўрсатилмаган ҳолда аралашганлик учун жиноий жавобгарлик масаласи кўриб чиқилиши каби моддалар билан бойитилиши лозим.

¹⁴⁰ Ёўлдашев. М. Турсунов. Ё. Молия ҳуқуқи.-Т.: Меҳнат, 48-б.

Фойдаланилган адабиётлар:

I. Раҳбарий адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. 2020 йил.: “Халқ сўзи”. [Электрон манбаа]. URL:<http://xs.uz/uz/post/ozbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-irziyoevningolij-mazhlisga-murozhaatnomasi>.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Банкларнинг трансформация жараёнини жадаллаштириш бўйича йиғилиши”//06.07.2020. [Электрон манбаа]. URL: <https://review.uz/uz/post/shavkat-mirziyoyev-banklarining-transformasiya-jarayonini-jadallashtirish-boyicha-yigilish-otkazdi>

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ш.М.Мирзиёевнинг “Банк тизимини ислоҳ қилиш ва банкларнинг инвестициявий фаоллигини ошириш борасидаги устувор вазифаларга бағишланган йиғилиши”// 25.10.2019 йил. [Электрон манбаа]. URL: <https://qalampir.uz/uz/news/shavkat-mirziyeev-banklar-faoliyatiga-oid-yigilish-utkazdi-10095>

II. Халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг 07.07.2008 йилдаги “Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг коррупцияга қарши Конвенциясига (Нью-Йорк, 2003 йил 31 октябрь) Ўзбекистон Республикасининг қўшилиши тўғрисида” ги Қонуни // [Электрон манбаа]. URL: <https://lex.uz/docs/1369505>.

2. Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions and related documents. [Электрон манбаа]. URL: www.oecd.org/daf/anti-bribery/ConvCombatBribery_ENG.pdf.

3. Commentaries on the Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials In International Business Transactions. [Электрон манбаа]. URL: www.oecd.org/daf/anti-bribery/_ENG.pdf.

4. “ISO 37301:2021 Compliance management systems - Guidelines”// [Электрон манбаа]. URL: <https://www.iso.org/standard/75080.html>
5. Anti-Corruption Policies and Program, A Framework for Evaluation, The World Bank Operations Evaluation Department Country Evaluation and Regional Relations Division, December – 2000.
6. The World Bank`s Anti – corruption Guidelines and Sanctions Reform (Actions for Borrowers & Other Recipients of loans to help prevent and combat corruption in bank financed Projects).
7. OECD, ACN Uzbekistan 4th Round Monitoring Report 2019. [Электрон манбаа].URL:<https://www.oecd.org/corruption/acn/istanbulactionplancountryreports.html/pdf>.
8. Compliance, Integrity and Anti-Corruption Policy, Basel.pdf.
9. Базельский комитет по банковскому надзору//Руководство Принципы корпоративного управления для банков// [Электрон манбаа].URL:
https://www.cbr.ru/Content/Document/File/36687/Basel_cgpb.pdf.
10. The role of bank supervisors in the fight against corruption. [Электрон манбаа]. URL: <https://www.bis.org/>
11. Short brief on Anti-corruption mechanisms in the banking sector, 2015.pdf. [Электрон манбаа]. URL:
<https://knowledgehub.transparency.org/helpdesk/anti-corruption-mechanisms-in-the-banking-sector>.
12. “International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation” (PDF). October 2018. [Электрон манбаа]. URL: fatf-gafi.org.
13. “Know Your Customer (KYC) Guidelines-Anti-Money-Laundering-Standards” [Электрон манбаа]. URL:
https://www.googleadservices.com/pagead/aclk?sa=L&ai=DChcSEwiMmZ_uuLfxAhUP1rIKHRt9BcgYABAAGgJscg&ae=2&ohost=www.google.com&cid=

[CAESQOD23Psk_C7IXeZteMJzZvHQ_nQtuXyy1TJDO9NQHwjgFfb5NuQX
Wfu8e2og7zl4OHDPuRras2gFRw2wagyOAY&sig=AOD64_3PT36i](https://www.wolfsberg-principles.com/sites/default/files/wb/pdfs/wolfsberg-standards/3.%20Wolfsberg-Group-ABC-Guidance-June-2017.pdf)

14. Wolfsberg Anti-Bribery and Corruption (ABC) Compliance Programme Guidance (The Wolfsberg Group 2017). [Электрон манбаа]. URL: <https://www.wolfsberg-principles.com/sites/default/files/wb/pdfs/wolfsberg-standards/3.%20Wolfsberg-Group-ABC-Guidance-June-2017.pdf>

Ш. Норматив ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг 03.01.2017 йилдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида” ги ЎРҚ-419-сонли Қонуни// [Электрон манбаа]. URL: <https://lex.uz/docs/3088008>.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида” ги 216-И-сонли Қонуни// [Электрон манбаа]. URL: <https://www.lex.uz/docs/4581969>.

3. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида” ги 154-И-сонли Қонуни// [Электрон манбаа]. URL: <https://lex.uz/ru/docs/-4590452>.

4. Ўзбекистон Республикасининг “Банк сирини тўғрисида” ги Қонуни// [Электрон манбаа]. URL: <https://lex.uz/docs/41760>.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 02.02.2017 йилдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ2752-сонли Қарори // [Электрон манбаа]. URL: <https://lex.uz/docs/3105125>.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 27.05.2019 йилдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-5729-сонли Фармони // [Электрон манбаа]. URL: <https://lex.uz/docs/4355387>.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 29.06.2020 йилдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизimini такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6013-сонли Фармони// [Электрон манбаа].URL: <https://lex.uz/pdfs/4875784>.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 3 февралдаги “2017 — 2021 йилларда ўзбекистон республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини «Ёшларни қўллаб-қувватлаш ва аҳоли саломатлигини мустаҳкамлаш йили» да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида” ги ПФ-6155-сонли Фармони// [Электрон манбаа].URL: <https://lex.uz/docs/5260791>.

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 12 майдаги “2020 — 2025 йилларга мўлжалланган ўзбекистон республикасининг банк тизimini ислоҳ қилиш стратегияси тўғрисида” ги ПФ-5992-сонли Фармони// [Электрон манбаа].URL: <https://lex.uz/ru/docs/4811025>.

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 5 февралдаги “Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан жойлаштирилган маблағлар ҳисобидан ипотека кредитлари ажратиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”56-сон Қарори// [Электрон манбаа].URL: <https://lex.uz/docs/5266510>.

11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 17.02.2020 йилдаги 72-Ф-сонли Фармойиши//[Электрон манбаа].URL: <https://lex.uz/docs3308867>.

12. The Dodd–Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act 2010// As Amended Through P.L.115-61, Enacted 2010 [Электрон манбаа]. URL:<https://www.govinfo.gov>.

13. UK, Bribery Act of 2010// [Электрон манбаа]. URL: <http://www.legislation.gov.uk>.

14. France, Penal code of 2020// [Электрон манбаа]. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8546/file/France_CC_am012020_fr.pdf.

15. France, Monetary and Financial code of 2020// [Электрон манбаа]. URL: <https://www.antimoneylaundering.org/Document/Default.aspx?DocumentUid=695614ED-8F0E-426E-8B38-17ECBC19B9C0>.

IV. Монография, илмий мақола ва тўпламлар:

1. The evolution of Banking over time Reviewed by Khadija Khartit// [Электрон манбаа]. URL: <https://www.investopedia.com/articles/07/banking.asp>.

2. Laura Vasilov, French Banking System: Organized and Reliable/Financial Insights// [Электрон манбаа]. URL: <https://riskmagazine.nl/article/2019-10-29-french-banking-system-organized-and-reliable>.

3. Dr. Nguyen Duc Hanh, “Corruption in the banking sector: experiences, challenges, trends, solutions and recommendations”// [Электрон манбаа]. URL: https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/GG12/32_GG12_Appendix_SR_VietNam2.pdf.

4. Emil Moschella and Donna Boehme “The Private Sector as a Model for Government Compliance and Ethics Programs” 12 October 2010// [Электрон манбаа]. URL: <http://compliancestrategists.com>.

5. Ашавский.Б, Международный кодекс поведения государственных должностных лиц// Чистые руки. 1999. №2.

6. Балыков.П.Н и другие “Организация психологической работы Анти-коррупционной направленности в таможенных органах Российской Федерации” методические рекомендации. - СПб, 2010.

7. Глазье.С.Ю, в О стратегии развития российской экономики/Научный доклад, -М.: ЦЕМИ РАН, 2001.

8. Дементьев.А.С, Проблемы борьбы с экономической преступностью и коррупцией. Н.Новгород, 1997.

9. Thorsten Beck, Asli Demirguc-Kunt, and Vojislav Maksimovic. The journal of finance. Financial and Legal Constraints to Growth: Does Firm Size Matter? february 2005.

10. Dinc, S, Politicians and banks: political influences on government-owned banks in emerging markets. Journal of Financial Economics 77, 453–479.

11. Freixas, X., Rochet Ch, J, Microeconomics of Banking. MIT Press.

12. Tom Tyler “Compliance with the Law in Slovenia: The Role of Procedural Justice and Police Legitimacy” June 2014; [Электрон манбааа].URL: <https://www.researchgate.>

V. Диссертация ва авторефератлар:

1. Баранов.В.М, Теневое право. Н. Новгород, 2002.

2. Ильин.О.С, Хроника прохождения законопроекта «О борьбе с коррупцией». // Коррупция и борьба с ней. М, 2000.

3. Wheelock, D. Deposit insurance and bank failures: new evidence from the 1920s. Economic Inquiry 30, 530–543.

4. M.I. Azim, R. Kluvers Resisting corruption in Grameen Bank J. Bus. Ethics, 156 (3) (2019), pp. 591-604// [Электрон манбааа]. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1544612319311730#bbib0008>

5. P. Bagus, D. Howden The legitimacy of loan maturity mismatching: a risky, but not fraudulent, undertaking J. Bus. Ethics, 90 (3) (2009), pp. 399-406// [Электрон манбааа]. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1544612319311730#bbib0009>

6. T. Beck, A. Demirgüç-Kunt, R. Levine Bank supervision and corruption in lending J.Monetary Econ., 53 (8) (2006), pp. 2131-2163// [Электрон манбааа].

URL:<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1544612319311730#bbib0015>

7. A. Boudriga, N.B. Taktak, S. Jellouli Banking supervision and nonperforming loans: a cross-country analysis J.Financ. Econ. Policy, 1 (4) (2009), pp. 286-318 [Электрон манбаа]. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1544612319311730#bbib001>

8. M. Chen, B.N. Jeon, R. Wang, J. Wu Corruption and bank risk-taking: evidence from emerging economies Emerg. Markets Rev., 24 (2015), pp. 122-148// [Электрон манбаа]. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1544612319311730#bbib002>

VI. Фойдаланилган бошқа адабиётлар:

1. French banking system, [Электрон манбаа]. URL: <https://riskmagazine.nl/article/2019-10-29-french-banking-system-organized-and-reliable>.

2. Overview of the legal and institutional framework of France in the context of implementation of the United Nations Convention against Corruption.

3. Practical Guide to Implementing an Anti-Bribery and Corruption (ABC) Program.

4. BPCE Group, Code of conduct, [Электрон манбаа]. URL: <https://cdn-pays.bnpparibas.com/wp-content/blogs.dir/119/files/2019/12/France-CODE-OF-CONDUCT>.

5. Code de conduite et d'éthique du Groupe BPCE. [Электрон манбаа]. URL: <https://groupebpce.com/en/all-the-latest-news/news/2019/a-code-of-conduct-and-ethics-for-groupe-bpce-staff>.

6. Banking regulation in Germany: overview by Hendrik Haag and Jan Letto Steffen, Hengeler Mueller. Code of Conduct_ August 2018_ Deutsche Bundesbank.

VII. Интернет манбаалари:

1. <https://www.unodc.org/>
2. <https://baselgovernance.org/>
3. <https://www.bis.org/bcbs/publ/d328.htm>
4. <https://www.fatf-gafi.org/>
5. <https://www.transparency.org/en>
6. <https://www.oecd.org/>
7. <https://www.wolfsberg-principles.com/>
8. <https://www.traceinternational.org/trace-matrix>
9. <https://www.state.gov/2020-international-narcotics-control-strategy-report/>
10. <https://www.worldbank.org/en/home>

Иловалар

1-Илова

Намунавий лойиҳа (1)

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАРКАЗИЙ БАНКИ БОШҚАРУВИНИНГ
ҚАРОРИ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА
КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ ДАВЛАТ СИЁСАТИНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИНИ
БЕЛГИЛАШ ТЎҒРИСИДА

[Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2021 йил сана __, ой
рўйхатдан ўтказилди, рўйхат рақами __]

Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида”ги ҳамда, “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги қонунларига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Бошқаруви қарор қилади:

1. Ўзбекистон Республикасининг тижорат банкларида коррупцияга қарши давлат сиёсатининг асосий йўналишларини белгилаш тўғрисида қарор иловага мувофиқ тасдиқлансин.

2. Ушбу қарор Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида давлат рўйхатидан ўтказилган кундан ўн кун ўтгандан кейин кучга киритилсин.

Марказий банк раиси М. НУРМУРАТОВ

Тошкент ш.,
2019 йил 13-декабр,
/ -сон

Ўзбекистон Республикаси Марказий
банки Бошқарувининг 2021 йил __-
/ -сон қарори билан
ТАСДИҚЛАНГАН

Ўзбекистон Республикасининг банк тизимида коррупцияга қарши

СИЁСАТИ

Ушбу **Сиёсат** Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида” ва “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги қонунларига мувофиқ ҳолда ишлаб чиқилган бўлиб, Ўзбекистон Республикаси банк тизимида коррупцияга қарши сиёсатининг асосий йўналишларини белгилаб беради.

I. Умумий қоидалар

1.1. Ушбу Сиёсат асосий Ўзбекистон Республикасининг банк тизимида (кейинги ўринларда банк тизимида) коррупцияга қарши курашишнинг асосий мақсадларини, вазифаларини ва принципларни белгилайди

1.2. Сиёсат комплаенс назорат тизимининг бир қисми бўлиб, банкларда коррупциянинг (коррупциявий хавф-хатарларни) олдини олиш учун бошқарув ва ташкилий асосларни яратади ва коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларнинг оқибатларини камайтиришга ёки йўқ қилиш чораларини кўришда асос бўлиб хизмат қилади.

1.3. Сиёсат Ўзбекистон Республикаси миллий қонунчилик тизими қоидалари, халқаро қонунчилик талаблари ва илғор халқаро тажрибани ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган.

1.4. Сиёсат, банк ходимларидан, уларнинг банкдаги мавқеидан қатъи назар, ушбу сиёсатда белгиланган талабларга, ахлоқий тамойилларга, шу жумладан, банк ходимининг касб одоб-ахлоқи кодексига белгиланган қоидаларга риоя этилишини талаб қилади.

1.5. Сиёсат Ўзбекистон Республикасида банклар томонидан коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги ички қоидаларни ишлаб чиқиш учун асосдир.

II. Коррупцияга қарши кураш тизимининг мақсад ва вазифалари

2.1. Ушбу Сиёсат Банк ходимларининг ноқонуний, ахлоқсиз, қонунга хилоф хатти-ҳаракатларини аниқлаш, олдини олиш ва камайтириш мақсадида ишлаб чиқилган.

Қоидалар миллий қонунчилик ва халқаро талаблардан келиб чиқиб, банкнинг барча ходимлари ва менежерлари орасида коррупциявий ҳаракатларнинг моҳияти, уларнинг шакллари ва намоён бўлиши тўғрисида ягона тушунчани шакллантиришга қаратилган бўлиб, Ўзбекистон Республикаси банк тизимида коррупциявий хавфларни олдини олиш мақсадида амалга оширилади.

2.2. Банкдаги коррупцияга қарши кураш тизимининг асосий вазифалари:

- банкда коррупцияга қарши курашиш тамойиллари ва қоидаларини белгилаш;
- коррупцияга қарши курашувчи банк ходимларининг ҳуқуқий мақомини белгилаш, шунингдек, коррупцияни олдини олишга қаратилган самарали механизмлар, процедуралар, назорат ва бошқа чораларни яратиш;
- коррупциянинг барча кўринишларига, шу жумладан банк ходимлари, учинчи шахслар ўртасида коррупцияга қарши хатти-ҳаракатларнинг ягона стандартига нисбатан ахлоқий хатти-ҳаракатлар маданиятини шакллантириш;

- коррупцияга қарши кураш тамойилларини банк фаолиятининг барча даражаларида стратегик ва тезкор бошқарув асосларига киритиш;
- банк ходимлари, мижозлар, контрагентлар, акциядорлар, инвесторлар ва бошқа шахслар ўртасида ушбу Сиёсат тамойиллари тўғрисида умумий тушунчани шакллантириш;
- коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар ва коррупцияга қарши курашиш бўйича кўрилган чоралар тўғрисида банк бошқарув органлари ва жамоатчиликни хабардор қилиш;
- коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарлик чораларини қўллаш.

III. Асосий тушунчалар

Ушбу Сиёсатда қуйидаги асосий тушунчалар қўлланилади:

мижоз - банк томонидан хизмат кўрсатиладиган жисмоний ёки юридик шахс.

контрагент - банк билан тузилган шартномавий ҳуқуқий муносабат тарафи.

банк ходими - банк билан меҳнат муносабатларига кирган ҳар қандай жисмоний шахс.

коррупция - шахснинг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга хилоф равишда фойдаланиши, худди шунингдек бундай нафни қонунга хилоф равишда тақдим этиш.

коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик - коррупция аломатларига эга бўлган, содир этилганлиги учун қонун ҳужжатларида жавобгарлик назарда тутилган қилмиш;

манфаатлар тўқнашуви - шахсий (бевосита ёки билвосита) манфаатдорлик шахснинг мансаб ёки хизмат мажбуриятларини лозим даражада бажаришига таъсир кўрсатаётган ёхуд таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ҳамда шахсий манфаатдорлик билан фуқароларнинг, ташкилотларнинг, жамиятнинг ёки давлатнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ўртасида қарама-қаршилик юзага келаётган ёки юзага келиши мумкин бўлган вазият¹⁴¹.

банк-молия соҳасида коррупция – Банклар томонидан амалга ошириладиган молиявий операциялар¹⁴²(пул маблағларини омонатларга (депозитларга) жалб этиш, тўловларни амалга ошириш, шу жумладан банк ҳисобварақларини очмасдан амалга ошириш, жисмоний ва юридик шахсларнинг банк ҳисобварақларини, шу жумладан банкларнинг вакиллик ҳисобварақларини очиш ҳамда юритиш, кредитларни уларнинг қайтарилиши, фоизлилиги ва муддатлилиги шарти билан ўз номидан ўзининг маблағлари ҳамда жалб этилган маблағлар ҳисобидан бериш, чет ел валютаси билан нақд ва нақдсиз шакллардаги операциялар, жисмоний ёки юридик шахс билан тузилган шартнома бўйича мол-мулкни ишончли бошқариш..) фаолиятида юзага келадиган, банк ходимларининг ўз мансаб ёки хизмат мавқеидан шахсий манфаатларини ёхуд ўзга шахсларнинг манфаатларини кўзлаб моддий ёки номоддий наф олиш мақсадида қонунга

¹⁴¹[Электрон манба]. URL: <https://www.lex.uz/docs/-3088008?otherlang=1>

¹⁴² Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелда қабул қилинган «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида» ги 216-И-сонли Қонуни, 5-модда.

хилоф равишда фойдаланиши, мансаб лавозимини суистеъмол қилиши, худди шунингдек, бундай нафни қонунга хилоф равишда тақдим этиш, ўтказиш ҳисобланади.

банк-молия соҳасидаги коррупциявий хавф-хатарлар – банк-молия ташкилотларининг ходимлари фаолият жараёнида юзага келадиган, коррупцияга оид ҳуқуқбузарликни содир этиш имкониятини яратадиган сабаблар, шароитлар, ҳолатлар, омиллар ва ҳаракатлар.

коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар берган ёки коррупцияга қарши курашишга бошқа тарзда кўмаклашган шахслар - фуқаролар, фуқаролиги бўлмаган шахслар, нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг ёхуд давлат органининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчиси.

коррупцияга қарши курашишда фаол иштирок этиш - тайёргарлик кўриладиган, содир этиладиган ёки содир этилган коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик ҳақида хабар бериш ёхуд коррупцияга оид жиноятларни содир этганлиги учун қонун ҳужжатларига мувофиқ кидирув эълон қилинган шахсларни топишда ёрдам кўрсатиш.

коррупцияга қарши курашишга бошқа тарзда кўмаклашиш - коррупцияга оид жиноятларни тергов қилиш ва уни фош этишда аҳамиятга эга бўлган далиллар ҳақида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар бериш ёки бундай тоифадаги жиноятларни тергов қилиш ёхуд тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда бевосита кўмаклашиш.

IV. Коррупциявий ҳаракатлар

4.1. Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ва халқаро стандартларга асосан, банкка нисбатан, банк номидан ёки унинг манфаатлари учун учинчи шахсларга нисбатан, шу жумладан давлат ташкилотлари ва органларига, банк ходимлари, бошқа юридик ташкилотлар ёки уларнинг вакиллари;

тўғридан тўғри ёки билвосита;

шахсан ёки учинчи шахсларнинг воситачилигида;

мақсадидан қатъи назар, хусусан, маъмурий, бюрократик ва бошқа расмийликларни соддалаштириш мақсадида афзалликлар билан таъминлаш шу билан бирга, пул маблағлари, қимматбаҳо буюмлар, бошқа мол-мулк ёки мулк хусусиятга эга бўлган буюмлар, хизматларни, бошқа мулк хуқуқларни олиш, тақдим этиш ёки олиш беришда воситачилик қилиш коррупциявий ҳаракатлар деб баҳоланади.

4.2. 4.1-бандда кўрсатилган қоидалар банк ходимлари томонидан ҳар қандай шаклда амалга ошириш қатъиян ман этилади.

V. Банк тизимида коррупцияга қарши курашишнинг асосий йўналишлари

5.1. Коррупцияга қарши курашишда банк ва банк ходимларининг асосий фаолият йўналишлари қуйидагиларда ифодаланади:

- коррупциянинг ҳар қандай шаклига тоқат қилмаслик;
- коррупцияга қарши курашиш соҳасида корпоратив ва ижтимоий жавобгарликни шакллантириш;
- коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш;
- коррупцияга қарши курашиш - коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, олдини олиш, фош этиш ва комплаенс назорат ходимларига топшириш;

- коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни камайтириш ёки йўқ қилиш;
- коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни содир этган шахсларни жавобгарликка тортиш.

5.2. Коррупция хавфини самарали аниқлаш, баҳолаш ва камайтириш учун банк қуйидаги асосий чораларни амалга ошириши лозим:

- банк ходимларининг мол-мулк ва даромадлар декларациясининг ташкилий-ҳуқуқий механизмларини яратиш;
- банк мансабдор шахслари ва бошқарув лавозимларига номзодлар учун қонуний равишда белгиланган ёки меҳнат шартномалари талабларини очиқлаш;
- коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни содир этилиши билан бўғлиқ ҳар қандай маълумотларни баҳолаш ва қайта ишлаш;
- совғалар ва кўнгилочар тадбирлар билан ишлаш қоидаларини белгилаш;
- манфаатлар тўқнашуви, шу жумладан потенциал зиддиятларнинг олдини олиш мақсадида маълумотларни ошқор қилиш ва уларни баҳолаш тартибини белгилаш;
- банк томонидан амалга ошириладиган барча тўловларни тўлиқ ва ишончли ҳисобга олиш ва ҳужжатларни расмийлаштириш;
- банкнинг контрагентларини баҳолаш, таҳлил қилиш ва танлаш тартибларини ҳамда улар билан ўзаро ҳамкорлик қоидаларини белгилаш;
- банкнинг ички меъёрий-ҳуқуқий ва ташкилий-маъмурий ҳужжатлари ва режалаштирилган шартномалар бўйича коррупцияга қарши экспертиза ўтказиш;
- банкнинг барча ходимларига ушбу Сиёсатда белгиланган қоидалар ва талабларини етказиш;
- ходимлардан коррупцияга қарши мажбурий кўриклар ўтказиш ҳамда коррупцияга қарши кураш сиёсатининг асосий қоидаларини билиш ва тушуниш билан боғлиқ синовдан ўтказиш;
- коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни содир этган шахсларни жавобгарликка тортиш;
- банк фаолиятининг очиқлиги ва ошқоралигини (банк сири билан боғлиқ маълумотларни тарқатиш билан боғлиқ чекловлар ҳисобга олинган ҳолда) таъминлаш;
- банк ходими томонидан коррупцияга қарши курашишда кўрсатилган ҳар қандай ҳаракатлар банк бошқаруви томонидан мукофотлаш ва рағбатлантириш чораларини кўриш;
- ходимларнинг лавозимларини оширишда ёки бир мансабдан иккинчи мансабга тайинлашда комплаенс назорат тизимининг қоидалари, ахлоқий меъёрларга содиқлиги, ўз вазифаларини узоқ муддатли, бенуқсон, самарали амалга оширганлигини ҳисобга олиш лозим.

VI. Яқунловчи қоидалар

6.1. Ушбу Сиёсат Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида ёки амалдаги халқаро қонунчиликда ўзгаришлар юз берган тақдирда, ўзгартириш ва қўшимчалар киритилиши мумкин.

6.2. Агар ушбу Сиёсатнинг айрим қоидалари Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилигига зид бўлса, Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилиги қоидалари қўлланилади.

6.3. Банклар ўзларининг расмий веб-саҳифаларида ушбу Сиёсат қоидаларини жойлаштириш орқали, коррупцияга қарши тоқатсиз муносабатда эканликларини кўрсатишлари лозим.

6.4. Банклар ушбу Сиёсат тамойиллари ва талабларини барча ходимлари томонидан риоя этилишини таъминлайди ва рағбатлантириш чораларини кўради ва шу орқали контрагентлар, банк ходимлари ва бошқа учинчи шахслар ўртасида коррупцияга қарши ҳуқуқий маданият даражасининг ошишига кўмаклашади.

6.5. Банк ўзаро келишув принципи асосида коррупцияга қарши курашиш соҳасида давлат ва назорат органлари, шунингдек, банк аъзоси бўлган жамият ва уюшмалар билан кўйидаги мақсадларда ҳамкорлик қилади:

- коррупциявий ҳуқуқбузарликларни содир этганликда гумон қилинаётган (айбланувчи) шахсларни аниқлаш, уларнинг турган жойи, шунингдек коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларга алоқадор бошқа шахсларнинг яшаш жойлари;
- коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни содир этиш натижасида олинган ёки уларни содир этиш воситаси сифатида хизмат қилган мол-мулкни аниқлаш;
- коррупцияга қарши курашиш масалалари бўйича маълумот алмашиш;
- коррупциянинг олдини олиш ва коррупцияга қарши курашиш бўйича тадбирларни мувофиқлаштириш.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING БАНК ТИЗИМИДА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ СИЁСАТИНИНГ ТЕЗИС ШАКЛИДАГИ КОНЦЕПЦИЯСИ

УШБУ НАМУНАВИЙ СИЁСАТНИНГ ИШЛАБ ЧИҚИЛИШИДАН МАҚСАД
банк соҳасида коррупцияни олдини олишга қаратилган давлат сиёсатининг асосий йўналишларини белгилаб олиш ҳамда соҳада коррупцияга қарши самарали курашишдан иборат.

СИЁСАТДАН КУТИЛАЁТГАН НАТИЖА

ушбу ҳужжат тавсиявий характерга эга бўлиб, ҳужжатда келтирилган вазифаларни амалга ошириш, банкларнинг иш самарадорлигини оширишга, аҳолининг банкка ишончини қайтаришига, маблағлар тўғри сарфланишига ҳамда халқаро банклардан узоқ йиллик, кам фоизлик кредитлар, ссудалар олиншини кафолатлайди.

АСОСЛАНТИРИШ

Бу каби сиёсатлар Грузия давлатининг Bank of Georgia банки, Туркия давлатининг АКБАНК Т.А.Ў банклари, Россиянинг Сбербанки, Франция давлатларининг BNP Paribas каби банклари томонидан қабул қилинган бўлиб, тижорат ва ҳудудий тармоқлар учун коррупцияга қарши курашишда дастурамал бўлиб хизмат қиляпти.

2-Илова
Лойиҳа (2)

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ҚОНУНИ
“БАНКЛАР ВА БАНК ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА”ГИ ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИГА ЎЗГАРТИШ ВА ҚЎШИМЧАЛАР КИРИТИШ
ҲАҚИДА

Қонунчилик палатаси томонидан
йил - қабул қилинган

Сенат томонидан йил - ____да
маъқулланган

1-модда. Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 25 апрелда қабул қилинган “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги 216-И-сонли Қонунига (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 йил, № 5-6, 54-модда; 1997 йил, № 2, 56-модда, № 9, 241-модда; 1999 йил, № 5, 124-модда, № 9, 229-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2006 йил, № 9, 491-модда, № 10, 536-модда; 2008 йил, № 12, 640-модда; 2009 йил, № 4, 133-модда, № 9, 337-модда; 2012 йил, № 4, 105-модда; 2013 йил № 4, 98-модда; 2017 йил, № 9, 510-модда; 2018 йил, № 4, 224-модда, № 10, 670-модда; 2019 йил, № 1, 5-модда, __. __.20__ й., __/__/__-сон), ўзгартиш ва қўшимчалар киритилсин:

1) Қонун **4¹-боб** билан тўлдирилсин:

“4¹-боб. Банк соҳасида коррупция қарши курашиш

37-модда. Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарлик

Банк соҳасида коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар содир этганлик қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар суднинг қарорига кўра муайян ҳуқуқлардан, шу жумладан муайян лавозимларни эгаллаш ҳуқуқидан қонунга мувофиқ маҳрум этилиши мумкин.

Юридик шахслар коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни содир этганлик учун қонунда белгиланган тартибда жавобгар бўлади.

38-модда. Коррупциянинг олдини олиш чоралари, банк ходимларининг одоб-ахлоқ қоидалари ва манфаатлар тўқнашувига йўл қўйилмаслиги

Банклар банкнинг сайланадиган органлари аъзолари ва ходимлари томонидан риоя этилиши мажбурий бўлган:

коррупциянинг олдини олиш бўйича чораларни;

одоб-ахлоқ қоидаларини;

манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ва уни бартараф этиш сиёсатини ишлаб чиқади ҳамда амалга оширади.

Банкка ёки банкнинг назорати остидаги юридик шахсга алоқадор бўлган шубҳали фаолият, фирибгарлик ёхуд суиистеъмолликлар тўғрисида хабар қилган банк кузатув кэнгаши, бошқаруви аъзосининг ёки ходимининг шахси ошкор қилинмаслиги керак

39-модда. Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида ахборот бераётган шахсларни ҳимоя қилиш

Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида ахборот бераётган шахслар банк ҳимоясида бўлади.

Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида ахборот бераётган шахсларни таъқиб этиш қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Ушбу модданинг қоидалари коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида била туриб ёлғон ахборот берган шахсларга нисбатан татбиқ этилмайди, улар қонунга мувофиқ жавобгар бўлади.

40-модда. Банк соҳасида манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ва уни бартараф этишга доир чора-тадбирлар

Банк ходимлари мансаб ёки хизмат мажбуриятларини бажариш чоғида манфаатлар тўқнашувига олиб келадиган ёки олиб келиши мумкин бўлган шахсий манфаатдорликка йўл қўймаслиги керак.

Манфаатлар тўқнашуви юзага келган тақдирда, банк ходимлари ўзининг бевосита раҳбарини дарҳол хабардор қилиши керак. Манфаатлар тўқнашуви мавжудлиги тўғрисида маълумотлар олган раҳбар бу тўқнашувнинг олдини олиш ёки уни бартараф этиш юзасидан ўз вақтида чоралар кўриши шарт.

Банк ташкилотларининг коррупцияга қарши компаенс тизимларининг ходимлари ёки одоб комиссиялари манфаатлар тўқнашувини ҳал этиш қоидаларига риоя этилиши юзасидан мониторингни амалга оширади.

Банкларининг манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ёки уни бартараф этиш талаблари бузилишига йўл қўйган ходимлари, шунингдек уларнинг раҳбарлари қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгар бўлади.

41-модда. Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар натижасида қабул қилинган қарорларни бекор қилиш ёки ўзгартириш

Соҳада коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар натижасида қабул қилинган қарорлар манфаатдор шахснинг аризасига кўра компаенс назорат ходими ёки юқори турувчи мансабдор шахс томонидан томонидан бекор қилиниши ёхуд ўзгартирилиши ёки суд тартибида ҳақиқий эмас деб топиллиши мумкин.

Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар содир этилганлиги натижасида қабул қилинган қарор бекор қилинган, ўзгартирилган ёки ҳақиқий эмас деб топилган тақдирда, унинг қабул қилиниши натижасида жисмоний ва юридик шахсларга етказилган зарарнинг ўрни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланиши лозим.

42-модда. Коррупциявий жиноят содир этган шахсларнинг банк бошқаруви лавозимига тайинланишига йўл қўйилмаслиги

коррупциявий ҳуқуқбузарлик содир этган ҳар қандай шахснинг банк бошқаруви лавозимига сайланиши, тайинланиши, тақиқланади”.

43-модда. Ахборот олиш

Ҳар ким банкларнинг ташкил этилиши ва фаолият кўрсатиши тўғрисида, шу шахснинг ўзига ёки шахслар гуруҳига тааллуқли бўлган ҳужжатларнинг қабул қилиниш жараёнлари ҳақида ахборот олиш ҳуқуқига эга.

3-модда. Ушбу Қонун расмий эълон қилинган кундан эътиборан кучга киради.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш. МИРЗИЁЕВ

3-Илова
Лойиҳа (3)

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ҚОНУНИ
“ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ МАРКАЗИЙ БАНКИ
ТЎҒРИСИДА”ГИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИГА ЎЗГАРТИШ
ВА ҚЎШИМЧАЛАР КИРИТИШ ҲАҚИДА

Қонунчилик палатаси томонидан
йил - қабул қилинган

Сенат томонидан йил - ____да
маъқулланган

1-модда. Ўзбекистон Республикасининг 1995 йил 21-декабрда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида”ги 154-И-сонли Қонунига (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 йил, № 12, 247-модда; 1998 йил, № 9, 181-модда; 1999 йил, № 5, 124-модда; 2001 йил, № 1-2, 23-модда; 2003 йил, № 1, 8-модда; 2005 йил, № 1, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2006 йил, № 9, 496-модда; 2007 йил, № 12, 608-модда; 2009 йил, № 4, 133-модда, № 9, 330, 337-моддалар, № 12, 470-модда; 2012 йил, № 4, 105-модда, № 12, 336-модда; 2014 йил, № 5, 130-модда, № 12, 343-модда; 2015 йил, № 12, 452-модда; 2018 йил, № 1, 1-модда; 2019 йил, № 1, 5-модда, № 2, 47-модда, __.__.20__ й., _/_/_/_-сон) қуйидаги қўшимча ва ўзгартишлар киритилсин:

1) 20-модда, биринчи қисмининг диспозициясидаги “Марказий банкнинг пул-кредит операциялари бўйича фоиз ставкаларини, шу жумладан қайта молиялаштириш ставкасини ва (ёки) асосий ставкани, мажбурий захира талабларининг миқдорларини (мажбурий захиралар нормативларини, мажбурий захираларни ўртачалаш коэффициентини) ва бериладиган кредитларга доир таъминот турларининг рўйхатини белгилайди” деган сўзлар чиқариб ташлансин;

3-модда. Ушбу Қонун расмий эълон қилинган кундан эътиборан кучга киради.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш. МИРЗИЁЕВ

4-Илова

Лойиҳа (4)

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ҚОНУНИ
БАНК СИРИ ТЎҒРИСИДА**

Қонунчилик палатаси томонидан
йил - қабул қилинган

Сенат томонидан йил - ____да
маъқулланган

1-модда. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003-й., 9-10-сон, 144-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005-й., 37-38-сон, 280-модда; 2009-й., 39-сон, 423-модда; 2012-й., 15-сон, 163-модда; 2016-й., 17-сон, 173-модда; 2017-й., 37-сон, 978-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 16.01.2019-й., 03/19/516/2484-сон, __.__.20__ й., __/__/__-сон) қуйидаги қўшимча ва ўзгартишлар киритилсин:

1) 8-модданинги 3-қисми “Ҳисоб палатаси” сўзидан кейин “Ўзбекистон Республикаси Коррупцияга қарши курашиш агентлиги” сўзи билан тўлдирилсин.

3-модда. Ушбу Қонун расмий эълон қилинган кундан эътиборан кучга киради.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш. МИРЗИЁЕВ

**БАНК-МОЛИЯ ТИЗИМИДА МАНФААТЛАР ТЎҚНАШУВИНИ ОЛДИНИ
ОЛИШГА ҚАРАТИЛГАН НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТ БЎЙИЧА
ТАВСИЯВИЙ ЧОРА-ТАДБИРЛАР**

1. Умумий қоидалар

Соҳада манфаатлар тўқнашувини бошқаришнинг асосий мақсад ва вазифалари, манфаатлар тўқнашувини бошқаришнинг тамойиллари, ушбу сиёсатни амалга оширувчи шахсларнинг вазифалари, функциялари, ваколатлари ва мажбуриятлари, манфаатлар тўқнашуви тушунчаси, ушбу ҳужжат учун асос бўладиган ҳужжатлар (Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги, Европа Иттифоқининг “Молиявий воситалар бозорлари тўғрисида” - МиФИД директиваси), банклар томонидан ушбу ҳужжатни ижро механизмларини такомиллаштиришга қаратилган қоидалар ва.ҳ.к.

2. Манфаатлар тўқнашувини бошқаришда юзага келиши мумкин бўлган хатарлар

Улар қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин: вужудга келиши мумкин бўлган манфаатлар тўқнашувини эътиборсиз қолдириш билан боғлиқ обрў-эътибор хавфи, банк-молия ходимларининг амалга оширилган операцияларнинг қонунийлигига шубҳа туғдирган пайтдаги мижозга этиши мумкин бўлган юридик хавф оқибати, манфаатлар тўқнашувини бошқариш тартиб-қоидаларини тартибга солувчи бошқа ички қоидаларининг бузилиши билан боғлиқ операцион хавф ва.ҳ.к.

3. Манфаатлар тўқнашувининг турлари

1) мижоз ва банк-молия ходимлари ўртасида, 2) мижозлар ва манфаатлар тўқнашувини олдини олиш борасидаги мансабдор шахс ўртасида, 3) банк-молия ходимлари ва манфаатлар тўқнашувини олдини олиш борасидаги мансабдор шахс ўртасида...

Тегишли чоралар кўрилмаган манфаатлар тўқнашувининг тахмин қилинган кўринишининг мавжудлиги (ёки бундай тўқнашувнинг аниқ мавжудлиги) банк обрў-эътиборини ходимлар ва бошқа шахслар (мижозлар, акциядорлар, контрагентлар, давлат органлари ва ташкилотлари, касаба уюшмалари ва профессионал уюшмалар, қимматли қоғозлар бозорининг иштирокчилари) олдида қадрсизланишига олиб келади.

4. Манфаатлар тўқнашувини олдини олишнинг умумий тамойиллари

1. Банк ва молия ташкилотлари мижозларнинг манфаатларини биринчи ўринга, ташкилот манфаатларини иккинчи ўринга, ходимларнинг шахсий манфаатларини эса учинчи ўринга қўядилар.

2. Банк ва молия ташкилотлари ўз мижозлари билан муносабатга киришаётганда адолатли муносабатда бўлишни таъминлашлари лозим. Банк ходимлари мижозлар билан муносабатга киришаётганларида манфаатлар тўқнашуви юз берган ҳар қандай ҳолатда

юқори турувчи менежерга ушбу ҳолат ҳақида хабар беришлари лозим. Ҳар қандай ҳолатда ходимлар миждоз манфаати учун хизмат қилишлари лозим.

3. Банк ва молия ташкилотлари ходимлари томонидан функционал вазифалари доирасида бажариладиган ҳолатларда манфаатлар тўқнашуви юз берса ҳамда ташкилот манфаатларига зарар етказмаса ўз вазифаларини амалга ошириши мумкин.

4. Ходим ва банк ўртасида манфаатлар тўқнашуви юзга келадиган ҳолатда, агарда уни олдини олишнинг муқобил йўли мавжуд бўлмаса ҳар қандай ҳолатда банкнинг манфаатлари устун туради...

5. Манфаатлар тўқнашувини бошқариш жараёни субъектларининг вазифалари ва функциялари

Банк Кузатув кэнгашининг ваколатлари:

- ушбу ҳужжатни тасдиқлайди;
- манфаатлар тўқнашувини бошқариш соҳасидаги жараён ва кўрилган чоралар устидан умумий назоратни амалга оширади.

Назоратни амалга оширувчи субъект:

- банк фаолиятининг қонуний талабларга мувофиқлиги, манфаатлар тўқнашувини бошқариш учун зарур бўлган тизимлар, назорат процедураларни ташкил этиш орқали қонуний талабларга мувофиқлигини таъминлаш учун жавобгардир;
- манфаатлар тўқнашувини бошқариш тизимидаги бошқа ижро этувчи органлар томонидан муаммоларнинг самарали ва тезкор ҳал қилинишини таъминлашни ўз ичига олган ҳолда, ушбу ҳужжатга риоя этилишини назорат қилади;
- ўз ваколати доирасида касбий ахлоқ қоидалари ва иш юритишнинг ахлоқий меъёрларига асосланиб манфаатлар тўқнашуви соҳасидаги масалаларни кўриб чиқади;
- манфаатлар тўқнашувини бошқариш тизими доирасида муҳим масалалар ва доимий фаолият бўйича қарорлар қабул қилади;
- манфаатлар тўқнашувини бошқариш соҳасидаги ишлар тўғрисидаги ҳисоботларни кўриб чиқади;
- манфаатлар тўқнашувини бошқариш масалаларини ҳал этади, тасдиқлаш Банк Кузатув кэнгаши ваколатига кирадиган ҳужжатлар бундан мустасно.

6. Манфаатлар тўқнашувини олдини олишда эътибор бериладиган ҳолатлар

1) манфаатлар тўқнашувига олиб келган маълумотларга кириш; 2) қарор қабул қилишдаги тўсиқлар: вазифалар, ваколатларни тақсимлашда; 3) ахборот назорати; 4) жисмоний тўсиқлар; 5) “револвинг доор” масалаларига эътибор бериш ва ушбу маълумотлардан фойдаланиш; 6) манфаатлар тўқнашуви ҳолатига олиб келган бизнес ҳолати.

7. Яқунловчи қоидалар

Ушбу ҳужжатнинг айрим қоидалари амалдаги қонунчиликка зид келадиган бўлса, амалдаги қонунчилик қоидалари қўлланилади.

Агар ушбу Хужжатнинг айрим қоидалари урф-одатлар, ахлоқ-одоб қоидаларига зид келса ушбу хужжат қоидаларининг устунлиги тан олинади.

Ўзбекистон Республикасининг “Банклар ва банк фаолияти, Марказий банки, Банк сири тўғрисида қонунларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” ги қонун лойихаси ва амалдаги қонун ҳужжатларининг ҚИЁСИЙ ЖАДВАЛИ

№	Амалдаги таҳрир	Таклиф қилинаётган норма	Асос
Банклар ва банк фаолияти тўғрисидаги қонун			
	Тўлдирилмоқда	<p>“4¹-боб. Банк соҳасида коррупция қарши курашиш</p> <p>37-модда. Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарлик</p> <p>Банк соҳасида коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар содир этганлик қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.</p> <p>Коррупцияга оид ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар суднинг қарорига кўра муайян ҳуқуқлардан, шу жумладан муайян лавозимларни эгаллаш ҳуқуқидан қонунга мувофиқ маҳрум этилиши мумкин.</p> <p>Юридик шахслар коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларни содир этганлик учун қонунда белгиланган тартибда жавобгар бўлади.</p> <p>38-модда. Коррупциянинг олдини олиш чоралари, банк ходимларининг одоб-ахлоқ қоидалари ва манфаатлар тўқнашувига йўл қўйилмаслиги</p> <p>Банклар банкнинг сайланадиган органлари аъзолари</p>	<p>Қонунга ушбу бобнинг киритилишидан мақсад соҳада коррупцияни олдини олиш борасидаги аниқ вазифалар белгиланмаган бўлиб, кўп йиллардан буён коррупцияни олдини олиш билан боғлиқ давлат ресурсларини нотўғри сарфланиши кузатилмоқда. Сабаби ушбу соҳадаги коррупция ва унинг турлари, коррупциявий хавф-хатар, манфаатлар тўқнашуви, комплаенс назорат тизими, коррупция ҳақида хабар берувчи шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган ҳуқуқий асосларнинг йўқлиги эди. Бундан ташқари, таклиф этилаётган бобимизнинг моддаларини халқаро ҳамжамият ҳам қўллаб-қувватлайди. Хусусан, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Глобал шартномасига кўра, бизнес ташкилотлари коррупция ва порахўрликка қарши курашиши кераклигини таъкидлайди. Унга кўра: биринчи қадам сифатида, ички фаолиятида коррупцияга қарши норматив-ҳуқуқий база, сиёсат ва дастурларни қабул қилиш кераклигини кўрсатиб ўтади¹⁴³. Transparency International ва Базель тадқиқотлар институт томонидан ишлаб чиқилган “Порахўрликка қарши бизнес принциплари қўлланмасида”</p>

¹⁴³ [Электрон манба]. URL: <https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles/principle-10>

	<p>ва ходимлари томонидан риоя этилиши мажбурий бўлган:</p> <p>коррупциянинг олдини олиш бўйича чораларни;</p> <p>одоб-ахлоқ қоидаларини;</p> <p>манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ва уни бартараф этиш сиёсатини ишлаб чиқади ҳамда амалга оширади.</p> <p>Банкка ёки банкнинг назорати остидаги юридик шахсга алоқадор бўлган шубҳали фаолият, фирибгарлик ёхуд суиистеъмоликлар тўғрисида хабар қилган банк кузатув кэнгаши, бошқаруви аъзосининг ёки ходимининг шахси ошкор қилинмаслиги керак</p> <p>39-модда. Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида ахборот бераётган шахсларни ҳимоя қилиш</p> <p>Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида ахборот бераётган шахслар банк ҳимоясида бўлади.</p> <p>Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида ахборот бераётган шахсларни таъқиб этиш қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.</p> <p>Ушбу модданинг қоидалари коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида била туриб ёлғон ахборот берган шахсларга нисбатан татбиқ этилмайди, улар қонунга мувофиқ жавобгар бўлади.</p>	<p>бизнес интитутлари коррупция ва порахўрликка қарши курашишда шаффофликни таъминлаш мақсадида аниқ чорлар кўриши кераклиги¹⁴⁴, ГИАС¹⁴⁵нинг (коррупцияга қарши курашишда ҳукуматлар ва давлат улуши мавжуд бўлган ташкилотларга ёрдам беришга мўлжалланган“Ҳамдўстликнинг Коррупцияга қарши кураш мезонлари”¹⁴⁶деб номланган қўлланмасида) коррупцияга қарши самарали курашиш учун унинг асл мазмун-моҳиятини очиб берувчи моддий нормалар тизими мавжуд бўлиши лозим-деб таъкидлаши ҳамда АҚШ жиноят кодексининг 214-моддасида Федерал захира банкининг кредитларини сотиб олишда порахўрлик ҳолатларини алоҳида модда сифатида киритилиши ушбу боб киритилиши учун асос бўлиб хизмат қилади¹⁴⁷.</p>
--	---	--

¹⁴⁴ [Электрон манба]. URL: <https://www.transparency.org/en/publications/business-principles-for-counteracting-bribery>

¹⁴⁵ Global Infrastructure Anti-Corruption Center – xalqaro notijorat tashkilot.

¹⁴⁶ [Электрон манба]. URL: <https://giaccentre.org/commonwealth-benchmarks/>

¹⁴⁷ [Электрон манба]. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>

40-модда. Банк соҳасида манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ва уни бартараф этишга доир чора-тадбирлар

Банк ходимлари мансаб ёки хизмат мажбуриятларини бажариш чоғида манфаатлар тўқнашувига олиб келадиган ёки олиб келиши мумкин бўлган шахсий манфаатдорликка йўл қўймаслиги керак.

Манфаатлар тўқнашуви юзага келган тақдирда, банк ходимлари ўзининг бевосита раҳбарини дарҳол хабардор қилиши керак. Манфаатлар тўқнашуви мавжудлиги тўғрисида маълумотлар олган раҳбар бу тўқнашувининг олдини олиш ёки уни бартараф этиш юзасидан ўз вақтида чоралар қўриши шарт.

Банк ташкилотларининг коррупцияга қарши комплаенс тизимларининг ходимлари ёки одоб комиссиялари манфаатлар тўқнашувини ҳал этиш қоидаларига риоя этилиши юзасидан мониторингни амалга оширади.

Банкларининг манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ёки уни бартараф этиш талаблари бузилишига йўл қўйган ходимлари, шунингдек уларнинг раҳбарлари қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгар бўлади.

41-модда. Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар натижасида қабул қилинган қарорларни бекор қилиш ёки ўзгартириш

Соҳада коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар натижасида қабул қилинган қарорлар

		<p>манфаатдор шахснинг аризасига кўра комплаенс назорат ходими ёки юқори турувчи мансабдор шахс томонидан томонидан бекор қилиниши ёхуд ўзгартирилиши ёки суд тартибида ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин.</p> <p>Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар содир этилганлиги натижасида қабул қилинган қарор бекор қилинган, ўзгартирилган ёки ҳақиқий эмас деб топилган тақдирда, унинг қабул қилиниши натижасида жисмоний ва юридик шахсларга етказилган зарарнинг ўрни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланиши лозим.</p> <p>42-модда. Коррупциявий жиноят содир этган шахсларнинг банк бошқаруви лавозимига тайинланишига йўл қўйилмаслиги</p> <p>коррупциявий ҳуқуқбузарлик содир этган ҳар қандай шахснинг банк бошқаруви лавозимига сайланиши, тайинланиши, тақиқланади”.</p> <p>43-модда. Ахборот олиш</p> <p>Ҳар ким банкларнинг ташкил этилиши ва фаолият кўрсатиши тўғрисида, шу шахснинг ўзига ёки шахслар гуруҳига тааллуқли бўлган ҳужжатларнинг қабул қилиниш жараёнлари ҳақида ахборот олиш ҳуқуқига эга.</p>	
Марказий банк тўғрисидаги қонун			
	<p>20-модда. Марказий банк бошқарувининг ваколатлари</p>	<p>20-модда. Марказий банк бошқарувининг ваколатлари</p> <p>Марказий банк бошқаруви:</p>	<p>Бугунги кунда асосий муаммо сифатида Марказий банкнинг ушбу ҳуқуқлари аҳоли даромадларига номувофиқ равишда кредит фоиз</p>

<p>Марказий банк бошқаруви: пул-кредит сиёсатининг асосий параметрларини, шу жумладан ликвидликни бериш ва олиб қўйиш бўйича Марказий банк операцияларининг ҳажмлари, лимитлари ва нормативларини, Марказий банкнинг пул-кредит операциялари бўйича фоиз ставкаларини, шу жумладан қайта молиялаштириш ставкасини ва (ёки) асосий ставкани, мажбурий захира талабларининг миқдорларини (мажбурий захиралар нормативларини, мажбурий захираларни ўртачалаш коэффициентини) ва бериладиган кредитларга доир таъминот турларининг рўйхатини белгилайди...</p>	<p>пул-кредит сиёсатининг асосий параметрларини, шу жумладан ликвидликни бериш ва олиб қўйиш бўйича Марказий банк операцияларининг ҳажмлари, лимитлари ва нормативларини белгилайди...</p>	<p>ставкаларини ўсишига асосий омил сифатида қаралади. Бу каби муаммолар аҳолини кредит олишга бўлган ҳуқуқларини қисман чеклашга ва коррупциянинг баъзи кўринишларини содир этилишига замин яратишини юқорида ҳам таъкидлаб ўтган эдик. Бундан ташқари, илғор хорижий давлатлар тажрибасидан, рмания Федератив Республикасида ҳам банкнинг пул-кредит операциялари бўйича фоиз ставкаларини ўрнатиш устидан ҳукумат назорати 1967 йилда олиб ташланганидан сўнг, кредит фоизлари барқарорлашади. Ҳозирги кунга келиб банклар ўзлари учун ўзлари фоиз ставкасини белгилайди¹⁴⁸.</p>
--	--	--

Банк сири тўғрисида қонун

<p>8-модда. Банк сирини ташкил этувчи маълумотларни тақдим этиш 3-қисм Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси ва Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси хузуридаги Иқтисодий</p>	<p>8-модда. Банк сирини ташкил этувчи маълумотларни тақдим этиш 3-қисм Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси, Ўзбекистон Республикаси Коррупцияга қарши курашиш агентлиги ва Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси хузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаменти банк сирини ташкил</p>	<p>БМТнинг Коррупцияга қарши конвенциясининг 40-моддасида, конвенцияга аъзо давлатлар учун коррупсияга қарши курашиш фаолиятида банк сири билан боғлиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қўллаш бўйича юзага келадиган тўсиқларни бартараф этиш механизмларини яратиши лозимлиги белгиланган, Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт ташкилотининг</p>
---	--	---

¹⁴⁸ [Электрон манба]. URL: <https://www.bundesbank.de/en/statistics/money-and-capital-markets/interest-rates-and-yields/interest-rates-on-deposits-and-loans/interest-rates-on-deposits-and-loans-793626>

<p>жиноятларга қарши курашиш департаменти банк сирини ташкил этувчи маълумотларни, агар бу маълумотлар уларнинг зиммасига юклатилган вазифаларни амалга ошириши учун зарур бўлса, олишга ҳақлидир.</p>	<p>этувчи маълумотларни, агар бу маълумотлар уларнинг зиммасига юклатилган вазифаларни амалга ошириши учун зарур бўлса, олишга ҳақлидир.</p>	<p>Итанбул ҳаракатлар режаси 4-раунд доирасида банклар томонидан қилиниши лозим бўлган ҳаракатлар режаси қуйидагилардан иборат: 1) 39-тавсиянинг 2-қисмида, тергов ташкилотларига бенефициар мулкдорни аниқлаш учун банк мижозларининг ҳисоб кайдномасига тўлиқ кириш имкониятини яратиш зарурлиги тўғрисида бундан ташқари, Европа комиссиясининг “коррупцияга қарши конвенцияси” 23-моддасининг 3-қисмига кўра, тергов жараёнида банк сирини билан боғлиқ барча тўсиқлар бартараф этилиши кераклиги, Банк назорати бўйича Базель стандартларидан “Электрон банк иши бўйича хатарларни бошқариш тамойиллари” йўриқномасининг 7-принципига кўра, Мижозларнинг электрон банк ҳисобварағига киришни таъминлайдиган аутентификация маълумотлар базаларига кириш ҳуқуқини таъминлаш кераклиги бевосита кўрсатиб ўтилган.</p>
--	--	--